

Леонід Первомайський

ГЛИБИНИ

Леонід Первомайський

З ГЛИБИНИ

Державне видавництво
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
Київ - 1956

*Пам'яті моєї матері,
живим матерям народів,
що борються за братерство і мир,
присвячу ю цю книгу.*

ЗАМІСТЬ ПЕРЕДМОВИ

«Мати моя навчила мене любити пісню... Вона охоче і добре співала і знала безліч зворушиливих старовинних пісень, яких я потім ні від кого не чув. Співала вона про чумака, що йшов у Крим і занедужав далеко від рідного села. «Упав чумак, упав на дорозі, упав та й лежить,— ніхто в його не спитає, що йому болить... Болять йому руки, ноги, болить голова, зостаються дітки маленькі, жінка-удова». Співала вона, наче розповідала, і я жваво уявляв і чумака, що лежить під лажею, вкритий подертим сіряком, і його малих дітей, і молоду жінку, коли вони за селом зустрічають чумацьку валку і довідуються про смерть чумака. Співала вона про стару матір та трьох її синів, і це, можливо, була найулюбленіша з її пісень. «Сини мої, орли мої, а я ваша мати»,— тужив її голос, а я з трептінням прислухався до страшної вабливої пісні.— «Сини мої, орли мої, а я ваша мати... А хто ж буде, сини мої, хлібом годувати?» Жорстоко відповідають сини— старший, середульший і найменший: «Я й буду й не буду... Я й думати забуду... Тоді як удастся... Візьми, мамо, оцю торбу, вона тобі здастся...» Мати йде з торбою вулицею села, рвуть її годовані кудлаї, падає вона, і зводиться, і знову йде... I мені уявлялась темна сільська вулиця, схилені чорні плоти, холодна осіння мряка і невдовічні сини в теплій хаті за столом,— і я радів, коли пісня карала синів пожежею, смертю дружини та іншими карами суворими і справедливими. В кожній материній пісні була історія, вони були наче казками, положеними на голос, але казками безжалісно правдивими, лю-

дяними й суворими. Мова моєї матері була бездоганна і надзвичайно виразна. Вона любила перебивати спів оповідальними вставками в і д с е б е, які ніби поширювали рамки пісні й зв'язували її з тодішньою щоденністю... Була в неї пісня про фортуну, очевидно, міщанського походження, від якої в моїй пам'яті залишилися тільки окремі рядки й враження надзвичайної чистоти та майже пуританської різкості і сили, вкладених у прості слова і суворий мотив. Рекрути, чумаки, строкові, сільські покритки, занедбані матері, веселі молодиці, п'яниці-чоловіки, станові, урядники й соцькі — типові образи давно забутого нами минулого — жили в піснях моєї матері, і з них, раніше, ніж почав придивлятися до оточення та читати книжки, я знайомився з життям, щоб згодом зрозуміти, що пісні народу по справедливості можуть бути названі дзеркалом народної душі, дзеркалом бездоганно чистим і вірним.

Але, певно, любов до народної пісні зосталася б у мене вузько-локальною, коли б до материного впливу не прилучилися інші обставини, які змінили напрям не лише моє життя та вплинули на розвиток і формування свідомості не лише моєго покоління. Мені було ледве дев'ять років, коли Велика Жовтнева революція змела старий лад і пробудила до життя приспані віками поневолення творчі сили народів. Життя сколихнулося, завиравало, і в нашій степовій околиці зачулися голоси нових пісень, які злилися в моїй душі з піснями матері і з того часу живуть в ній, ні на мить не змовкаючи.

В нашему степовому місті в ті далекі роки довгий час квартирував Інтернаціональний комуністичний загін, в складі якого були здебільшого військовополонені першої світової війни: серби, чехи, словаки, мадьяри, а також латиські стрільці та звичайні наші червоноармійці — сибіряки, полтавці, куряни, херсонці, москвичі та пітерці. Це були чудові хлопці, згуртовані єдністю революційної мети, високими ідеалами братерства народів, віддані і безмежно хоробрі солдати. Вони теж співали кожний на своїй мові тих пісень, що перейняли від своїх матерів у дитинстві, і я пригадую, як чарували мене незрозумілі слова та незвичайні голоси їхніх пісень. Я просив їх, — вони переказували мені зміст своїх співанок, він був близький і зрозумілий мені, як пісні моєї матері, і я починав повільно й твердо усвідомлювати чудову природу

єдності народів в стражданні, труді та боротьбі за краще майбутнє.

Слухаючи бійців Інтернаціонального загону, я помічав, що й вони найбільше любили співати пісень з історією, з названим по імені або безіменним героєм, і що в їхніх піснях, як і в піснях моєї матері, діяли рекрути, зраджені коханці, лоті свекрухи, вірні дружини, і що в їхніх піснях, як і в піснях моєї матері, ідеал справедливості завжди перемагав всупереч, а можливо й завдяки трагічному розвитку дій, напружений драматизм якої готував ту мить щасливого зворушення, яка з'являється завжди, коли слухаєш справді художню пісню. Такі пісні найбільше мені подобались, і ось чому, починаючи в передвоєнному сороковому році роботу над світовою народною творчістю, я спинився на баладі, як на жанрі, який найбільше відповідає моїм уподобанням».

Я і сьогодні не можу нічого додати до цих рядків з передмови до моєї книги «Слов'янські балади», писаної в листопаді 1946 року, до цих, можливо, й кострубатих рядків, у яких, проте, правдиво розказано передісторію виникнення цього збірника, що містить тепер балади не тільки слов'янських народів і який, сподіваюся, мені пощастиТЬ згодом поширити і доповнити.

Слід сказати хіба що про обставини, які безпосередньо передували самому початкові роботи, оскільки в тих обставинах остаточно викристалізувалася провідна думка цієї книги, її лейтмотив.

До Великої Вітчизняної війни залишалося більше року... Повітря ще було прозоре, і сонце яскраво сяяло в блакитному небі; навесні цвіли сади, і повінь заливала запашні луки, але в серці вже бриніла тривога, і часом тінь спокійної птиці, тінь, що пропливала по траві, викликала в думці образ інших крил, які мали незабаром розпростертись між землею і сонцем.

Гітлерівські радіостанції передавали божевільні марші, і голос прусської флейти, що нагадує свист розривної кулі, пронизував вуха, хоч і неспроможний був заглушити простої мелодії життя, спільної для всіх народів, що живуть, працюють, борються.

Ця проста мелодія виростала й підводилася з такої глибини тисячі тисяч голосів з такою силою підхоплювали її і несли по світу, що не могло бути сумніву — якщо грім гармат і перекриє на якусь коротку істо-

ричну мить її своїм несамовитим гуркотом, то тільки для того, щоб згодом голоси народів злились у ще величнішій гармонії братерства і миру.

Фашизм, що захопив уже Австрію і Чехословаччину і поставив на коліна Францію, готовав свій підступний напад на Радянський Союз. Гуркт ландскнехтських барабанів і свист прусської флейти чувся дедалі виразніше. Треба було протиставити їому об'єднані голоси народів, їх волю до життя і боротьби, їх мужність і силу духу — і мені здавалося, що ці могутні якості найкраще виявляться в книзі народної поезії.

Так виник задум цієї книги. Жанрові його межі зумовлювалися моєю давньою скильністю: я став добирати пісні, позначені найбільшим драматизмом, і пошуки привели мене природним шляхом до балади, ліро-епічної народної пісні, в якій драматизм подій з надзвичайною силою поєднується з епічною об'єктивністю викладу і глибоким ліризмом.

Звичайно, термін «балада», походження якого різні дослідники пояснюють по-різному, затисній для всієї різноманітності жанрових відтінків, які творить ліро-епічна народна поезія. Є різниця між англійськими та шотландськими баладами і баладами слов'янських народів. Іспанський романський, який можна вважати південною формою балади, аж ніяк не подібний до балади німецької та скандинавської.

Це цілком зрозуміло і не потребує пояснень: в баладі, як і в народнопоетичній творчості в цілому, відбувається національний характер народу, особливості його історичного життя, побуту, світогляду; прагнення до «чистоти жанру», намагання досягти в цьому відношенні якоїсь химерної єдності, були б справою марною і призвели б до педантичного формалізму.

Та зрештою і не питання жанру цікавили мене, коли я починав цю книгу, як не виключно ці питання цікавлять мене і сьогодні.

Навіть в межах певних національних циклів цієї книги відчувається різноманітність жанрових відтінків баладної спільноти. Таких відтінків впадає в око ще більше, коли співставити національні цикли поміж собою. Одні з них позначені більше ніж інші ліризмом, як, наприклад, словацький, чеський, польський; інші мають виразно епічний склад, як, скажімо,твори народів радянського сходу,

в народнопоетичній творчості котрих балада як жанр зовсім відсутня.

Важко сказати, в який бік еволюціонують жанри. Можливо, що з сучасної революційної думи наших східних народів, в якій переважають елементи епосу, при більшій драматизації сюжету викристалізується балада. Можливо, що цей жанр виникне і в тих народів, в творчості яких переважає лірична стихія. Але це процес складний і довгий. Форми народнопоетичної творчості відрізняються тривалістю і стійкістю і залежать від причин не випадкових.

Скаржитися на це не доводиться.

Краса народної пісні, зокрема балади, в її різноманітності, в багатстві відтінків, в неповторності особливостей. Так багатоголосий хор складається з високих і низьких, з чоловічих і жіночих голосів. Так, не гублячи своїх фарб, звучать різні інструменти в багатобарвній симфонії. Так зливаються голоси народів світу в єдиному могутньому хоралі труда і боротьби.

Може виникнути думка, що в цій книзі бракувє української балади. Але в якому вигляді вона мала бути вміщена в книзі, що засвоює для української мови творчість інших народів, і ні на що більше не претендує?

Українську пісню знають і люблять радянські народи, народи всього світу. Поети перекладають її на свої мови, цим приєднуючи свої творчі зусилля до спільних зусиль народів у боротьбі за мир і братерство.

Власне, як відповідь на любов народів до української пісні і виникла ця книга, яку я міг би назвати книгою братерства.

«Я не був пасивним перекладачем, складаючи цю книгу. Мене цікавила не форма, а дух... балад, якого не можна відтворити рабським наслідуванням першотвору, але який, проте, щастить відбити тому, хто припадає до скарбів народної поезії, як до вічно живого й свіжого джерела краси, що протягом століть б'є з самої душі народу, не всихає й звучить молодими весняними голосами, радісними і щедрими, наче травнева злива...»

Цими давно писаними рядками хочу я закінчити вступ до книги.

Роботу закінчено, але робота ще попереду: не змовкаючи лунають голоси народів, вперше почули ми пісні

Китаю та Індії, далекий південноамериканський континент озивається до нас красою своїх співів, в яких збереглися інтонації древніх інків та майя, Чорна Африка співає при світлі нічних вогнищ...

Я хотів би злити всі ці голоси в єдине звучання, але для цього, здається, замало цілого людського життя. Проте вірю — коли не я, то інші поети доведуть до кінця мій задум, я ж буду тільки радий, коли ця книга викличе наслідування і продовження.

31 грудня 1955 року.

Леонід Первомайський

КНИГА
перша

Вірменська дума про Леніна

ЛЕНІН-ВОЖДЬ

Мир і хвала тобі, кого шанує бідняк!
Мир і хвала тобі, кого шанує народ!
Мир і хвала тобі, кого шанує весь світ!
Мир і хвала тобі, Ленін-вождь!

Було так: багатство — в багатіїв,
Добро та майно — в багатіїв,
Поля й пасовиська — в багатіїв.
Було так: мед і масло єсть багатій,
Бідняк єсть ячний хліб і чортан¹.

Було так: на багатія працює нокяр²,
Бідняк працює, а вдосталь не єсть.
В багатіїв — цар-султан та його закон,
В бідняків — вітер в полях, роса в лугах.
Дивись: багатіїв тільки жменька одна,
Бідняків — тисячі тисяч на всій землі.
Вже дійшов ніж біди до кісток.

Тоді з місця встав, підвівся Ленін-вождь,
В очі сказав султану та багатіям:
«Я син бідняка і брат всім біднякам.
Виходьте: будем битись на життя і смерть!»

Цар-султан скликав своє військо і воєвод,
Багатії знесли свої гроши в казну,
Сіли на коней всі бéки³ й всі агá⁴,
Пішли, помчали на Леніна-вождя.

Робітників своїх склікав Ленін-вождь,
Хліборобів своїх склікав Ленін-вождь.

Прийшли. Хто взяв кайло, хто — молот, хто — серп.
Сам Ленін-вождь сів на коня, помчав,
За ним пішла біднота. Арач!⁵

Дивись: багатії взяли своє військо, прийшли,
Посіпаки їхні взяли своє військо, прийшли.

Інгліз⁶ своє військо взяв, прийшов,
Франгсиз⁷ своє військо взяв, прийшов,
Чін-Мачін⁸ своє військо взяв, прийшов,
Чай-Фун⁹ своє військо взяв, прийшов,
Осман-турок своє військо взяв, прийшов,
Мсир-Хісар¹⁰ своє військо взяв, прийшов,
Аджам-перс своє військо взяв, прийшов,
Амркян¹¹ своє військо взяв, прийшов,
Алман¹² своє військо взяв, прийшов,
Побачимо — буде битва на життя і смерть!

Частина того війська — ті, що куплені за срібло,
Частина того війська — ті, в кого біла кістя,
Частина того війська — ті, що шкуру свою бережуть,
Частина того війська — ті, хто всім чужий і на все плює.

Ті, що куплені, помирати не хотять,
Ті, в кого біла кістя, хапаються за життя,
Ті, хто боягуз і шкурник, біжать хто куди.

Залишились ті, хто всім чужий і плює на все.
Серце одне в усіх, чиє життя — голод і труд,
Серце одне в усіх, чий хліб гіркий і черствий,
Серце одне у всіх, в кого долі нема,
Бо гнівом обпалено їхні серця!
Арач! Ви — ті, з ким Ленін-вождь!

«Ей! — крикнув Ленін. — Час помсти прийшов!
Бийте ворога, наче снопи на току!
Топчіть, як в точилі виноград!»

«Ей! — крикнув цар-султан і змахнув мечем. —
Бийте цю голоту, як лисиць та вовків.
За голову — хрест, за дві — медаль.
Знишуйте всіх, хто руку підняв,
Щоб корону мою, щоб мій меч забрати!»

Весь ранок бились, весь день, до тьми.

Сказав хлібороб:
«Чому я в війську царя?»
Сказав і наймит:
«Навіщо вбивати своїх?»
Ніч прийшла — подались до Леніна-вождя.

Весь ранок бились, весь день, до тьми.
Там гармати, кожна — столітній дуб,
Там карабіни — тонкий очерет,
Там ліс гвинтівок, багнетів ліс,
Тут — ліс вил, грабель, кайл та серпів.
Там кулемети, танки, чархи-фелак ¹³,
Тут — пістолі, молоти, кілки та дрочки.

«Ей! — крикнув Ленін-вождь. — Арач! Арач!
На стременах підвісся, рвонувся, гукнув:
«Доки, — сказав, — ви будете землею володіть?»
«Доки, — сказав, — ви будете їсти наш хліб?»
«Доки, — сказав, — ви будете дивитись на світ?»
Сказав, помчав, червоний стяг розгорнув.
За ним пішли робітники — тисячі тисяч!
За ним пішли хлібороби — тисячі тисяч!
За ним пішли безробітні — тисячі тисяч!
За ним пішли безземельні — тисячі тисяч!
За ним пішли безводні ¹⁴ — тисячі тисяч!

Пройшли весь світ — з краю в край,
Пройшли гори — з краю в край,
Пройшли ущелини — з краю в край,
Пройшли ліси — з краю в край,
Пройшли поля — з краю в край,
Пройшли моря — з краю в край.
Зійшлися, вдарили один на один,—
Схиливсь Алагяз ¹⁵ перед горою тіл.
Зійшлися, вдарили один на один,—
Роздулись струмки від крові, як весною Араз ¹⁶.

Зійшлися, вдарили один на один.

Там гармати — стовбури столітніх дубів,
Там карабіни — тонкий очерет,
Там ліс гвинтівок, багнетів ліс,
Тут ліс вил, грабель, ломак та кіс.
Там кулемети, танки, чархи-фелак,
Тут пістолі, сокири, каміння в руках.

Бились весь ранок, півдн́ і півдн́.

Хто куплений був, не хотів помирати,
Хто мав білу кість, не хотів помирати,
Хто був боягуз, не хотів помирати,
Хто був всім чужий, нічого не жалів.

За вечірній поріг ступнув уже день,
На землю, на серце лягла пітьма,
На серце, мов ніч, турбота лягла.
Скрізь гінців посилає Ленін-вождь.
Ідуть бійці з усіх країв:
Прийшли робітники — тисячі тисяч!
Прийшли хлібороби — тисячі тисяч!
Прийшли безробітні — тисячі тисяч!
Прийшли безземельні — тисячі тисяч!
Прийшли безводні — тисячі тисяч!
Поспішила, приспіла допомога, прийшла.
Послабла, похилилася міць ворогів.

Зійшлися, вдарили один на один, —
Схиливсь Алагяз перед горою тіл.

Зійшлися, вдарили один на один, —
Роздулись струмки від крові, як весною Араз.

Рубались, бились, — Ленін-вождь переміг.
Глянь навкіл — мов баранта ¹⁷ біжать. Арач!
Глянь навкіл — кидають гармати, біжать. Арач!
Глянь навкіл — вже скільки попадало їх. Арач!

«Ей! — крикнув Ленін-вождь: — День — наш!»
Підніс, простер червоний пропор, сказав: «Світ — наш!»
Помчав, чимало війська конем потоптав.
Біднота й голота іде за ним.

Це потік весняний трощить скалу,
Це вогонь пожирає сухий дубняк,
Це вітер розносить пил по землі,
Це гірські обвали стрясають твердь.

Взяв гармати ворогів і рушниці їхні взяв,
Взяв кулемети їхні і танки їхні взяв,
Взяв бомби їхні і патрони їхні взяв.
З війська багатіїв, хто не втік — той поліг.
Звіяв вітер з дороги життя їхній слід.
Стойть, мов колода, їхнього війська водій,
Та велика колода — російський султан.
Закричав на нього Ленін-вождь, сказав:
«Дурень! Кепських накоїв ти справ!
Не з твоїм розумом великою державою керуватъ!»

Тоді цар-султан йому відповів:
«Мое життя під ногою твоєю, Ленін-вождь.
Хай буде жертвою тобі — не вбивай мене.
Пожалій мене, дай мені жменьку землі —
Саджатиму дині і стану бостанчі ¹⁸,
І з ласки твоєї з родиною проживу».
«Не піддамсь я на лестощі! Омана — твої слова!»—
Сказав Ленін-вождь і витяг свій меч,
Одрубав голову колоді, тіло кинув в кюльхан ¹⁹.

Так скінчив панування російський султан.
Немає числа морям, що скривавив він,
Немає числа вогнищам, що він погасив,
Немає числа сиротам, що він посиротив,
Немає числа вдовам, що сльози через нього ллють,
Немає числа матерям, що стали в жалобі ходить,
Немає числа тюрмам, що він набудував,
Немає числа війнам, що вів цар-султан,
Весь світ був під його ногою, носив його тавро.

Закон більшовиків дав Ленін-вождь,
В тих, хто був багатим, усе забрав,
Біdnішими за котів зробив багатіїв.
Тим, хто нічого не мав, дав він усе,
Одягнув, узув, людьми зробив біdnяків,
У беків забрав пошану, достатки й майно,
Поставив над ними наймитів та чабанів.

Тих, хто не міг читати, грамоти навчив,
Щоб кожний міг прочитати його закон.

Вся країна робітникам вклонилася до землі,
Вся країна хліборобам вклонилася до землі,
Вся країна чабанам вклонилася до землі,
Вся країна батракам вклонилася до землі.

Мир і хвала Леніну-вождю!
І війську його,
І воєводам його,
І народу його!

Узбецька революційна дума

АЧИЛЬ-ДАУ

1

Червоні маки на схилах горбів горяТЬ,
Червоні зорі на шапках бійців горяТЬ.
Червоноармійський не знає спокою загін,
Їде вузькою тропою гірською загін.
Міцно затискують зброю сувору в руці
Двадцять п'ять вершників — непереможні бійці.

З-поза гори виїжджають п'ятсот басмачів¹,
З криком і свистом пускають п'ятсот жеребців.
Став на шляху за горою відважний загін,
Бій починає нерівний з бандитами він.
Що там п'ятсот! Хоч би й тисяча стала на бій,
Мужні бійці не здригнулися б в січі страшній.
Мову рушниць вони знають, як мову свою,
Звикли стояти — перемагати в бою.
Скачуть на конях крилатих батири² в пісках,
Сонце палає, а вітер свистить на клинках!
А басмачі по дорозі, якою прийшли,
Геть повернули у хмарах їдких кушпилій³,—
Їм тільки б швидше рятунок од смерті знайти,
Їм тільки б далі кудись від погоні втекти!
Був на чолі тої банди розбійник Ачиль.
Банду здогнавши, він витратив вдосталь зусиль —
Криком кричав і кривим замірявся мечем,
Перегороджував шлях боягузам конем.
«Гей, боягузи! — кричав. — Іх всього двадцять п'ять!

Як же ви зразу — п'ятсот — розучились стрілять?»
Близько погоня, і коні все ближче хропуть.
Мовчки бандити Ачиля з дороги женуть.
Близько погоня — чимдуж і геть далі тікатъ,
Наздоганяють червоні, летять двадцять п'ять.
Скачутъ на конях крилатих батири в пісках,
Сонце палає і вітер свистить на клинках!

2

Ось басмачі за високим горбом
Збились, неначе шакали, гуртом, —
Кажуть: «Аж ось наша смерть підійшла,
Тут ми загинемо, хлопці, зуздром!»

Спини зігнулися у курбаши⁴,
Збито копита баских огирів, —
Близьче, все ближче погоня стає,
Ось уже наздожене басмачів.

Банда з стрімчастих спустилася гір,
Стоптано ниви зелений убір, —
Банду свою Ачиль-дау веде
В бій — вирішати з червоними спір.

Хлопці в червоних — гордість душі!
Блiskaють сріблом в бою палаші, —
Мов перестиглі на гілці плоди,
Падають трупом на шлях курбаші.

Сивобородий один з басмачів
Бороду в цьому бою загубив:
Вирвався на здичавілім коні
Без бороди од червоних бійців.

Семипудовий басмач не чекав,
Біг — спотикнувсь об горбок і упав, —
Лежачи, наче поросна свиня,
Він на все горло в пилу верещав.

Виуть бандити, мов зграя вовків,
Лютю до скель притискають бійців, —
Тільки ж зачулися з-поза гори
Постріли влучні свіжих стрільців.

Із Шахріябса⁵ кінний загін
Теж за бандитами мчав навздогін, —
Поміч батирам він вчасно подав,
Вивершив бій перемогою він.

3

Темінь нічна полонила зір.
Ген по стежині вузькій між гір
Не на своєму коні Ачиль-бек
Хоче втекти — полохливий тхір.

Хоче погоню він перегнатъ,
Золото банди — собі забратъ.
Ріже нагайкою він коня
І озирається, наче тать⁶.

Влучна куля його знайшла,
Гостра — в серце йому ввійшла, —
Перехилившся з коня Ачиль-бек,
Труп його прірва собі взяла.

Кінь на пустельній стежці пристав,
Чуйно прислухався, заіржав,
Вільний, як вітер, з місця рвонув —
До табунів у долину помчав.

4

Слава героям радянських полків — салам!
Звільнено край наш на віки віків — салам!
Червоні зорі, неначе слава герою — цвітуты!
Червоні маки в долині попід горою — цвітуты!

Таджицька революційна дума

ОСТАННІЙ БІЙ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ З ДОВЛЯТМАНДОМ ТА ЕНВЕР-ПАШЕЮ

Розповім я вам, хлопцям, бійцям молодим,
Як прославсь Лоїсоном¹ пожарища дим.
Там братався Енвер² з Довлятмандом³ своїм,
Коли впали ми їм, мов на голову грім.
У бандитів з очей зникли спокій і сон.
Йшли червоні бійці, як гроза, в Лоїсон.
Сходив кінний загін з Джарпаронських висот,
І було нас — ні більше, ні менше — п'ятсот.

Ув англійський бінокль подивився паша —
І сковалась Енверова в п'яти душа.
Довлятманд кулаком свої очі протер.
«Що з тобою,— спитав,— що ти бачиш, Енвер?»
Не одводить бінокля Енвер од очей,
Каже тихо Енвер: «Тут кінець наш, ачей!
Бачу безліч я війська червоного, брат!»
І слова його ствердив грім наших гармат.
Бліснув небом огонь. Морок землю укрив.
Довлятманд похитнувсь, Довлятманд затремтів,
Зрозумів Довлятманд, що вже так чи інак,
А захоплять червоні бійці Ак-Булак⁴.

Для бійців молодих, для червоних бійців
Розкажу про той бій, як той бій закипів.

Промовляє Енвер: «Дай, ефенді⁵, наказ!
Смерть блукає сьогодні, шукаючи нас.
Треба з боєм пробитися на Ханабад⁶».

На узгір'ї гармати поставили вряд,
І гармати ударили на Ханабад:
За снарядом — снаряд, за снарядом — снаряд.
Чорний дим заклубочивсь, як хмара вночі.
Почорніли від диму й вогню басмачі.
Сонце в небі палало й пекло, мов смола.
Вже й година намазу⁷ давно одійшла,
А не можуть червоні узяти Ханабад,—
Він стоїть, як горбатий верблюд, і невлад
Б'ють гармати на військо червоне з горба,
Де орудує Абду-Кадир токсаба⁸.
Командир більшовицький був мудрий, як змій⁹.
Він поклав хоч померти, а виграти бій.
Двісті кращих бійців він зібрав при ріці —
Всі були і хорообрі і вчені бійці.
Вплаз бійці подалися і кипулись вплив.
Вітер бив їх в обличчя. Пісок їх палив.
Тільки сонце і вітер, пісок і вода
Для червоних бійців — півбіди, не біда!
День здригнувся від наших шалених атак —
З фронту й тилу ввірвалися ми в Ак-Булак.

Слухай далі, червоний боєць молодий,
Як ми бились далі і виграли бій.

Мчав Енвер від своїх розорошених банд.
В Майдону¹⁰ від погоні утік Довлатман.
Чордарай-Туркó¹¹, проминувши кишлак,
Він з коня бойового зіскочив на шлях,
Озирнувсь — не напали червоні на слід —
Дві палатки розбив і уязвсь за обід.
Небосхил укривала вечірня півтьма,
А Енвера-паші все нема та й нема.
Довлатман пістолети виймає з кобур.
«Слухай,— каже він,— Мірзо-Алі мірахур¹²,
Слухай, Мулло-Алі, друже пам'ятних літ,
За Енвером-пашею зривайтесь вслід.
Добре знаєш ти, Абду-Кадире, тропу —
Мусить бути Енвер в Канакійськім степу».

Час минає, приходить в палатку аскер¹³:
З Канакійського степу вернувся Енвер.

Він тремтить, як шакал, з переляку поблід
І не дивиться на Довлятмандів обід.

«Слухай, друже мій, нам не минути кінця.
Проти воїна Рад — наш аскер, як вівця.
Сто раз богом клянусь, піднімай своїх мулл,
Треба нам чим скоріше тікати в Кабул¹⁴».

«Не сміши мене, друже Енвер, не сміши! —
Відповів Довлятманд на тривогу паши.
— У таджиків моїх, наче бритви, ножі,
Проповзають аскери мої, як вужі.
Я листа напишу в кріпость Мумінабад¹⁵ —
Друзі стануть із нами на бій проти Рад,
Прийдуть Абдурахім, бек Фузайлъ, шах Нустрат,
Ібрагім із Гісара, мій названий брат,
Ще — Ішан-Подшохон, далі — Ішан-Султан,
Ще — з Кулябської кріпості друг Ашур-хан,¹⁶ —
Якщо треба, то всі вони будуть отут...
Хай за Ради безрідний підводиться люд,
Але в нас іще досить ішанів та мулл¹⁷,
Так навіщо ж, Енвер, нам тікати в Кабул?»

Повідає Енвер: «Коли вчора я спав,
Бачив сон, мов два зуби собі поламав.
В цім страхітливім сні засторога для нас:
Треба йти на Кабул, поки маємо час».«
Відповів Довлятманд на тривогу паши:
«Ти червоним начальникам лист напиши,
Заспокой їхню пильність, а ми не помрем,
Ми тимчасом для битви знов сили збэрим».

Слухай, слухай уважно, майбутній боєць!
З тим листом до червоних подався гонець,
Він пакета одвіз і вернувсь до своїх.
Довлятманд уже думав, що нас переміг.
«Ей, Енвер, — він гукав, — ворогів ти приспав!
Не забудь, що пораду тобі я подав,
Коли будеш еміром¹⁸ у нас в Бухарі!»

Того ж самого дня на вечірній зорі
Двом аскерам, що сон їх на варті звалив,
Довлятманд дати палок у п'яти звелів.

Табір спав. Вийшов місяць на биту тропу.
Плакав дзвінко шакал в мовчазному степу.
Два побитих аскери, мов тіні німі,
Покульбачили коней в задушливій тьмі,
Тихо мовили одному оден: «Жени!»
І на ранок прийшли до червоних вони.
Караул Довлятманда з вершини Джайра ¹⁹
Вгледів дим у долині, зачулось ура,
Вартовий вартовому гукнув: «Поспішай!
Побуди курбаші та бійців піднімай!»

Слухай, слухай уважно, боєць молодий,
Як останній почався з бандитами бій!

Йшли червоні бійці, як потік при луці,
Як один — все хоробрі і вчені бійці.
Залунало навколо їх могутнє ура.
Басмачі покотились з вершини Джайра,
Басмачі вкруг Енвера зроїлись, мов рій—
Дві години круг нього клубочився бій.
Кінь Енвера-паші — вітроногий джайран ²⁰,
Та не зміг врятувати він Енвера від ран.
З співом куля влетіла Енверові в грудь,
І скінчилася на тому розбійницька путь.
Пожовтів, як пісок, він, з обличчя поблід,
І упав серед степу, упав, як і слід —
Ногами на захід, головою на схід.
Тут з'явивсь Довлятманд на своєму коні.
Заревли басмачі. Захлинулись вогні.
Командир більшовицький бандита пізнав,
Взяв коня в остроги і його наздогнав.
Іскри впали з клинків, як зійшлися вони.
Мов огонь і вода, затялися вони.
Довлятманд командира за ремінь рвонув,
Ось уже він з коня командира стягнув,
Але блиснув в руці командира наган,
Постріл в груди — скиливсь на коні Довлят-хан,
В чобіт хромовий американський новий
Кров йому налилася, і він, неживий,
Пожовтів, мов пісок, похолов, наче лід,
І упав серед степу, упав як і слід —
Ногами на захід, головою на схід.

Слухай, слухай уважно, червоний боєць!
Так знайшли басмачі свій ганебний кінець.
Мчав червоний загін по ярах, по горбах —
З-під копит тільки іскри, каміння та прах.
Копі птицями з місця зривалися в лет.
Без пощади по зрадниках бив кулемет.
Ось вже вирвавсь на гору червоний загін —
Навіть вітер спинивсь, що летів навздогін.
Озирнулись навколо і змовкли усі:
Там трава поруділа в кривавій росі...
Кінь гнідий у долині Енверів лежить —
Не зведеться на ноги він, не побіжить,
Він з розірваним пузом лежить, як і слід —
Хвостом на захід, головою на схід.

Вірменська партізанська балада

ПАРТИЗАН РУБЕН

Вище стін за Ейларом піднявся туман.
— Продали нас! — промовив Рубен-партизан.

Сім ночей, як ми чуєм лиш мову гранат,
Сім ночей, як шляху нам немає назад.

Сім ночей без тепла, сім ночей без води,
Сім ночей, як нам ворог ступає в сліди!

Сім ночей ми б'ємось, молоді і старі,
І сидять гямрезійці¹, як миші в норі.

Та хоч нас і незгурт, хоч нема вже снаги,
Хоч до друзів далеко ѹ навкруг вороги —

Не здавайся, хоробрий! Мужайся, слабий!
Партизани, вперед! Партизани, на бій! —

Вище стін над Ейларом здіймався туман,
Коли вів нас до бою Рубен-партизан.

Та гукнув Мартирос-хумбапет² із пітьми:
— Партизанам пощади не знаємо ми!

І гукнув Ованес-хумбапет: — Поціляй!
Покладеш партизана — і пий, і гуляй!

На Ейлар з верховин насуває туман,
Не один заточивсь у пітьмі партизан.

Не один у пітьмі притулив спроквола
Білу руку до вмитого кров'ю чола.

Не один партизан попрощав свій загін
Біля кров'ю залитих Ейларових стін.

— Гей, Рубен! Ой, Рубен! Нам немає доріг —
Нас підступний дашнак³ у бою переміг...

Гей, Рубен! Ой, Рубен! Я боєць молодий —
Це був перший мій бій і останній мій бій...

Нахилився Рубен у пітьмі до бійця.
Наштовхнувся грудьми на краплину свинця.

— Гей, Рубен! Ой, Рубен! Як колишеться тиш,
У яку глибину стрімголов ти летиш! —

Скелі вниз на Ейлар покотилися з гір,
Хуга вийшла з ущелин у вогнений вир.

На потомлених конях Рубена везуть
Ув останню дорогу, в несходжену путь.

Сонце стало у небі над гребнем гори —
І гудуть прапори, бойові прапори:

— Не здавайся, хороший! Мужайся, слабий!
Партизани, вперед! Партизани, на бій!

Не забудь, Гайястан⁴, над Ейларом туман —
Там помер твій боєць, твій Рубен-партизан.

З карельських епічних пісень

КІМАСОЗЕРО

Наших витязів народних
Теплим днем на косогорі
Ленін стрінув,— потім Сталін
Відрядив героїв славних
В дальній край, на дальній берег.
Соловейко з голубами—
То був славний Антікайнен¹
Із своїм загоном лижним.
Взимку він ходив на лижах,
Він ходив по бездоріжжю,
По лісах, укритих снігом,
По баюрах і горбами.
Бій гуде над болотами —
Вже тікають білофінни.
Ось на лижах Антікайнен
У мале сільце в'їжджає,
Зустрічає хлібороба
І питає Антікайнен:
«Де пройшли тут білофінни?»
Хлібороб відповідає:
«Вчора звідси подалися,
Лиш один застався білий».
І славетний Антікайнен
У мале сільце в'їжджає
І своїм бійцям говорить:
«Дерево — не хащі лісу,
Камінь — не поріг бурхливий,
А один бандит — не сила!»

Він в полон забрав бандита;
І на лижах Антікайнен
Знов подавсь по бездоріжжю.
Важко стало продиратись
Між ялинами густими,
По борах та болотами,
По обвуглених попалях.
Болотами гук лунає,
За горбами відгук чути,
І на лижах Антікайнен
Ось вже в Реболи в'їжджає;
Трудівник іде назустріч,
І питає Антікайнен:
«Де тут білі заховались?»
Трудівник відповідає:
«Тут вони були учора,
Дехто ще в селі зостався».
Іде славний Антікайнен,
Через Реболи проходить,
Коло білих ставить варту,
Всіх з собою забирає,
І на лижах Антікайнен
Знов іде по бездоріжжю.
Дуже важко пробиватись
В темінь, довгими ночами;
Хмари їх не зупинили,
Не затримала їх буря,
Звірі їх не налякали.
Іде славний Антікайнен —
Кімасозero вже близько,
Трудівник іде назустріч,
І питає Антікайнен:
«Де ще тут зостались білі?»
Трудівник відповідає:
«В Кімасозері, де церква,
Білий штаб розташувався,
Запишались офіцери —
Сторожують полонених».
Входить славний Антікайнен
В Кімасозero на лижах:
Солов'ї тут заспівали,
Голуби завуркотіли.
Крикнув дзвінко Антікайнен —

Гук розлігся по цілім світі.
Підвелись узгір'я й гори,
Темні хмари поховались,
Попримовкли бурі в хащах,
Звірі в ямах причаїлись,
І земля вся підвелася —
Став народ до сонця близчий;
Через те й ім'я героя
Вся земля радянська славить!

ЧЕРВОНИЙ ПРАПОР НА ЩОГЛІ

Їхав, їхав фінський дідич
По дорозі на Олонець¹
Пообідав він в Тулоксі
І на Видлицю² поїхав —
Захотілось на кордоні
Пострілять йому червоних,
Крові нашої напитись,
ЗаподіяТЬ нам напасті.
В лазню він пішов з дороги
І, як вустілка, упився.
Офіцер приходить в лазню,
Офіцер йому говорить:
«Хой ти, хой ти, фінський пане!
Спи у лазні, не турбуйся,
В морі бачив я на щоглі
Пропор фінський — спи спокійно!»
Фінський дідич роздягнувся,
Спати вклався фінський дідич,
Офіцер став пить горілку
І, як вустілка, упився.
Спитъ у лазні фінський дідич,
Офіцер лежить без тями.
Корабель прийшов під берег,
А на щоглі стяг червоний,
Стяг радянський, а не фінський.
Пробудився фінський дідич
І не вдягся з переляку —
Без чобіт подався к бісу
І штани забув у лазні.

СИНИ ҚАЛЕВИ¹

Ліс в землі карельській виріс,
Підвелись на взгір'ї сосни,
На болотах позростали,
В хащах випнулись ялини.
Лісовик довгобородий,
Теллерво², що в лісі виріс,
Лісовим масивом правив,
Доглядав ретельно лісу.
Вітром сосни коливало,
Поливав дерева дощик;
Взимку ліс допомагав він
Готовувати до лісосплаву,
Щоб з'явились лісоруби,
Щоб електропильщик вийшов,
Щоб лягали сиві сосни
І стрункі ялини срібні.
Лісоруб бере сокиру,
Пильщик човгає пилою —
Валять ліс для будівництва,
На опалубку й на зруби.
Валять ліс сини Қалеви,
Лісові герої славні,
На машинах ліс вивозять,
І жінки також працюють.
Ось повзе на берег трактор —
Ліс вивозить він на річку.
Там з бервення пліт ладнають,
Цинковим канатом в'яжуть,
Потім вже пливе бервення

По Кемі ³-ріці плотами
На далекі лісопилки,
На могутні будівництва.
Іх жене за течією,
Водоспади їх проносять,
Щоб плоти не зупинялись,
Щоб до гирла пропливало
По Кемі-ріці бервення,
Щоб до скель не протискалось,
Не збивалось на порогах,
Не кружляло в чорториях.
«Ой ти, Ахто ⁴, хвиль господар,
Діво дужих водоспадів,
Підніми ти на п'ять сажнів
Рівень річки під час сплаву!
Ой ти, Ахто, хвиль господар,
Владар дужий сотень плесів,
Мій багор п'ятисажений
Зажени в колоду вчасно!
Будь прихильний, дужий Ахто,
До багрів п'ятисажених,
Що кував коваль ретельний
Ільмарінен ⁵ в своїй кузні.
Ти, багор, врізайсь в ялину,
Ти вstromись в колоду вчасно,
Заверни колоду навспак
І спрямуй її у хвилі.
Хай пливе хутчіш колода,
Хай той стовбур підпліває,
Усуває геть затори,
Одкриває шлях для сплаву,
Що пливе на повні води,
Що пливе в морські простори,
Де підхоплюють бервення
І везуть на лісопилку!»

Дві пісні іспанських республіканців

БАЛАДА ПРО БРОНЕПОЇЗД

Я виліз на сосну, на ту сосну зелену...
Чи близько Франко?¹ Дим — геть вистилав стерню.
Та я побачив лиш громохкий бронепоїзд,
Ну, й підсипáв же він заліза та вогню!

Агей, давай, давай!
Грими, моя гармата,—
А ти не гайся, Франко, голоблі завертай!

По землях Бургоса² своїх головорізів
Провадить Мóла³, гад, ганебний бунтівник...
А як він побіжить, коли наш бронепоїзд
Гукне з своїх гармат, як він гукати звик?

Агей, давай, давай!
Грими, моя гармата,—
А ти не гайся, Мóла, голоблі завертай!

Лети, не зупиняйсь, могутній бронепоїзд!
Іспанія, вперед! В крові твої поля.
Ого, уже тремтить — злякавсь Кéйпо-де-Льйно⁴,
Бо бронепоїзд наш побачив він здаля.

Агей, давай, давай!
Грими, моя гармата,—
А ти не гайся, Кéйпо, голоблі завертай!

МАТРОС

Матросе, відважний матросе,
Нової Іспанії рицар,
Збудив ти захоплення й подив
У людства всієї землі.

Фашисти в Мадрід поспішали
На бронеавтомобілях,
Блискучими траками танків
Збиваючи пил на шляхах.

Народ, дожидаючи битви,
Уперто стискав свою зброю,
Тривога в глибоких окопах
Обходила мовчки бійців.

О темна хвилина вагання,
Невже ти зламаєш відважних?
Тоді із своєї траншеї
Ти вийшов, матросе, у бій!

Ти кинув гранати, рвонувшись
За ними напруженим тілом,
І разом злетіли в повітря
Чотири машини війни.

Два танки назад повернули,
І ми реготали їм в спину:

Фашисти боялись, матросе,
Дивитись в обличчя твоє!

А вітер вже звістку розносив
Про звагу і мужність героя,
І світ підхопив нашу пісню,
Що рвалася з вільних грудей:

Матросе, відважний матросе,
Нової Іспанії рицар,
Збудив ти захоплення ї подив
У людства всієї землі!

Тюремні пісні японських комуністів

СОЛОМ'ЯНИЙ БРИЛЬ

Навіть коли я йду до лазні — солом'яний бриль.
Ведуть на прогулянку — солом'яний бриль.
Восени — солом'яний бриль.
Навесні — солом'яний бриль.
Завжди — солом'яний бриль.

Я пройшов повз моого друга в коридорі,
Але солом'яний бриль роз'єднував нас,
Огидний солом'яний бриль.

Коли мене вивели на подвір'я тюрми,
Я повісив солом'яний бриль на огорожі
І подивився на небо —
Осіннє небо...
В небі спливали хмари.
В загратованому вікні я побачив друга,
Засудженого на шість років.

Глухо розлягаються мої кроки...

Вій, дужий вітрε,
Вдирайся у загратовані вікна,
Принеси нам тупіт мільйонів ніг.
Вільний вітрε!

Вершиною самотньої пінії,
Прибитої памороззю,
Здається мені мій солом'яний бриль

І жовтим зів'ялим листком,
Що злітає за вітром
У холодне блакитне небо...

О, навіки б ти зник, мій солом'яний бриль!

Як тебе я ненавиджу, огидний солом'яний бриль!

ДЕНЬ СУДУ

Заборонено бачитись одне з одним,
Заборонено зустрічатись...
Тебе везуть
І мене везуть,
Але різними шляхами
І в різні дні,
Щоб відчули розлуку.

Пізня осінь,
Квіти су-сукі зів'яли —
Минає осінь,
Минає осінь...

Я дивлюсь на долину Годокая —
Там ведуть гурт в'язнів у кайданах.
Може, ѿ ти серед них?

Сьогодні в нас немає власної хати,
Нас одірвали від друзів,
Нас провозять у темних тюремних каретах,
Щоб не бачив народ.

Пропливають вогні.
Можливо, ти бачив їх,
Як я їх бачу в цю мить.
Я відчуваю тепло освітлених кімнат,

Іх зігрів для мене
Твій мицій погляд.

Певно, карета наблизилась до своєї мети.
Скриплять, одчиняючись, ворота —
Потім зачиняються
В темряві.

ПІСНЯ БУРІ

Лютуй, буре,—
бий в лиці, вітре!
Моя радість в бурі.

Лютуй, буре,—
бий в лиці, вітре!
І печаль моя в бурі.

Негритянські пісні промету

НА ЗАЛІЗНИЦІ

Будуєм залізницю —
Мізерна в нас платня,
Та й ту через крамничку
Бос¹ забира щодня.
А бідна мама пише:
«Прислав би грошенят!»
А в мене грошей — ні гроша,
Ледь в тілі держиться душа,—
Ну, то чи я не чортів негр,
Скажи по правді, брат?

Одну турботу маєш —
Прожить би на землі!
В хазяїна долари,
А в тебе — мозолі.
Скінчили залізницю,
Пустили поїзди,—
Була б їх узяла чума,
Мені роботи більш нема,—
Час пакувати речі, брат,
І знов рушать — куди?!

Я будував дорогу.
Ти будував? Дарма!
Далеко не поїдеш,
Бо грошенят нема.
Стомивсь я, мов собака,
Охляв, мов кріт в норі,—

Додому йду я без чобіт,
Лишаючи кривавий слід,—
І на ногах палають, брат,
Криваві пухирі...

В ШАХТІ ДЖО БРАУНА

Я на шахту Джо Брауна бреду в пітьмі,
 Тут і штреки німі,
 І люди німі,—
Я на шахту Джо Брауна бреду в пітьмі.

Кажуть, там я застригну на довгий час,
 Наче світ вже погас —
 Не побачу я вас,—
Кажуть, там я й загину, як прийде мій час.

Кажуть, суд позбавив мене всіх прав,—
 Я ж людей не вбивав,
 Поїздів не спиняв,—
Та не маю, не маю я людських прав!

ІДИ ГЕТЬ!

Поїду я в Атланту! ²
Поїхав, як завжди.
В Атланті білий негру
Не дасть ковтка води.
— Коли відходить поїзд?
Я не вернусь сюди!

Ну, то поїду в Чарлстон! ³
Поїхав, як завжди.
Спить білий на перині,
А негр — у хлів іди.
— Коли відходить поїзд?
Я не вернусь сюди!

Щó, як поїхать в Реллей? ⁴
Поїхав, як завжди.
В шовках тут ходять білі,
А негр в дранті ходи!
— Коли відходить поїзд?
Я не вернусь сюди!

Подамся я на небо!
Приїхав, як завжди.
Але святі говорять:
Ти нігер? Геть іди!
— Коли відходить поїзд?
Я не вернусь сюди!

БАВОВНУ Я ЗБИРАЮ

Бавовну я збираю
І жну на полі хліб,
А я ж той негр ледачий,
Що краще був би згиб,—
А що, хіба не правда?

Хто робить більше негра,
Який ішо бідак?
А негр завжди під старість —
Каліка чи жебрак,—
А що, хіба не правда?

Негр працював, мов клятий,
Та кепські очі мав —
І не в свою кишеню,
В хазяйську гроші клав,—
А що, хіба не правда?

Дають роботу негру,
Покіль бреде, як віл,
І виганяють к бісу,
Як вже немає сил,—
А що, хіба не правда?!

ЧИ ДОЩ, ЧИ СНІГ

А чи дощ надворі, чи надворі сніг,
Як звелить Боб Рáссел — рвися, падай з ніг!

Поки заробляв я, жив, як чоловік,
А тепер я в пеклі опинивсья навік.

Чи такий Боб Рáссел щé де в світі є?
Правиш з нього гроші — він тебе уб'є.

Мул ти чи людина, все йому дарма,
Негра убиває — іншого найма.

Ліпше не стрічатись на дорозі нам,
Я вже добре знаю те, що знаю сам.

Нам немає місця в цім земнім раю,
Я навчився в нього — і його уб'ю!

РОБИВ Я ЛІТО Й ОСІНЬ

Робив я літо й осінь,
Тепер часи не ті —
Уже й різдво надворі,
А я ходжу в дранті.

Хто має кусень хліба?
Чи я віддам? Навряд!
Коли б я мав — охоче
Тобі вділив би шмат.

Мій дім відціль далеко,
Вкриває землю сніг,
А я вже так стомився —
Недовго й впасті з ніг!

Лють на шість футів ⁵ вгору
Підскакує щодня —
Пора таку Америку
Зрубати нам до пня!

КНИГА

друга

Російські

ЗАПОВІТ КОЗАКА

Що укрив туман море синє,
Туга лютая в серце в'їлася, —
Не сплива туман з моря синього,
Не зника печаль з серця буйного.

Не зоря блищить в полі чистому —
Горить-куриться малий вогничок,
Біля вогничка — килим шовковий,
На тім килимі молодий козак
Затиска свою рану смертную,
Хоче кров спинить молодецькую.

Добрий кінь стоїть над хазяїном,
Копитом сиру матір-землю б'є,
Наче хоче він слово вимовить:
«Ти зведись, вставай, добрий молодче!
Ти зведись, сідай на слугу свого,
Одвезу тебе в твою сторону,
К отцю-матері, роду-племені,
До дітей малих, до дружиноньки».

Ізітхнув вдатний добрий молодець,
Здійнялись його груди дужії,
Руки білії опустилися,
Прочинилася рана смертная,
А гаряча кров пролилася струмком.

«Ох, ти, коню мій, мій товаришу!
Вірним другом був ти завжди мені,
Добрим пайщиком служби царської!
Ти скажи моїй молодій вдові,
Що дружину взяв собі іншу я,
Що за себе взяв поле чистеє,
Та зелений луг дали в придане,
Що нас сватала шабля гостряя,
А лихий свинець у постелю клав...»

ВІЩИЙ КІНЬ

За горами було за високими,
За ущелинами за глибокими,
Добрий молодець тут коня кормив,
Накормивши коня, напувати став,
Напоївши коня, так йому сказав:
«Ох, ти гой еси, коню добрий мій,
Кінь — розрадо моя молодецькая,
Ще й утіха ти козацькая!
Ти чого ж лугової трави не єси
І води не п'єш ти джерельної?
А чи я на тобі сам важкий сиджу,
А чи зброя моя затяжка тобі,
Чи фузея¹ моя з протупеєю? ²»

Як узмовить йому його добрий кінь
Чоловіцьким дужим голосом:
«Ти господарю ласкавий мій,
Ти ласкавий мій, мій привітливий!
На мені ти сам неважкий сидиш
І не зброя твоя затяжка мені,
Ні фузея твоя з протупеєю,—
Затяжка служба нам государева,
Понабридли нам походи дальнії,
Дальнії походи безспочивнії.
Що вже завтра нам на війноньку йти;
Що тебе уб'ють, застрілять мене.
Над тобою заспівають попи, дяки,
По мені закрячуть круки чорнії».

НАЙМОЛОДШИЙ СИН

В мужика було в поселянина,
Да й три сини були добрії.
Ось і трапилася на них пригодонька —
Да невольщина-рекрутчина!'
Да й того старшого сина жаль віддать,
А середульшого не хочеться;
Що вже йти, то йти наймолодшому.
Наймолодший син тут розплакався:
«Ох, чи я вже вам да й не рідний син?»

Що й зволав тоді рідний батенько:
«Ох, і діти мої, діти ріднії,
Ох, ідіть-но ви у зелений сад,
Да й ізріжте ви там по жеребу,
Ну да й киньте ви — кому випаде».

Що вже й випало сину старшому.

Що вже старший син припечалився,
Молода жінка його розплакалась,
Малі дітки розридалися.
«Да не плачте ви, мої ріднії,
Я іду за вас сам охотою».

ДОПИТ РОЗБІЙНИКА

Ох, ти, серце, моє серце молодецькеє,
Що булату ти твердіше, міцніш каменю!
Ти тріпочеш повсякчасно в тілі білому,
Що ж ти досі не сказало, серце віщее,
Що буть тому молодцеві у спійманнячку,
Що скують йому в закови ноги бистрії,
Що сидіть йому в темниці темній приїдеться
За колодкою й решоткою залізними.

Ох! Мені рано, горемиці, на той суд ставать
Перед грізним судією ще й самим царем.
Стане цар наш правосудний мене спитуватъ:
«Ти скажи мені, мій молодче, селянський син,
Що вже з ким ти грабував та з ким розбійничав,
Чи багато товариства ти з собою мав?»

«Я скажу тобі по правді, правосудний цар,
Всюою правду скажу тобі, щиру істину,
Що було товаришів у мене четверо:
А що перший мій товариш — тая темна ніч,
А що другий мій товариш — то булатний ніж,
А що третій був товариш — то мій добрий кінь,
А четвертий той товариш — був мій лук тугий,
На посилку посылав я стріли вірнії,
Куди я їх посилаю,— туди сам не йду».
«Ісполатъ тобі,— цар скаже,— добрий молодче,
Що умів ти грабувати й на суді стоять!
Я за це тебе, мій молодче, пожалую
Посеред поля хоромами високими —
На двох стовпчиках дубових перекладина,
Перекладина кленова з добрим зашморгом...»

ВІДПЛАТА

Що геть вище було города Царицина,
Що геть нижче було города Саратова,
Пробігала, пролягала мати Комишенка-ріка,
За собою вона вела круті красні береги,
Круті красні береги та зелені луги;
Вона вустячком впадала в Волгу матінку ріку.

Що по тій було по матінці Қомишенці-ріці,
Як пливуть тут, випливають осавульні байдакі,
В байдаках сидять гребці, все бурлаки молодці,
Все бурлаки молодці да заволзькі у达尔ці.
Що прегарно молодці перевдягнені сидять:
На них шапки соболині, денця оксамитові,
Кармазинові¹ каптани камкою² підшивані,
Та бешмети коноватні³ в одну нитку строчені,
Китайкові⁴ сорочечки брузументом⁵ обложені,
На них штанці з сукна-валу по-давньому кроєні,
А ще й чоботи з сап'янцю⁶ та підбори до танцю;
Знай на весла налягають да все пісеньку співають.

Зупинялися байдачки серед Волги, біля острова,
Вони ждали-дожидались губернатора к собі,
Губернатора к собі астраханського.
Ох! що зволають молодці, бурлаки у达尔ці:
«Що вже, що вже на воді у нас біліється?»
Забілілися тут стяги губернаторські;
Кого ждали-дожидали, того й біс несе.

Астраханський губернатор здогадався враз:
«Ох! ви гой єсте, бурлаки, люди вольнії,
Ви беріть золотої казни, що треба вам,
Ви беріть мій пишний одяг губернаторський,
Ви беріть усі дивá мої заморськії,
Ви беріть усі чисто речі астраханськії!»

Ох! що ж ізволають молодці, люди вольнії:
«Нам не дорога твоя уся золота казна,
Нам не дорогий твій пишний одяг губернаторський,
Нам не дорогі усі дивá твої заморськії,
Нам не дорогі всі чисто речі астраханськії,
Дорога нам буйна твоя голівонька!»

Як зітнули з губернатора буйну голову,
Вони кинули голівоньку в Волгу матінку ріку,
Та що вже самі молодці насміялися йому:
«Ти геть добре, губернатор, до нас лютий був!
Ох! ти геть бив нас та губив, у заслання засилав,
Ох! ти жінок наших, дітей, на воротях розстріляв!»

СОЛДАТСЬКЕ ПОБАЧЕННЯ

Йшли солдати із походу,
Проходили по слобідці,
У слобідці зупинились —
До вдовоньки попросились:
«Гей, ти, вдово, чесна вдово!
Пусти, вдово, ночувати,
Ночувати, постояти!
Нас не мало, не багато —
Півтораста нас на конях
Та ще стільки піхтурою».

А вдова відповідала,
Ночувати не пускала:
«В мене тісно на подвір'ї,
Чимала дітей сімейка,
А світличка невеличка».

Вони силою вломились,
У світлиці оселились,
Вони сіли чин по чину;
Що піхота — ті по лавках,
А кіннота по ослонах,
А найстарший попереду,
Попереду, під віконцем;
А вдова стоїть під піччю,
Ізложила білі руки,
Стоїть вдова — гірко плаче.

А найстарший розважає:
«Не плач, вдово молодая!
Чи давно ти повдовіла?»
«Я за горем вже й забула».«Чи багато діток маєш?»
«В мене четверо маляток».«А чи маєш вдосталь хліба?»
«В мене хліба є восьмина ¹».«А чи маєш, вдово, гроші?»
«В мене грошей є полтина ²».

«Підходь, вдово, ставай ближче
Та мені вклоняйся нижче,
Ти скинь, вдово, з мене ківер ³,
В тім ківері полотенце,—
Чи не твого вишивання?
На правій руці колечко —
Чи не твого обручання?»

Що вже вдова ізлякалась,
Іще гірше розридалась.
Малих діточок будила:
«Уставайте, мої діти!
То не світлий місяць світить,
То не ясне сонце сяє,—
Прийшов батечко наш милий!»

А найстарший повідає:
«Не варт будить малих діток,
Бо прийшов я не надовго,
На одну прийшов годину,
На єдину часину...»

ПІСЛЯ БОЮ

Не травоњка, не ковилоњка у полі хиталася —
То хитався-волочився вдатний добрий молодець,
У тоненъкій полотняній тій сорочечці,
А ще в тій було у кармазиновій черкесочці¹.
А в черкесочки рукавички назад закинуто
І камчатні її поли назад припнуто.
Він іде, вдатний добрий молодець, а сам точиться,
Він тугим своїм луком підпирається,
Позолота з того лука, як луска, летить.

Що ніхто з тим добрим молодцем не стрічається,
Лиш зустрілась з добрым молодцем рідна матінка:
«Ох, ти, чадо, мое чадоњко, чадо милее мое!
Ти нашо так, мое чадоњко, напиваєшся,
До сирої до землиці прихиляєшся,
За травоњку ще й ковилоњку все хапаєшся?»

Повідає добрий молодець рідній матінці:
«Я не сам так, добрий молодець, напиваюся,—
Напоїв мене турецький цар трьома пійлами:
Що те перше його пійло — шабля гострая,
А що друге його пійло — тонкий влучний спис,
А ще й третє було пійло — куля добрая...»

СТАРИЙ ОРЕЛ

Що літав, літав молод сиз-орел по стрімких кручах,
Він літаючи зістарівся,
Вибилася йому сивина проміж дужих крил,
Побіліла йому голівонька, наче білий сніг,
Потемніли в того сиз-орла очі яснії,
Ізітер він, сиз-орел, крила вольнії,
Обломив по самі пальці кігті гострії.

Прилітали к тому сиз-орлу три чорні ворони,
Прилетіли к сиз-орлу, в очі дивляться,
В очі дивляться, ще й приказують:
«Годі, годі вже тобі, сиз-орел старий,
По стрімких кручах літати,
Гуси-лебеді побивати!»

«Ох, коли б мені колишні крильця дужії!
Крильця вольнії, кігті гострії!
Наздогнав би я вас миттю, три ворони,
Порвав би я вас до білого тіла!»

Почали його три чорні ворони клювати
Та серце його щиреє виймати.

«Ох, ви, браття-товариство, де ж ви ділися,
Та чи ви по стрімких кручах розлетілися?»

МОЛОДЦЕВА ПОХВАЛЬБА

Коли ж були молодцеві
Той час, пора великая,
Честь, шана молодецька;
Господь-бог милував,
Государ-цар жалував,
Батько-мати молодця
При собі в любові держав
І рід-плем'я на молодця
Та ніяк не надивляться,
Сусіди ближнії
Шанують і жалують,
Друзі та приятелі
На раду з'їжджаються,
Раду радити,
Пильну думу думати,
Вони про службу царськую
Да й про службу воїнську.
Скотилася ягідка
З цукрового деревця,
Обломилася гілочка
Од кучерявої яблуньки,
Одділився молодець
Від отця, син — од матері.
А тепер уже молодцеві
Та й злигодні великій:
Господь-бог прогнівався,
Государ-цар гнів поклав,
Батько-мати молодця

При собі не в любові держасть,
А й рід-плем'я молодця,
Що не можуть і видіти,
А друзі-приятелі
На раду не сходяться,
Тую раду радити,
Пильну думу думати
Про службу царськую
Да й про службу воїнську.
Що тепер вже молодцеві
Горе-туга великая,
Сумування чималеє.
З горя-туги той молодець,
З сумування великого,
Пішов добрий молодець
На свій стаєнний двір,
Брав добрий молодець
Там доброго коня стоялого,
Ще й наклав добрий молодець
Йому уздицю тасьмінную,
Сіделечко черкеське,
Та й сідав добрий молодець
На доброго коня стоялого,
Поїхав добрий молодець
На чужу, дальню сторону.
А як дійде молодець
До ріки Смородини,
А й змолиться молодець:
«А ѿти, мати, бистра ріко,
Ти бистра ріко Смородино!
Ти скажи мені, бистра ріко,
Про ті броди кіннотнії,
Про місточки калиновії,
Перевози надійнії!»
Прозвіщає бистра ріка
Людським голосом
Та й душею красною дівкою:
«Я скажу тобі, бистра ріка,
Добрий молодче,
Я ѿ про броди кіннотнії,
Про місточки калиновії,
Перевози надійнії.

Із броду кіннотного
Я беру по доброму коню,
З перевозу надійного —
По сіделечку черкеському,
Із місточка калинового —
По вдатному молодцеві.
А тебе, безщасного молодця,
Я й так тебе пропущу».
Переїхав молодець
За ріку, за Смородину,
Він од'їхав, молодець,
Начеб версту чи дві,
Він своїм дурним розумом,
Молодець, вихваляється:
«А казали про бистру ріку Смородину,
Не пройти, не проїхати
Ні пішому, ні кіннотому,—
Вона плохша, бистра ріка,
Дощової геть калюжини».
Ізгукне за молодцем
Як в сугін бистра ріка Смородина
Людською мовою,
Цушею красною дівкою:
«Безщасний ти молодче!
Ти забув за бистрою рікою
Тих сердечних друзів двох,
Два гострі ножі булатнії,—
На чужій дальній стороні
Оборона великая!»
Повернувся молодець
За ріку за Смородину,
Неспромога не їхати
За ріку за Смородину,—
Не впізнав добрий молодець
Того броду кіннотного,
Не побачив молодець
Перевозу надійного,
Не знайшов добрий молодець
Він місточка калинового.
Поїхав, мовляв, молодець
Він вирáми глибокими:
Він першу ступінь ступнув —
По черево кінь. втонув,

Він другу ступінь ступнув —
По сіделечко черкеське,
Третю ступінь кінь ступнув —
Уже й гриви не бачити.
А й зблагається молодець:
«А й ти, мати, бистра ріко,
Ти бистра ріко Смородино!
Нáшо ти мене втопляєш,
Безщасного молодця?»
Прозвіщає бистра ріка
Людською мовою,
Вона душою красною дівкою:
«Безщасний молодче!
Не я тебе втопляю,
Безщасного молодця,
Втопляє тебе, молодче,
Похвальба твоя, пагуба!»
Утонув добрий молодець
У Москві-ріці, у Смородині;
Випливав його кінь
На крутій береги,
Прибігав добрий кінь
К отцю його, ік матері,
На луці, на тім сіделечку
Ярличок був написаний:
«Утонув добрий молодець
У Москві-ріці, у Смородині».

ТАТАРСЬКИЙ ПОЛОН

Що не спалось мені, красній дівчині,
Довгу нічку не дрімалося,
А багато в сні привиділось:
Що вже ніби іздіймались вітри-вихорці,
Аж з палат верхій поізносило,
В теремі¹ двері одчинялися,
На столах їдиво розхлюпалось.

За столом сидить лютий лихий татарин,
Перед ним стоїть красна дівчина,
З краю руського полоняночка,
Сльози ронячи, гірко плачучи.

Що який вже лютий лихий татарин,
Дівчину не плакати умовляє,
Білим хустям сльози
Він їй утирає:

«Ти не плач, не плач, красна дівчино,
З краю руського полоняночко!
Я зіш'ю, зіш'ю тобі з куниць шубоньку
З дорогими соболями²;
Я зіллю, зіллю злотний перстень
З дорогим алмазом».

Іому дівчина повідáла:
«Ти не ший, не ший з куниць шубоньку
З дорогими соболями,

Ти не лий, не лий персня злотного
З дорогим алмазом,
Ти пусти, пусти дівчину на воленьку,
На свою рідну сторононьку!»

Він дівчині відповідає,
А на волю її непускає.

ПОЛОНЯНКА

Не біла лебідоњка в переліт летить ---
Красна дівка із полону біжть.
Під нею добрий кінь розтягається,
Хвіст і грива у коня розстилаються,
На дівчині з куниць шуба розлітається,
На білих грудях ясні перли піdnімаються,
На білій руці золот-перстень, наче жар, горить.

Вибігала красна дівка на Дар'ю-ріку,
Зупинялась красна дівка на крутім бережку.
Загукала вона своїм дужим голосом:
«Ох, ти гой єси, матінко Дар'я-ріка!
А чи є по тобі броди-пісковці?
А чи є по тобі калинові мости?
А чи є по тобі риболовщики?
А чи є по тобі перевожчики?»

Невідкіль узявся перевожчикочок,
Мовить їому дівка ніжним голосом:
«Перекинь мене на тую сторону,
К роду племені, на святую Русь!
Я за те плачу тобі п'ятсот рублів,
А що мало здастися — вісімсот рублів,
А ще мало видастися — рівно тисячу;
Да іще плачу тобі доброго коня,
Да іще плачу тобі перли із грудей,
Да плачу тобі перстень золотий,
Перстень золотий у трьох заставах:

Перша зáстава у п'ятсот рублів,
Друга зáстава в вісімсот рублів,
Третя зáстава рівно в тисячу,
А самому персню цíни нема...»

«А чи підеш ти за мене, красна дівчино?»

«Брали мене князі та бояри — не пішла за них,
Чи піду ж я за тебе — перевожчика?»

Гналися за дівчиною два погонщики,
Два погонщики — два татарини.
Розстелила красна дівка із куниць шубу,
Кинулася красна дівка у Дар'ю-ріку,
Потонула красна дівка, наче ключ,— на дно.

ВТЕЧА НЕВОЛЬНИКІВ

Як ішли два невольники
Із неволі,
Із тієї орди клятої,
Хівінської;
Прийшли вони ік бистрій ріці,
Ік Уралу.

Об тій порі Урал-ріка
Скаламутилась,
З пісками вона да з жовтењкими
Іzmішалась,
Льодком вона да тонесенъким
Іzmикáлась,
Сніжком вона да білесенъким
Укривалась.

Один із них подався в путь
Через ріку;
Він правою своєю ніжкою в сніг
Становився,
А щойно встиг він об льодок
Обіпертися,
Як біленъкий нараз сніжок
Прочахнувся,
А тоненький навкруг льодок
Обломився,
Удатний добрий молодець
Потопати став.

Товаришеві він ізволав тоді
Дужим голосом:
«Ти, гой єси, товаришу мій,
Брате названий,
Не дай ти мені в мої годá,
Гірко згинуть!
Біжи да простягни хутчій
Праву руку!» —
«І радий би я тобі
Простягнути —
Так рука вже тепер моя —
Коротенька,
А Урал, бистра річенька.
Глибоченька».

СЛЬОЗИ ДРУЖИНИ

Гей, ти поле мое, поле чистее,
Ти роздолля мое да широкее,
Що всім, поле, ти прикрашене —
І травою, і муравою,
І квіточками-vasilechkами.
Лиш одне тебе збезчестило:
Серед тебе, поля чистого,
Виріс кущ густий рокитовий,
На кущі сидить молод сиз-орел.
В кігтях рве чорного ворона,
Точить крівцю на сиру землю.
Під кущем під тим рокитовим
Лежить вбитий добрий молодець,
Бесь поранений, порубаний.
То не ластівки-касатоньки
Вкруг гніздечка увиваються,—
Убивається тут рідна матінка.
Вона плаче, як ріка ллється,
Сестра плаче, як струмок тече.
Жінка плаче, як роса ляга:
Сонце зійде — росу висушить.

ШИНКАРКА ТА КОЗАК

На горі, горі
Стояла корчма,
Що у тій корчмі
Шинкарка жила.
Приїхали к ній
В корчму три купці.
Що перший купець —
З поля полівець,
А другий купець —
З міста міщанин,
А третій купець —
З-над Дону козак.

Перший купець пив —
Грошики платив;
Другий купець пив —
Гроші не платив;
А що третій пив —
Шинкарку поїв,
Шинкарку поїв,
З собою манив:

«Шинкарко, ходім
Зо мною на Дін!
У нас на Дону
Не по-ващому —
Не тчуть, не прядуть,
Вдягнені живутъ!»

Шинкарка впилась,
На Дін подалась.
Вивезли її
Із того двора,
Із того двора
У чисті поля,
Із чистих полів
У темні ліси.
В'язали її
До тої сосни,
Палили сосну
Знизу догори.
А сосна горить,
Шинкарка квилить:
«Чи хто в лісі є,
Одв'яжіть мене!»

Почув пастушок,
Що в лісі ходив,
Та й він помогти
Ій не захотів.
Згоріла сосна,
Зотліла вона —
Подув вітерець,
Здув і попілень.

СВЕКРУХА-ЧАКЛУНКА

Злес зілля те кропив'яне
А свекруха ще лютішай!
Мовить вона до невісточки:
«Ти піди, моя невісточко,
Вийди-стань у поле чистее,
В роздоріжжі межи трьох шляхів,
Обернись між чотирьох країн
Горобиною рослявою,
Рослявою, кучерявою!»

Там же їхав добрий молодець,
Зупинивсь під горобиною
Рослявою, кучерявою,—
Горобина заточилася,
Без дошу водою вмилася,
Без вихору долу хилиться,
За чорні кучері ловиться.

Що приїхав син до матері:
«Господине моя, матінко!
А де ж моя жінка вірная?»
«Твоя жінка зо двора зійшла,
З двора зійшла і дітей завела»

«Господине моя, матінко!
Скільки я не їздив службою,
А такого не лучалося.
В чистім полі межи трьох шляхів,

Проміж тих між чотирьох країн,
Я спинивсь під горобиною
Рослявою, кучерявою.
Горобина та рослявая
Враз без вітру заточилася,
Без дощу водою вмилася,
Без вихору долу хилиться,
За чорні кучері ловиться».

«Візьми, сину, шаблю гострую
Та й зітни її до кореня!»

Він раз рубнув — вона зойкнула,
Вдруге рубнув — слово мовила:
«Не рубаєш горобину ти,
А вбиваєш жінку вірную.
Що той стовбур — я сама стою,
А віточки — наші діточки».

Та й приходить син до матері:
«Ти мені не мати рідная,
Змія лютая, захланная!
Звела мою жінку вірную —
І мене убий, проклятая...»

ПЕРША ЗУСТРІЧ

З-поза лісу, лісу темного,
З-поза гаю зелененького
Виходила дівка красная
На Дунай-ріку вмиватися,
А що вмившись — набілилася,
Набілившись — наrum'янилась,
Нарум'янившись — замислилась.
Замислившись — річ провадила:

«Ой, чи мій уже талан такий,
А чи така гірка доленька?
На роду мені написано,
Чи отак в житті лучилося?
Та чи в лісі лісу не росло,
Зрубать мені було нічого?
А чи в людях людей не було,
Кохать мені було нікого? —
Що просватає мене батечко
За злодія, за розбійника...
Ізвечора він коня сідлав,
Опівночі зо двора подавсь,
Перед світом повертається
Та й гукає дужим голосом:
«Стрічай мене, моя душенько,
Приймай моого коня втомного,
Приймай одіж закривавлену!»

Зібралася, на Дунай пішла
Мити одіж закривавлену.

Вже вся одіж перемитая,
Зосталася лиш сорочечка
Брата рідного, коханого.
Бистрі ноги підломилися,
Білі руки опустилися,
Ясні очі помутилися,
З очей слізози покотилися.
«Ох ти, ладо мое вірнее,
Чом ти збавив брата рідного,
Брата рідного, коханого?» —
«Не я збавив — нічка темная,
Нічка темная, осінняя,
Була його зустріч першая,
Зустріч перша молодецькая...»

РОЗБІЙНИКИ І СЕСТРА

У славному городі, у Києві,
Жила була молода вдова.
У вдівоньки було дев'ятеро синів,
А дочка була десятая.

Один брат з рук, другий на руки,
А в колиску третій брат кладе:
«Баю, баю, сестро-ластівко!»
Ізростивши сестру, гулять пішли,
По Русії грабувати пішли.

Без них мене мати видала,
Що за море, за моряніна.
Я рік живу і другий живу,
Знайшла сина року третього.
Сина знайшла — ізнудилася,
Моряніна стала кликати:
«Чоловіче мій, морянине,
Нум поїдемо у гості ми —
Ти до тещі, я до матері,
Що з зятьми ти, а з братами я,—
Із родиною зустрінемось».

День їдемо, другий їдемо,
На третій день зупинилися,
Розпалили з дровець вогнище,
Над вогнищем кашовáрили,
Годували дитя мале.

Налетіли круки чорнії,
Наїхали злі розбійники:
Ізгубили тут морянина,
Морянченка в воду кинули,
Моряноньку у полон взяли.

Всі розбійнички спать лягли,
Лиш один не спить розбійничок,
Не спить, лежить — думу думає,
Та моряноньку випитує:
«Ти скажи, скажи, морянонько,
Ти чийого роду-племені,
Чи купецького, а чи княженецького?»
«Ні купецького, ані княженецького:
У славному у городі, в Києві,
Там жила була молода вдова,
У вдівоньки було дев'ятеро синів,
А я дочка, я десятая.
Один брат з рук, другий на руки,
А в колиску третій брат кладе:
«Баю, баю, сестро-ластівко!»
Ізростивши сестру, гулять пішли,
По Русії грабувати пішли.
Без них мене мати видала,
Що за море, за морянина...»

Зговоряє тоді злий розбійничок:
«Ви устаньте, брати ріднії!
Не морянина ми ізгубили,
Не морянченка в воду кинули,
Ізгубили ми зятя милого,
Небожатко в воду кинули,
Сестру-ластівку в полон взяли!»

Зговоряють тоді злі розбійнички:
«Ти, сестрице наша, ластівко!
Ти візьми в нас золоті ключі,
Одмікай ті скрині кутії,
Бери золота, скільки схочеться!»

«Ох, ви, браття мої, соколи!
Я не хочу срібла, золота,

Ані перлів тих, ні яхонтів! ¹
Приведіть мого моряніна,
Принесіть мого морянченка.
Одпустіть ви нас до матінки!»

ЖЕРЕБ

Ти безщасний, добрий молодче,
Безталанная голівонько!
Ні в чім мені талану нема,
Ані в торзі, ні в приятельстві.

Що зсилають з корабля мене:
«Що ти зійди з корабля геть-пріч,
Бо від тебе, від безщасного,
Синє море сколихнулося,
Хвилі в морі розгойдалися!»

Каже їм безщасний молодець:
«Приналяжемо на веслонька
Та причалимо до бережка,
До того куща вербового,
Та ізріжемо по гілочці,
Та ізробимо по жеребу,
Та й кинемо у синє море...»

Що всі жереби поверх води,
А безщасного — мов ключ — на дно.

ТУГА

«Ох що ж ти, голубчик,
І смутний сидиш,
І смутний сидиш
І нерадісний?»
«Як мені, голубчику,
Веселому буть,
Веселому буть
І радісному?
Звечора у мене
Голубка була,
Зо мною гула,
Пшоно клювала;
А зрання голубка
Убита лежить,
Застреленая,
Загубленая.
Загубив голубку
Боярський слуга
З княжого двора,
Лютий, як змія».
«Ох, що вже ти, молодче,
І смутний сидиш,
І смутний сидиш
І нерадісний?»
«Як же мені, молодцю,
Веселому буть,
Веселому буть
І радісному?»

Звечора у мене
Дівчина була,
Мед-вино пила,
Мову мовила
І руку дала
На довге життя.
А сьогодні дівчину
Заміж віддають,
Заміж віддають,
До вінця ведуть.
Не те мені гірко,
Що вже віддають,
А те мені гірко,
Що близько живе —
Двір коло двора,
Вікно до вікна:
По двору іде,
Як лебідь пливе,
Як лебідь пливе,—
Мое серце рве».

ПІСНЯ ЖАЙВОРОНКА

Ти співай, співай, малий жайворонку,
Напровесні, на проталині!
У темниці добрий молодець сидить,
Пише грамотку отцю-матері,
В тім листі пише добрий молодець:
«Государю мій, рідний батечку!
Государине, рідна матінко!
Викупляйте ви мене, молодця,
Свого сина, сина рідного!»
Що отець з матір'ю відмовляється,
І весь рід-плем'я відрікається:
«В роді нашему злодіїв не було,
Ані злодіїв, ні розбійників!»

Ти співай, співай, малий жайворонку,
Напровесні, на проталині!
У темниці добрий молодець сидить,
Пише грамотку красній дівчині,
В тім листі пише добрий молодець:
«Ти, душа моя, красна дівчина!
Визволяй мене, доброго молодця!»
Каже тая красна дівчина:
«Ох, ви, нянюшки мої, мамушки,
Ви, служниці, дівки краснії!
Ви беріть мої золоті ключі,
Ви беріть скарбів, скільки треба братъ,
Викупляйте ви доброго молодця,
Мого милого друга вірного!»

ЖАЛЬ

Як під яром, під ярочком,
Під крутеньким бережечком
Тут стояло три садочки.
Як у первім у садочку —
Зозуленька там кувала,
А що в другім у садочку —
Голубонька вуркотала,
А як в третім у садочку —
Шлях-доріженська лежала.

Як по цій по доріженьці
Мати сина проводжала,
В сина розуму питала:

«Ти скажи, скажи, синонъку,
Скажи, ясний соколонъку,
Кого тобі із трьох шкода?»

«Шкода жінку по закону,
Тещу шкода по привіті,
А що матінку питйму —
Шкода більш за всіх у світі!
Як вона мене носила —
В бога милості просила,
Як вона мене роджала —
Собі смерті дожидала,
Як вона мене зростила —
На службонъку вирядила!»

ВИДАННЯ ДОЧКИ

Матінко! А що в полі курно?
Господине, а що в полі курно?
Дитинонько, коники басують!
Дитя мое, коники басують.

Матінко! У двір гості їдуть!
Господине, у двір гості їдуть!
Дитинонько, не віддам — не бійся!
Дитя мое, не віддам — не бійся.

Матінко, на ганочок сходять!
Господине, на ганочок сходять!
Дитинонько, не віддам — не бійся!
Дитя мое, не віддам — не бійся.

Матінко! У світлицю входять!
Господине, у світлицю входять!
Дитинонько, не віддам — не бійся!
Дитя мое, не віддам — не бійся.

Матінко! За столи сідають!
Господине, за столи сідають!
Дитинонько, не віддам — не бійся!
Дитя мое, не віддам — не бійся.

Матінко! Образа знімають!
Господине, образа знімають!

Дитинонько, не віддам — не бійся!
Дитя моє, не віддам — не бійся.

Матінко! Вже благословляють!
Господине, вже благословляють!
Дитинонько! Пора тобі заміж!
Дитя моє, пора тобі заміж...

РОЗСТАННЯ

Що на сході сонця ясного,
На заході князя-місяця,
Не сокіл літав під хмарою —
Молодець ходив по бережку.
Він не швидко йшов — змірковував,
У зелений сад заглядував,
Із журбою приговорював:
«Вже всі пташечки прокинулись,
Одна з одною побачились,
Крилоньками обнімалися —
Лиш одна моя голубонька,
Лебідь біла — дівка красная,
Ta прилука молодецькая,
Mіцно спить в своєму теремі,
Знати, милив їй не видиться,
Чи забула про коханого,—
Мое серце розривається,
Що із нею не стрічається».

Іде дівчина із терему,
Що біле лице заплакане,
Ясні очі помутнилися,
Білі руки опустилися,
Не стріла серце поранила,
Не змія його ужалила...
Мовить тая дівка красная:
«Ти прости, пробач, коханий мій,
Ти прости, душа — отецький син,

Завтра мають поїзджани бути,
Повезуть мене вінчатися:
Що вже іншому достанусь я —
Буду йому повік вірною».

ГОРЕ

Що йшло горе по доріженьці,
Ішло горе ликом в'язане,
Вервечками підперезане,—
Та їй здогнало дівку красную.

Я від горя в поле чистеє,
Горе вслід мені з серпом біжить:
«Вижну сповна поле чистеє,
Знайду тую дівку красную».

Я від горя — в зелені луги,
Із косою горе вслід біжить:
«Я скошу луги зеленії,
Знайду тую дівку красную».

Я від горя в ліси темнії,
Біжить горе вслід з сокирою:
«Я зрубаю ліси темнії,
Знайду тую дівку красную».

Я від горя в землю-матінку,
А воно услід з лопатою,—
Стойть горе, усміхається
Та собою похваляється:
«Наздогнав я дівку красную —
Й під землею не сховалася!»

Білоруські

ВИШИВАННЯ

Сестра брату кошуленьку¹ шила,
Як пошила,— три узори вшила.
Що взір перший — ясне сонце в небі,
Що взір другий — світлий місяченько,
Що взір третій — дрібнесененькі пташки.
Брат поїде в далеку дорогу,
А як стане братікові зимно,
Ясне сонце його обігріє,
А як стане братікові темно,
Світлий місяць дорогу просвітить,
А як стане братікові тужно,
Звеселять його пташки піснями.

НАД РІЧКОЮ

Що ходила дівонька
Біля річеньки,
Крикнула-гукнула
Перевожчикові.
Обізвався, одгукнувся
Її миленъкий:
— Я до тебе, моя мила,
На човні пливу.
— На твоєму на човночку
Я не плаватиму.
— Я до тебе, моя мила,
Та мости кладу.
— По твоїх я по місточках
Не ходитиму.
— Я по тебе, моя мила,
Коненят пошлю.
— На твоїх на кониченьках
Я не їздитиму.
— Я до тебе, моя мила,
Сватів виряджу.
— Із твоїми із сватами
Я не знаюся.
— Я до тебе, моя мила,
Соколом лечу!
— Я ж до тебе, мій коханий,
Перепілкою!

ІВАН-ТА-МАР'Я

У Полоцьку на ринку
П'ють молодці горілку.
— Шинкарочко молода,
Продай меду гарнців¹ з два.
— Тоді тобі меду дам,
Як заставиш свій каптан.
— Нащо тобі мій каптан,
Коли маю грошей дзбан?
— Коли в тебе грошей дзбан,
Я за тебе й дочку дам.
У суботу шлюб взяли,
У неділю зажили.
Питається дівчина:
— Звідки родом, хлопчина?
— А я родом міщанин,
По батьках — купецький син.
Питається молодець:
— Хто твій, дівчино, отець?
— Я міщенка, молодець,
Батько мій був теж купець.
Бодай мати пропала —
Брата й сестру звінчала!
— Ой, сестрице ти моя,
Утікаймо в ті поля,
Обернімось на траву,
На зелену мураву.
Прийдуть дівки квітки братъ,
То нас будуть споминать:
Та це ж тая травиця,
Що в ній брат і сестриця.

ЛЬОНOK

«Чий то льонок під болотом,
Не полотий під болотом?»
«Ольжин льон під болотом,
Не полотий під болотом».
Що вже й горе-горювання,
Ні з ким, братця, льонок брати.
Свекор каже: «Я з тобою,
Я з тобою, молодою».
— То ж не брання — горювання.

«Чий то льонок під болотом,
Не полотий під болотом?»
«Ольжин льон під болотом,
Не полотий під болотом».
Що вже й горе-горювання,
Ні з ким, братця, льонок брати.
Дівер каже: «Я з тобою,
Я з тобою, молодою».
— То ж не брання — горювання.

«Чий то льонок під болотом,
Не полотий під болотом?»
«Ольжин льон під болотом,
Не полотий під болотом».
Що вже й горе-горювання,
Ні з ким, братця, льонок брати.
Милий каже: «Я з тобою,
Я з тобою, молодою».
Ой, то ж брання — раювання!

ДУРНИЙ МАРТИН

Да й пішов же Мартин
По чужих містах,—
Три сокири за поясом,
А топір у руках.
Аж там тії люди
Горох молотили.
Перед ними ставши,
Він, шапочку знявши:
«Дай,— каже,— вам, боже,
Усього потроху —
Три діжки полови,
Решето гороху».

Вони його били,
Трохи що не вбили.

Сестра його Мокрина,
Мати Василиха,
Научили сина
Всілякого лиха.
«Синку, Мартинку,
Да чому ти дурний,
Да чому нерозумний?
Треба булостати
Да шапочку зняти:
— Дай вам, боже, стільки,
Щоб лік загубити,
Не переносити,

Не перевозити —
Вози поломити,
Коні потомити».

Да й пішов же Мартин
По чужих містах,—
Три сокири за поясом,
А топір у руках.
Аж там везли люди
Мерця хоронити.
Перед ними ставши,
Він, шапочку знявши:
«Дай вам, боже, стільки,
Щоб лік загубити,
Не переносити,
Не перевозити —
Вози поломити,
Коні потомити».

Вони його били,
Трохи що не вбили.

Сестра його Мокрина,
Мати Василиха
Научили сина
Всілякого лиха.
«Синку, Мартинку,
Да чому ти дурний,
Да чому нерозумний?
Треба було стати
Та шапочку зняти:
«Вічний вам спокій,
Вічне раювання —
Душі спочивання».

Да й пішов же Мартин
По чужих містах,—
Три сокири за поясом,
А топір у руках.
Аж там везуть люди
Молодих вінчати.
Перед ними ставши,

Він, шапочку знявши:
«Вічний вам спокій,
Вічне раювання —
Душі спочивання».

Вони його били,
Трохи що не вбили.

Сестра його Мокрина,
Мати Василіха,
Научили сина
Всілякого лиха.
«Синку, Мартинку,
Да чому ти дурний,
Да чому нерозумний?
Треба було стати
Та шапочку зняти:
— Дай вам, боже,
Щасливої долі,
Бік вам довгий
Та побут добрий!»

Да й пішов же Мартин
По чужих містах,—
Три сокири за поясом,
А топір у руках.
Аж там люди гнали
Собачую тічку.
Перед ними ставши,
Він, шапочку знявши:
«Дай,— каже,— вам, боже,
Щасливої долі,
Бік вам довгий
Та побут добрий».

Вони його били,
Трохи що не вбили.

Сестра його Мокрина,
Мати Василіха,
Научили сина
Всілякого лиха.
«Синку, Мартинку,

Да чому ти дурний,
Да чому нерозумний?
Було б кия взяти,
По собаках дати:
«По ночах не ходіть,
Та людей не будіть!»

Да й пішов же Мартин
По чужих містах,—
Три сокири за поясом,
А топір у руках.
Аж там ішли в церкву
Дяки із попами.
Втямивши науки,
Взяв він кия в руки:
«По ночах не ходіть
Та людей не будіть!»

Вони його били —
І на смерть убили.

Сербські

ДЖУРО У ТЕМНИЦІ

Два орли кружляють над горою,
Під горою долом в'ється річка,
У темниці Джуро-темничарин¹
Пальці кришить — сокола годує,
Сльози ронить — птаха напуває.

Питається сокіл в того Джура:
«Ти мене годуєш, щоб продати,
Чи для того, щоб кудись послати?»
«Я тебе не хочу продавати,
В путь-дорогу хочу посилати —
Аж до мого двору, мій соколе!»

«Ти спізнився, Джуро-темничарин!
Сю ніч над твоїм двором літав я,—
Двір твій заглушило полинами,
Серед двору стоїть сухе древо,
На тім древі кують три зозулі:
Одна кує, кує й не змовкає,
Друга кує звечора і зрання,
Третя кує, як лягає спати».
Зажурився Джуро-темничарин:
«Та, що кує, кує й не змовкає,—
Та то ж моя оstarіла ненька,—
Та, що кує звечора і зрання,—

Та то ж мила сестра моя рідна;
Та, що кує, як лягає спати,—
То ж, соколе, моя вірна жінка...»

І з душою розлучився Джуро.

БУДУВАННЯ СКАДРА

Тroe браття місто будували,
Тroe браття, Mrлявчевичі троє:
Краль Вукашин був з братів тих перший,
Другий був Углеша-воєвода,
А що третій — Mrлявчевич Гойко;
Будували Скадр на Бояні¹,
Будували вже три роки часу
З трьомастами добрими майстрами —
Не могли й підмурків звести навіть,
А не те що збудувати місто:
Що майстрове за день побудують,
Те все зá ніч поруйнує віла².
Як четвертий рік почав заходить,
Обізвалася з планини віла:
«Не втомляйсь, королю Вукашине,
Не втомляйся і не витрачайся!
Не поставити тобі й підмурків,
А не те що місто збудувати,
Як не знайдеш Стою та Стояна,
Брата та сестру одноіменних,
І в підмурки їх не замуруєш:
Тільки так *стоятимуть підмурки,
Тільки так ти побудуєш місто!»
Як зачув те слово краль Вукашин,
Він покликав слугу Десимира:
«Десимире, моє міле чадо!
Досі був ти в мене слуга вірний,
А тепер ти будеш моїм сином!

Запрягай-но, сину, вози кіньми,
Наладовуй саквами із злотом,
Рушай, сину, в білий світ широкий,
Шукай в світі два схожих імення,
Шукай, сину, Стою та Стояна,
Знайдеш ти їх — сестру рідну й брата,—
Чи купи їх, а чи так присилуй,
Приведи їх у Скадр на Бояні,
Щоб в підмурки їх замурувати,
Щоб могли ми збудувати місто!»
Десимир, учувши теє слово,
Запрягає кіньми вози добрі,
Наладовує саквами з злотом,—
І рушає слуга в світ широкий
Розшукувати два імення схожих,
Розшукувати Стою та Стояна.
Шукав слуга аж три роки часу,
Не знайшов він два схожих імення,
Не знайшов він Стою та Стояна
Та й вернувся у Скадр на Бояні,
Вози й коні віддав королеві,
Віддав йому й ті сакви з грошима:
«Ось, королю, твої вози й коні,
А оце твої сакви із злотом,
Не знайшов я два схожих імення,
Не знайшов я Стою та Стояна».
Краль Вукашин, вчувши теє слово,
Гукнув миттю на зодчого Рада.
Радо скликав майстрів своїх триста:
Ставить король той Скадр на Бояні,
Король ставить, а віла руйнує,
Не дає поставити й підмурків,
А не те що місто збудувати.
Озивається з планини віла:
«Чи ти чуєш, кралю Вукашине!
Не втомляйся і не витрачайся!
Не поставити тобі й підмурків,
А не те що збудувати місто.
Тroe вас братів рожденних в світі,
Є у кожного з вас вірна жінка:
Ция зранку на Бояну прийде,
Прийде, несучи майстрам снідання,—
Тую й замуруйте у підмурки;

Тільки так вони стояти будуть,
Тільки так збудуєте ви місто!»
Краль Вукашин, вчувши тую мову,
Двох братів своїх покликав рідних:
«Чи ви чули, брати мої милі,
Що та віла нам з планини каже?
Надаремно переводим гроші —
Не дасть вона і підмурки звести,
А не те що збудувати місто!
Ta ще каже нам з планини віла:
Тroe вас, мовляв, братів рожденних,
Є у кожного з вас вірна жінка —
Чия зранку на Бояну прийде,
Прийде, несучи майстрам снідання,
Тую слід в підмурки мурувати;
Тільки так стоятимуть підмурки,
Тільки так збудуємо ми місто.
Присягаймо, браття, святим богом,
Що жінкам не скажемо ні слова —
Хай вирішує їх власна доля,
Котра перша прийде на Бояну».
Святим богом вони присяглися,
Що жінкам не скажуть ані слова.
Темна ніч потому їх застала,
По дворах по білих розійшлися,
Посідали вечерять з жінками,
От і сталось превелике диво:
Краль Вукашин ізламав присягу
І сказав він перший своїй жінці:
«Чи ти чуєш, вірна моя любо,
Не ходи ізрання на Бояну,
Не неси майстрам моїм снідання,
Як не хочеш зáмолоду вмерти —
Там тебе в підмурки замурують».
І Углеша ізламав присягу
І сказав він своїй вірній жінці:
«Начувайся, любо моя вірна,
Не ходи ти зранку на Бояну,
Не неси моїм майстрам снідання,
Як не хочеш зáмолоду вмерти —
Там тебе в підмурки замурують».
Не зламав присяги тільки Гойко,
Не сказав нічого своїй любі.

Коли вранці засвітив світанок,
Підвелися троє рідні браття,
Подалися в місто на Бояну.
Мала їм уже й сніданок нести
Старша, Вукашинова дружина;
Подалась вона до ятровиці:
«Слухай мене, моя ятровице,
Голова у мене заболіла —
То чи ти б, дай бог тобі здоров'я,
Не однесла тим майстрям снідання?»
Каже на те Углешова жінка:
«Господине моя, королево!
Щось і в мене рука заболіла —
То чи ти б, дай бог тобі здоров'я,
Не послала молоду Гойкиню?»
Йде вона до Гойкової жінки:
«Ятровице моя, Гойковице!
Голова у мене заболіла —
То чи ти б, дай бог тобі здоров'я,
Не однесла тим майстрям снідання?»
Гойковиця їй відповідає:
«Господине королево, мамо!
Радо б я тобі послугувала,
Так у мене не купане чадо,
А до того ж не випране хустя».
Господиня королева каже:
«Іди,— каже,— мила ятровице,
Однеси вже тим майстрям снідання,
Я виперу твоє біле хустя
І твою дитину іскупаю».
Що ж поробиш, молода Гойкиня
Понесла отим майстрям снідання.
Ось вона підходить до Бояни —
Вгледів її Мрлявчевич Гойко,
Стислось серце юнакові з жалю,
Шкода йому вірної дружини,
Шкода йому дитини в колисці —
Тільки місяць віку їй минуло,—
Він і вмився дрібною слізовою.
Вгледіла його струнка дружина,
Підійшла повільною ходою,
Підійшла й заговорила стиха:
«Що з тобою, пане мій ласкавий,

Що умивсь ти дрібною сльовою?»
Їй говорить Мрлявчевич Гойко:
«Лихо мені, моя вірна любо,
Було в мене яблуко із золота,
Впало воно у Бояну нині,
Вельми його шкода — тим я й плачу».«
Оsmіхнулась Гойкова дружина
І своєму мужові сказала:
«Був би тільки ти мені здоровий,
Будеш мати яблуко ще ліпше».«
Юнакові ще жалкіше стало,
Одвернув він голову од неї,
Щоб не бачити вірної дружини.
Підійшли тут Мрлявчевичів двоє,
Два дівери молодої жінки,
Узяли її за білі руки,
Повели в підмурок мурувати,
Уже й Рада зодчого гукнули,
Радо скликав майстрів своїх триста.
Та сміється молода Гойкиня,
Мислить, що вони жартують з нею.
Стали її мурувати в підмурок,
Триста майстрів почали складати
Округ ней дерево і камінь,
Вже замурували по коліна:
Все сміється молода Гойкиня.
Все гадає, що то тільки жарти.
Триста майстрів її обкладають,
В древо й камінь вмурюють жінку,
Вже й до пояса замурували,
Давить її дерево і камінь,
Бачить вона, що лихії жарти,
Засичала, наче змія люта,
Ізмолилася до діверів милих:
«Не давайте мене мурувати
В древо й камінь, молоду-зелену!»
Хоч благає — не допомагає,
Дівери й не дивляться на неї.
От вона, забувши встид і сором,
Ізмолилася до свого мужа:
«Не дай мене, господарю милий,
Не дай мене у мур мурувати!
Поспішай лиш до моєї неньки,

У старої є добра багато,
Хай купує раба чи рабиню —
Краще їх в підмурки замуруйте!»
Хоч благає — не допомагає.
Як побачила тоді Гойкиня,
Що благання не допомагає,
Ізмолилася до зодчого Рада:
«Богом милий брате, зодчий Радо!
Залиши мені отвір на груди,
Вийми з нього мої груди білі,
Принесуть мені моїого Йова,
Може ж таки його погодую».
Зробив теє Радо по-братерськи,
Залишив отвір на білі груди —
Якщо принесуть її Йована,
Може ж таки його погодує.
Знову, тужна, кличе вона Рада:
«Богом милий брате, зодчий Радо!
Залиши мені отвір на очі,
Щоб свій білий двір могла я бачить,
Коли принесуть до мене Йова
І як понесуть його од мене».
Й те їй Радо здійснив по-братерськи,
Залишив отвір малий на очі,
Щоб могли на білий двір дивитись,
Як носитимуть до неї Йова
І коли носитимуть од неї.
Так її у мур замурували
І носили дитя у колисці,
Тиждень вона його годувала,
А за тиждень ізтратила голос,
Молоко ж їй не перегоріло —
Годувала дитину до року.
Як робилось, так і залишилось:
І тепер туди жінки приходять,
Не одна тут чуда дожидає,
Якщо в грудях молока не має.

БРАТЯ ТА СЕСТРА

Мала мати дев'ять синів милих,
А десяту наймолодшу дочку,
Їх ростила, поки не зrostила,
Поки час прийшов синам дружитись,
А дочці-мізинці¹ віддаватись.
Сватають дочку в старої неньки
Бан² з-за моря, генерал з столиці,
А до того ще й з села сусіда.
Мати хоче у селі віддати,
Браття хочуть — банові з-за моря.
«Іди, кажуть, сестро наша люба,
Віддавайся за бана з-за моря,
Будемо до тебе приходжати
Ми кожного місяця щороку,
Щомісяця — кожної неділі».

Послухала сестра братів милих,
Віддалася за бана з-за моря.
Трапилося чудо превелике!
Де взялася на людей морія³,
Поморила дев'ять братів милих,
Зосталася оstarіла ненька.
Так пролинуло часу три роки.
Гірко плаче сестриця Єлиця:
«Милий боже, чудо превелике!
Чим своїм братам я завинила,
Шо вони до мене не приходять?»
Та ще ж додають жалю ятрівки⁴:

«Ти, зегзице, мила ятровице!
Мабуть, вдома ти братам обридла,
Що вони до тебе не приходять...»

Гірко плаче сестриця Єлиця,
Гірко плаче звечора і зрання.
Зжалився тоді господь над нею
Та їй послав два ангели на землю.
«Ідіть, мої ангели, на землю,
До білого гробу Йован-бега,
Йован-бega — найменшого брата,
Натхніть його своїм живим духом,
Сотворіть йому коня живого,
Сочиніть з землиці паляниці,
З покрова дарів сестрі наріжте,
Справте його до сестри у гості».

Швидко линуть два ангели божі
До білого гробу Йован-бега,
Живим духом мерця надихають,
Сочиняють і коня живого,
Із землиці творять паляниці,
З покрова дарів сестрі врізають,
Виряджають до сестри у гості.

Швидко іде Йован-бег небіжчик,
Під'їздить до сестриного двору,
Здалеку сестра його уздріла,
Вибігла Йованові назустріч,
Від жалю прегірко заридала,
Обнимала, в лиці цілувала,
Так до свого брата говорила:
«Та ви ж мені, брате, обіцяли,
Коли молодую віддавали,
Що будете часто приходжати —
Бути кожного місяця щороку,
Щомісяця — кожної неділі.
Вже часу три роки проминуло,
А ніхто до мене не приходив!»
Та їй ще сестра йому говорила:
«Чом з лиця так почорнів ти, брате,
Наче був, мій рідний, під землею?»

Каже сестрі Йован-бег небіжчик:
«Що ти, сестро, кажеш, бог з тобою!
Мав я досить клопоту-турботи,
Восьмеро братів наших дружилось,
Восьмеро домів ми будували,
Одружився я — мені дев'ятий,
Тим і почорнів я, мила сестро!»

У сестри три дні Йован гостює,
З ним сестра збирається в дорогу
Та рідні свої дари готує,—
Братам своїм дорогі кошулі,
А зовицям — бурми та перстення⁵.
Умовляти став Йован Єлицио:
«Не ходи зо мною, мила сестро,
Бо братів твоїх немає вдома —
Всі брати твої в поході нині».
Та не хоче слухати Єлиция,
Зготувала вже свої дарунки,
Вирушає Йован у дорогу,
Іде з ним його сестра Єлиция.

Ось вони до двору під'їжджають,
Коло двору стоїть біла церква.
Каже до сестри Йован-небіжчик:
«Почекай на мене, мила сестро,
Маю я заїхати за церкву,—
Як вінчали середнього брата,
Загубив я біля церкви персня,
Може, де знайду його сьогодні».

Пішов Йован та й ліг в домовину,
Зосталася сестриця Єлиция,
Чекаючи брата біля церкви.
Як чекала — примічали стала,
Запримітила нові могили.
По могилах сестра зрозуміла,
Що давно її брати померли.

Швидко йде Єлиция в двір до неньки.
Іще й не дійшла, коли зачула,
Що кує в дворі зозуля сива,

А то ж була не зозуля сива —
Була її оstarіла ненька.

До воріт Єлиця наближає,
Проквиляє тужно білим горлом:
«Одчиніть мені ворота, мамо!»
Стара ненька зо двора гукає:
«Іди собі, страхітна моріє,
Дев'ять синів моїх поморила
І мене, стару, вморити хочеш?»
А Єлиця знову проквиляє:
«Мамо моя, одчиніть ворота!
Я не тая страхітна морія,
Я Єлиця, дочка ваша вбога...»
Одчинила ненька їй ворота,
Закували вони, як зозулі,
Обнялися білими руками —
Мертві впали на землю обидві...

СМЕРТЬ ОМЕРА І МЕРІМИ

Закохались дівчина і хлопець:
Хлопець — Омер, дівчина — Меріма,
На проліті, коли квіти в цвіті,
Гіацинти в цвіті та гвоздики;
Встерегла їх раз малà сторожа,
Та сторожа — Омерова мати;
І сказала Омерова мати:

«Ой, Омере, міле мое перце!
Гей, Омере, материна рано,
Рано моя, оженю тебе я;
Ти хотів би узяти Меріму —
Крашу пару я для тебе знаю,
Будем брати в Атлагіча Фату.
Вона ліпша і вища од Мери,
Що вже біла, а що вже рум'яна,
Не бачила місяченька й сонця,
Не зна й досі, на чім росте жито,
На чім жито, а на чому трава,
І яка про тії хлопці слава;
Іще ж Фата із роду багата,
Допоможе й тобі своїм скарбом».

Молодий Омер говорить неньці:
«Зглянься, змилуйсь, моя мати мила!
Я не хочу з Фатою дружитись —
Хочу взяти дівчину Меріму.
Шо в тім скарбі, в тому сріблі й злоті?

Хто кохає — досить скарбу має».
Не пристала мати на ту мову,
Одружила сина з ким хотіла,
Як хотіла — справила весілля.

Як увечері був час вечерять,
Повечеряли свати весільні
Й получили молоде подружжя,—
Сам до себе молодий озвався:
— Мабуть, мислить оце моя Мера,
Що шовки з дружини я скидаю,—
Так ні, душе, за життя не можу!
Мабуть, мислить оце моя Мера,
Що з дружини я покров знімаю,—
Так ні, душе, не спроможусь того
За життя за мого і за твого!
Мабуть, мислить оце моя Мера:
«Ось Омер з дружиною лягає
І цілує її лице біле!»—
Так ні, душе, не спроможусь того
За життя за мого і за твого!
І не зраджу першого кохання.

Він говорить дівчині Фатімі:
«Гей-бо, Фáто, яка ж ти і гарна!
Моя Мера не настільки гарна,
Але я її одну кохаю.
Слухай мене, дівчино Фатімо,
Дай мені паперу й атраменту,
Напишу я два, а хоч три слова
Моїй неньці — хай тебе не судить.
Мовчи, Фáто, до білої днини,
Доки браття вина не нап'ються,
Доки сестри не навеселяться,
І пісень не виспіває мати».
Написав він старій своїй неньці:
«Зробіть мені труну шимширову¹,
Окропіть рожевою водою,
Одягніть мені тонку кошулю,
Що мені подарувала Мера,
Хустиною отію вкрийте,
Що мені Меріма вишивала;
Уквітчайте квітом усіляким,

А найбільше квітом гіацинту,
Як мене квітчала моя Мера;
Нехай несуть, моя мамо мила,
Несуть мене нежонаті хлопці,
Проводжають молоді дівчата.
Нехай несуть повз подвір'я Мери,
Нехай Мера за ворота вийде,
Хай побачить і хай поцілує,
Як ще за життя не цілувала».
Написав і розлучивсь з душою.

Як уранці засвітало рано
І підбилось височенько сонце,
Здивувалась Омерова мати,
Що Омер од Фáти не виходить.
Йде вона нагору до подружжя,
Несе кетяг дрібних василечків,
А щоб добре молодих збудити —
Черевиком ударяє в двері.
«Прокидайся, Омер-беже, сину,
Уже сонце високо підбилось!
А чи ти ще не намилувався
З Фáтою, сестрою Атлагіча?»

Одчиняє старій неньці Фáта,
Сльози ронить на обличчя біле;
Обізвалась Омерова ненька:
«Гей, Омере, горе твоїй неньці,
Чому Фáта грізні сльози ронить?»

Обізвалась дівчина Фатýма:
«Не лай його, моя мила мамо!
Ліпше б сина ти була жаліла,
Аніж його силоміць дружила!»
Віддала їй білий лист читати,
Лист читає Омерова мати,
Лист читає — грізні сльози ронить.
Що звелів їй Омер недорослий,
Що звелів їй — те вона й зробила:
Спорудили труну шимширову,
Окропили запахущим зіллям,
Одягли йому тонку кошулю,
Що була подарувала Мера,

Отією хустиною вкрили,
Що йому Меріма вишивала,
Уквітчали квітом усіляким,
А найбільше квітом гіацинту,
Як його колись квітчала Мера;
Понесли його повз двір Меріми.
Носії — все нежонаті хлопці,
Проводжали молоді дівчата.
Понесли його повз двір Меріми.

Вишивала дівчина Меріма
При віконці вишивання гарне;
Дві троянди у волоссі мала.
Говорила дівчина Меріма:
«Тхнуть троянди, моя мила мамо,
Тхнуть троянди край нашого двору —
То душа Омерова, здається».
Але мати Мері відказала:
«Не обдурюйсь, дівчино Мерімо,
Іншу милу твій Омер милує,
А про тебе молоду й не марить».

Знову каже дівчина Меріма:
«Тхнуть троянди, моя мила мамо,
Тхнуть троянди — то душа Омера».
Надійшла зовиця наймолодша,
І до неї дівчина озвалась:
«Чи ти знаєш, сестро моя мила,
На мое на вишивання впали
Дві троянди, дав би бог на добре!
Запахтіло квітом-гіацинтом,
А мені здається — тхне волосся,
Чи не мого милого Омера?»

А зовиця й обізвись на теє:
«Бог з тобою, дорога зовице!
Та чи про Омера ти не знаєш?
Твій Омер із іншою побрався,
Взяв він Фáту-дівчину за себе,
Твій Омер про тебе і не мислить,
Він цілує сестру Атлагіча».

Затужила дівчина Меріма,
З туги зблідла, з горя потемніла,

Од печалі почорніла чорно;
Поламала кришталеву голку,
Зплуталося їй шість пасом злota.
Бзула Мера черевики хутко,
Подалася бігти за ворота,
А зовиця знову їй говорить:
«Не журися, дорога зовице!
Хоч Омер твій справді оженився,
Та помер він уночі сьогодні
Від жалю гіркого за тобою,
Ось його несуть вже неживого».

Заридала дівчина Меріма,
Біля дворища свого стоя —
Носії несуть її Омера,—
І немов зозуля закувала:
«Носії, брати мої нерідні,
Хоч нерідні, а хоч, може, й рідні!
Спустіть ноші ви на чорну землю,
Поцілую його неживого,
Як живого я не цілувала!»
Зглянулися носії на неї,
Мертвє тіло на землю спустили.
Жива Мера до нього схилилась,
Мертвa Мера на землю упала.
Поки яму для нього копали,
Вже труну й для неї спорудили,
Ув одну могилу їх поклали,
Їм крізь труни поєднавши руки,
А у руки яблуко дали їм
На знак того, що любились дуже.

Небагато часу проминуло —
Із Омера дуб зелений виріс,
Із Меріми зелена ялина;
Похилилась на дуба ялина,
Мов кохана хлопцеві на ґруди.
По обох їх чемериця в'ється ².

ОДРУЖЕННЯ ЙОВА НЕСІЄВИЧА

Що засватав Несієвич Йово
Іздалека дівчину красуню,
Він засватав — дали йому радо.
У той день, як він її засватав,
У той істе¹ і пішов на ринок,
Там його зустріли вірні друзі,
Як зустріли — стали насміхатись:
«Бег Йован-бег, щире наше золото!
Надаремно нами ти гордуєш,
Дівчина ж твоя сліпа, нівроку».

Мовчить Йово, нічого не каже,
Іде собі до білого двору;
На воротях стріла його мати:
«Гей-бо, Йово, мое милування,
Що ти наче сумний, невеселий?»
«Прости мені, моя стара мати,
На риночку з мене посміялись,
Що сліпу узяв я наречену».

Мати Йову на тес сказала:
«Не журися, мій сину Йоване,
Заздрять тобі твої вірні друзі,
Що засватав дівчину-красуню.
Збирай, Йово, сватів, не барися,
Хай вони по дівчину поїдуть».

Зачав Йово сватів гуртувати,
Молодих все хлопців нежонатих,

Дав їм добрі нековані коні,
Ось уже і сам він ізбирався,
Подалися свати по красуню.

Як прибули свати до красуні,
Коні їхні поставили в стайню,
Повели їх до білої хати,
А Йована — в золоту світлицю.
Шуряки до нього два приходять
І говорять бегу Йован-бегу:
«О, наш зятю, любий Йован-беже!
Що є правда — мусимо сказати:
Дівчина твоя сліпа, нівроку!»

Бег Йован-бег їм відповідає:
«Хвала богу, дорогі братове!
Ведіть її, буду її брати».

Ніч сватове переночували,
А заграло, засвітало сонце,
Загукали сватовські чауші²:
«Вже готова дівчина, сватове!
Дні короткі, а дорога дальня,
Багновисті шляхи на планині,
Чужі люди, хто їх звичай знає!»
Подалися веселі й здрові.

Як були вже проїхали трохи,
Віла з хмари до них ізлетіла,
Під покровом у дівчини сіла
І говорить на коні красуні:
«Віддай мені бега Йован-бега,
Дам тобі за нього світлі очі».
«Не дам, віло, по богу сестрице!»

Як вони проїхали ще трохи,
Віла з хмари до них ізлетіла,
Під покровом у дівчини сіла:
«Віддай мені діверя, красуне,
Дам тобі за нього світлі очі».
«Не дам, віло, по богу сестрице,
Адже він один в своєї неньки».

Як ізнову проїхали трохи,
Віла з хмари до них ізлетіла,
Під покровом у дівчини сіла:
«Дай, красуне, коня із-під себе,
Дам тобі за нього світлі очі».
«Добре, віло, по богу сестрице,
Як дойдем до білого двору,
Зійду з коня, тоді ти і сядеш».

Коли стали край білого двору,
Зійшла з коня, віла верхи сіла,
Оддала красуні світлі очі.
Підняв Йово дівчину на руки,
Виніс її на руках у хату,
Зняв покров і геть зачудувався —
Світить лице, як у небі сонце,
Чорні очі, наче діаманти,
Чорні брови, наче ті гадюки,
Біле чоло, наче срібний місяць!
Те побачив челебія³ Йово,
Загукав він радо на весь голос:
«Щастя мені нині і довіку!»
Взяв Йован-бег вілу у посестри⁴
І дари її подарив великі.

БРАТИ

П'ють вино два юнаки¹ — два брати,
Якщичі — Дмитро й Богдан — хоробрі,
А коли вина вже напилися,
Стиха до Дмитра Богдан промовив:
«Дмитре-друже, любий ти мій брате,
Поки ми жили з тобою вкупі,
Поки мати нами піклувалась,
Доти і двори наші біліли,
Доти нас відвідували й гості,—
А коли ми, брате, розділились
Та жінкам двори припоручили,—
І подвір'я наші потемніли,
І гостей, і друзів позбулись ми».

Братові Дмитро відповідає:
«Гей, Богдане, любий ти мій брате,
Це все сталось від твоєї люби,
Від твоєї, брате, Вукосави».
Гірко те було Богдану чути
І до брата стиха він промовив:
«Дмитре-друже, любий ти мій брате,
Поспітуймо жінок наших вірних,
Щоб дізнатись, чи то від моєї,
Чи то, може, від твоєї, Дмитре».

Як сказали, отак і зробили.
У Богданів двір брати приходять,

Йде Богдан до люби у світлицю,
А Дмитро лишається на ганку
Слухати подружньої розмови.
Каже Богдан до своєї люби:
«Любо моя, вірна Вукосаво!
Маю в тебе ради поспитати,
Та й не знаю, чи є твоя воля...»
Вукосава стиха одвічає:
«Любий пане, Якшичу Богдане!
Кажи, душе, що хотів казати.
Коли сам собі ти не перечиш,—
Я тобі перечити не буду».
Каже Богдан Якшич до дружини:
«Вукосаво, вірна моя любо!
Цар Будимський² женить свого сина,
Брата Дмитра у свати покликав,
Просить в нас Дмитро коня та зброю
І сідло цвяховане турецьке,
Та й не знаю, чи йому давати».
Вукосава стиха одвічає:
«Цане мій Богдане, треба дати
Братові твому коня та зброю
І сідло цвяховане турецьке,
Щоб не був він гірший між сватами,
Щоб твого він роду не знеславив!»

Чув Дмитро її слова на ганку,
Втер сльозу, що сплинула на око,
І подався з братом в двір до себе.
Став тепер Богдан на ганку слухатъ,
Як Дмитро з дружиною говоритьъ.
Входить Дмитро до своєї люби
У світлицю з двору та й говоритьъ:
«Гей, Милице, господине вірна!
Мав я тебе дещо поспитати,
Та й не знаю, чи є твоя воля...»
Люба йому стиха одвічає.
«Кажи, друже, що хотів казати».
Каже Дмитро Якшич до дружини:
«О Милице, вірна моя любо!
Цар Будимський женить свого сина,
У свати Богдана закликає,
Просить в нас Богдан коня та зброю

І сідло цвяховане турецьке,
Та й не знаю, чи йому давати».

Каже на те Милиця злостиво:
«Де в нас коні? Вовки їх подерли!
Де в нас зброя? Турки відібрали!
Де в нас сідла? Геть порозсихались!»

Як зачув Дмитро отую мову,
Ухопив її за біле горло,
Але ж так скопив її легенько,
Що полізли очі їй на лоба.
З ганку брат Богдан у хату вскочив,
Ухопив Дмитра за дужу руку:
«Що ти робиш, Дмитре, брате любий.
Глянь на свої діти-соколята!
Іншу собі любу, може, їй знайдеш,
Та не знайдеш іншої їм неньки.
Не кривав руки своєї, брате,
Ліпше ми розлучимось з тобою...»

ХАСАНАГИНИЦЯ

Що біліє у зеленім лісі?
А чи сніг, чи зграя лебедина?
Коли б сніг був, то він би розтанув,
Полетіла б зграя лебедина;
То не сніг, не лебедина зграя,
А то шатро аги Хасан-аги.
Він страждає од лютої рани,
Мати і сестра до нього ходять,
Не приходить з сорому дружина.

Як йому вже трохи легше стало,
Переказує він вірній любі:
«Не жди мене до білого двору,
Ні до двору, ані до родини».

Коли жінка річ порозуміла,
Гірко їй зробилося на мислі.
Тупіт кінський зачувсь біля двору —
І побігла Хасанагиниця,
Щоб кинутись у віконце з вежі.
А за нею дві дочки-дівчатка:
«Зупинися, мамо наша мила!
То не батько Хасан-ага іде,
Пинторович-бег прибув — наш дядько».

І вернулась Хасанагиниця,
Кинулася братові на шию:
«Ой, мій брате, страмога велика!

Як мені із дітьми розлучатись?»
Бег мовчить, нічого не говорить,
В шовкову кишеню подається,
Їй листа прощального звіряє,
Щоб своє вінчання забирала
Та із ним до матері верталась.
Коли жінка листа прочитала,
Двох синів в чоло поцілувала,
А двох дочок у рум'яні личка...
Та з синком маленьким у колисці
Не могла так легко розлучитись —
То ж бо брат узяв її за руку,
Розлучив з найменшим понад силу,
Кинув на коня свого за себе
І повіз її у двір свій білий.

Мало побула між свого роду,
Мало часу — не минуло й тижня.
Добра жінка і доброго роду,
Добру жінку всі сватати хочуть,
А найбільше імоський кадія¹.

Жінка брата почала благати:
«Змилуйся, мій брате, наді мною!
Не дай мене, брате, ні за кого,
Хай не рветься мое гірке серце,
Як побачу сиріт моїх бідних!»

Але бег не хоче чуть нічого —
Каже жінці іти за кадію.
Знов благає жінка свого брата,
Щоб білого листа написав він
І послав імоському кадії:
«Наречена віта тебе гречно,
А цим листом гречно тебе просить,
Коли будеш сватів засилати,
Коли в білий двір за нею прийдеш,
Принеси покріба нареченій,
Щоб не бачила своїх сиріток,
Як ітиме біля двору аги».

Як той лист прибився до кадії,
Він почав сватів своїх збирати,

Зібрав сватів, подався за нею.
Добре дійшли свати до невісти,
І здорові повертали з нею;
А як ішли мимо двору аги,
Двоє дочок із вікна дивились,
А два сини — ті до неї вийшли,
Матері своїй отак сказали:
«Заходь до нас, мамо наша мила!
Сідай, мамо, повечеряй з нами!»

Як те вчула Хасанагиниця,
Найстаршому сватові сказала:
«Богом брате мій, найстарший свате!
Пожди мене з кіньми біля двору,
Я хоч своїх діток подарую».

Став він з кіньми ждати біля двору,
Гарно вона діток дарувала:
Обом синам — ножі золочені,
Обом дочкам — вишивані плаття,
А малому синові в колисці
Дарувала гарне укривальце.

Як Хасан-ага побачив тее,
Став до себе синів своїх кликати:
«Йдіть до мене, мої сиротята!
Тим вас мати ваша не жаліє,
Що у неї кам'яне серце».

Те почувши, Хасанагиниця
Білим лицем упала на землю —
Впала і з душою розлучилася
Од жалю на свої сиротята.

СМЕРТЬ ДЖУРА ДАНИЧИЧА

Хвала вічна великому богу!
Не траплялось од настання світу
Отакого гріха та страмоти,
Як у Ліму біля Сараєва! ¹

Розболівсь юнак Даничич Джуро,
Він боліє вже понад сім років,
Не вмирає і не воскресає,
Кості йому крізь шкіру вилазять.

Остогид юнак дружині вірній,
Остогид він сестриці Милиці,
Що вже Джура й не перевертають,
Не приносять зболілому їжі,
Як були приносили раніше.
Приходжає оstarіла ненька,
Бо єдиний син він у старої,
Ронить сльози ввечері і вранці,
Що зосталась безпорадна в світі —
Синові допомогти не може.
Кличе вона дочку і невістку:
«Де ви, в лиха, спотворені лихом?
А чи Джура йдіть перевертайте,
Чи живого в землю закопайте.
Та чи вам серця покам'яніли?
Як не Джура, то кого вам треба?»
Вони чують, але не зважають.

Коли стало на полудні саме,
Приходжає Джурова дружина
І отак до нього промовляє:
«Чи ти хворий, Даничичу Джуро,
Чи ти скоро вже маєш померти?
Хочу я передружитись, Джуро,
Просяť мене за життя твоїого,
Віддаюся першої ж неділі!»

Скрикнув Джуро, наче вовк у пуші,
Аж схитнулась на підмурку хата:
«Ой же,— крикнув,— боже мій єдиний!
Чого, бідний Джуро, ти діждався?
Зачекай-но, суко — не дружина,
Поки тіло пустить мою душу,
А тоді вже йди за кого хочеш.
Коли ж хочеш віддаватись, Анджо,
В моїм дворі за життя за мого,
Як ти будеш сватів зустрічати,
Чим їх будеш, Анджо, дарувати?»

Лютота вона йому одвічає:
«Ти не думай про мое даріння,
Ліпше думай про своє боління!
Якщо злота на дари не маєш,
Маєш коні й маєш ясну зброю,
Гаківниці і шаблі дамасські ²,
І одежі е багато в тебе —
Нáшо їй без дíла пропадати?»

Тоді каже їй Даничич Джуро:
«Чи ти хочеш дім пограбувати?
Що ж я кину оstarілій неньці?
Хто ж бо матір годувати буде,
А хто її стару поховає?
Молю тебе і благаю богом,
Дозволь мені спокійно померти,
А тоді бери весь мій маєток,
Віддавайся за кого ти схочеш,
Прогодуй лиш оstarілу неньку
І просватаї сестрицю Милицю,
Не бери гріха на наші душі!»

Вона слуха, не відповідає,
Пише листа Ярану Івану:
«О Іване! О старе кохання!
Збирай сватів, приїжджай по мене
У неділю, яка перша прийде,
Уже мене Джуро мій покинув,
Зосталась я, молода, вдовою,
Вже багато свatalось до мене —
То й боюся за тебе й за себе,
Щоб мене ще силою не взяв хто;
Нас удвох з тобою розлучивши».

Як до Йвана лист дрібний прибився —
Хутко він зібрав сватів в дорогу,
Ще хуткіше він прибув у Ліму,
Ось уже свати й у двір в'їжджають,
Добре їх та сучка зустрічає.

Як побачив те Даничич Джуро,—
Б'є його потрійна пропасниця,
Він зубами скрегоче і стогне,
Проклинає той день, ту годину,
Як на світ, сердечний, народився
І що не помер, бідаха, й досі.
Потім кличе свої слуги вірні:
«Бог із вами, мої вірні слуги!
Обв'яжіть мене шовковим пасом,
До сватів знесьте мене додолу,
Хай побачу, скільки їх зібралось
І чим сучка їх ота дарує».

Слуги його миттю обв'язали,
Не вагаючись, шовковим пасом,
Пов'язали на голову хустку
І стягли йому ремінням плечі,
Однесли до нижньої кімнати.

Як побачив свою Анджелію,
Що сватам дарила його зброю,
Куту шаблю найстаршому свату,
Крикнув Джуро, аж здригнулась хмара:
«Та ой мені, мій єдиний боже!

Чи сам богу согрішив я люто,
Що діждався у дворі своєму,
Щоб моя дружина віддавалась
За життя й за юності моєї?»

Те почувши, свати здивувались,
Ані жоден слова не промовив,
Наче розглядають його зброю,
Оту шаблю нову дамаскиню,
Що такої і в царя немає;
Ходить шабля із рук та у руки —
Ніхто шаблі із піхов не вийме,
Шабля та нікому не дается.

Дали шаблю Даничичу Джурі,
Як до Джура прийшла вона в руки —
Сама шабля вискочила з піхов,
Повернулась йому стара сила,
Він цілує шаблю і говорить:
«Боже, стань мені у допомозі!»
Він як кинувсь, він як розмахнувся —
Стали свати одбиватись люто,
Джуро січе, помагають слуги,
Ні жодного живим не пустили.
Підбіга до нього Анджелія,
А за нею біжать його діти,
Ухопили, ведуть того Джура.

Тоді й каже Анджелії Джуро:
«Підхоль ближче, моя вірна любо!

Вже твоїх сватів обдарував я,
Хочу і тебе обдарувати».

Підняв шаблю — голова упала,
Посік її на кавалки дрібно,
Упав хворий, упав нездужалий,
Як звалився — уже й не підвівся,
Так і помер, біда його неньці!

ПРЕДРАГ І НЕНАД

Двох синів викохувала мати,
В лиху добу, у голодні роки,
На колінях і на правій руці.
Гарно тих синів вона назвала:
Одного Предраг, Ненад — другого.
Як Предраг її до коня виріс,
До коня й до списа бойового,
Він покинув свою стару матір
І подавсь до гайдуків¹ у гори,
Залишивши матір із Ненадом,
То ж Ненад не знов про свого брата.

I Ненад уже до коня виріс,
До коня й до списа бойового,
Й він покинув свою стару матір
І подавсь до гайдуків у гори,
Він гайдучив там аж геть три роки,
Юнаком був мудрим і розумним,
Найсміливішим на полі бою —
Тож його обрали отаманом.

Отаманив він отак три роки
Та й почав за ненькою тужити
І до гайдуків своїх промовив:
«Гайдуки, брати мої хоробрі!
Сумуватъ за ненькою почав я.
Нумо, браття, добро поділімо
Та й ходімо кожний до своєї».

Гайдуки погодилися радо,
І, коли добром ділитись стали,
Кожний клявсь, що не втаїв нічого,
Хто сестрою, а хто рідним братом.
Як черга Ненадові припала,
До братів до гайдуків сказав він:
«Гайдуки, брати мої хоробрі!
Я не маю ні сестри, ні брата,
Але богом господом клянуся —
Хай мені моя правиця всохне,
Хай коневі грива посітеться,
Хай не ріже моя гостра шабля,
Коли я втаїв добра хоч трохи!»

А коли добро розподілили,
Сів Ненад на коня вороного
І подався до старої неньки.

Гарно його зустрічала мати,
Частувала добрим частуванням,
А як сіли вечерять до столу,
Стиха він до матері промовив:
«Ой, старенька, мила моя ненько!
Коли б від людей не мав я страму
Та коли б я бога не боявся,
Поспітив би я в моєї неньки:
Чом ти мені не родила брата,
А чи брата, а чи сестру милу?
Як добро ділив я з гайдуками,
Кожен гайдук тяжко присягався —
Один братом, а інший сестрою,
А я, мамо, зброю ѹ собою
Та ще добрим конем із-під себе».

Засміялась з того стара мати:
«Не кажи дурниць, Ненаде милий!
Бо я тобі брата породила,
Породила рідного — Предрага,
І оце від нього звістку маю,
Що живий він і що гайдукує
На зеленій горі Горевиці,
І що в четі² він арамбашею³».

Каже молодий Ненад до неньки:
«Ой, старенька, мила моя ненько!
Дай мені вдягти нову одежду,
Ту зелену, що вся зеленіє,
Наче листя у зеленім лісі,
А я піду, відшукаю брата —
То й минеться моя гірка туга».

Каже їому тоді стара мати:
«Не роби дурниць, Ненаде милив!
Хочеш ти накласти головою».

Та Ненад на матір не зважає,
Робить те, що сам собі намислив,
Одягає він нову одежду,
Ту зелену, що вся зеленіє,
Наче листя у зеленім лісі;
Він на доброго коня сідає
І рушає на розшуки брата,
Щоб не пекла серця гірка туга.
Іде він — і голосу не чути,
Ані свисне, ні на коня крикне;
Ось уже і гора Горевиця.
Кликнув Ненад, наче сокіл сивий:
«Горевице, ти зелена горо!
Чи ховаєш юнака ти в себе,
Брата моого рідного, Предрага?
Чи не на тобі живе хоробрий
Той юнак, якого я шукаю?!»

Предраг сидить під зеленим дубом,
Предраг сидить, п'є вино червоне,
А коли почув Ненадів голос,
Так до гайдуків своїх озвався:
«Гайдуки, брати мої хоробрі!
Ви на плай виходьте у засаду,
Дочекайтесь того юнáка,
Не вбивайте його, не грабуйте,
Приведіть його живим до мене...»

Тридцять хлопців добрих підвелося,
На три місця їх по десять стало.
Як натрапив він на перших десять —

Ні один не зміг на нього вийти,
Ані вийти, ні коня спинити,
Хіба тільки стрілами стріляти.
Молодий Ненад до них говорить:
«Не стріляйте по мені, братове,
Щоб не била по братах вас туга,
Як мене по братові моєму —
Я його шукать сюди приїхав».

Вони його пропустили з миром.

Як на других десять він натрапив,
І вони пускали в нього стріли,
І до них Ненад став говорити:
«Не стріляйте по мені, братове,
Щоб не била по братах вас туга,
Як мене по братові моєму —
Я шукать сюди його приїхав».

І вони його пустили з миром.

Як на третіх десять він натрапив,
І вони пустили в нього стріли —
Молодий Ненад розгнівавсь люто
Та й ударив на усіх на тридцять:
Перших десять шаблею посік він,
Розтоптив конем він других десять,
Третіх десять хто-куди розбіглись,
Хто — до лісу, а хто — до потоку.

Долітає звістка до Предрага:
«Лихо тобі, Предраг-арамбашо!
Йде на тебе незнаний делія⁴,
Ізсіче твою ватагу в лісі!»

Скочив тут Предраг на рівні ноги,
Ухопив він лука свого й стріли,
Він виходить на плай у засаду,
Засідає за зеленим дубом,
З коня брата зсаджує стрілою,
Лучить його у дошкульне місце,
У дошкульне — у юнацьке серце.
Крикнув Ненад, наче сокіл сивий,
На коні своєму похитнувшись:

«Йой, юначе з зеленого лісу!
Хай тебе господь уб'є живого,
Хай тобі твоя правиця всохне,
Що лиху стрілу пустила в мене!
Хай би ти осліп на праве око,
Котрим ти мене з-за дуба вгледів!
Хай би тебе гірка туга била,
Як мене за любим моїм братом —
Я його шукать сюди приїхав,
Та наклав, як бачиш, головою».

Як почув Предраг отую мову,
З-поза дуба розпочав питати:
«Хто ти є й чийого роду, хлопче?»
Ранений Ненад відповідає:
«Що ти про мій рід мене питаєш,
Наче маєш братъ мене за себе?
Я зовуся молодим Ненадом,
Маю в світі тільки стару матір
Та одного рожденого брата,
Мати нарекла його Предрагом,
Я шукать його сюди приїхав,
Бо за ним мене згризала туга,
Та наклав, як бачиш, головою».
Як Предраг порозумів ту мову,
З жаху лука упустив і стріли,
Він підбіг до раненого брата,
Зсадив його з коня на травицю:
«Та чи ти це, брате мій Ненаде?
Я Предраг, рожденій брат твій, брате!
Ти помреш, а чи переболієш?
Дай я розірву твою кошулю,
Обдивлюсь і перев'яжу рані».
Тут йому Ненад відповідає:
«Та чи ти це, мій рожденій брате?
Хвала богу, що тебе я бачу,
Тепер мине моя гірка туга,
Рани я недуж переболіти —
Хай же тобі кров моя проститься».
Так сказав і розлучивсь з душою.

Над ним Предраг тужить, плаче гірко:
«Ой, Ненаде, мое яркé сонце!

Як же рано ти зійшло для мене,
Як же рано ти і закотилося!
Мій васильку з зеленого саду,
Як же рано ти процвів для мене,
Як же рано і одцвів ти, цвіте!»

Висмикнув ножа свого із піхов,
Вдарив себе в самісіньке серце
Та й ліг мертвий біля брата свого.

СВЕКРУХА

«Йоване, рождений сину!
Чому твоя Мара вірна
Порад моїх не приймає,
Не слухає неньки твоєї?»
Йован-бег говорить Марі:
«Маріє, дружино вірна,
Чом ти не слухаєш неньки,
Порад її не приймаєш?
Візьми серпа срібляного,
Ходімо зо мною в поле,
Достигли жито й пшениця...»
Скорилась Йову Марія,
Взяла серпа срібляного,
Пішли вони вдвох у поле,
Щоб жати жито-пшеницю...
По житу зростала рожа,
Зчала її Мара брати,
Набрала, поцілувала,
Сховала в себе на грудях.
«Оця буде рожа-квітка
Моїй шаленій свекрусі,
Щоб не карав мене Йово».«
Набрала китицю другу
І знов сковала на грудях:
«А ця буде рожа-квітка
Йовану — моєму пану,
Нехай не б'є мене Йово».«
Йован-бег говорить Марі:

«Маріє, дружино вірна,
Чом ти не слухаєш неньки,
Порад її не приймаєш?»
Говорить Йову Марія:
«Йоване, мій любий пане!
У тебе сердита ненька,
Важко їй догодити».
Йован-бег ножа виймає,
Марію вдаряє в серце,
Каже Йованові Мара:
«Йоване, мій любий пане!
Зостав ножа в моїм серці,
Аж поки я біля двору
Сиріт своїх попрощаю».
Йован-бег згодивсь на теє,
Не витяг ножа із серця,
Поки вона біля двору
Сиріток своїх прощала:
«Діти мої, сиротята,
Діждетеся неньки чужої,
Помалу хліба з'їдайте,
Стоячи, їй озивайтесь».
Каже Йованові Мара:
«Йоване, мій любий пане,
Візьми ножа з мого серця».
Йован ножа витягає,—
Від рани Марія вмерла,
Йован помер од трутизни,
Залисились сироти діти —
Ні матері в них, ні батька.

МАЛИЙ РАДОЙЦА

Тридцять юнаків вино холодне
П'ють на тихім березі Цетіни¹.
Наливає красна городянка
І підносить келих юнакові —
Келиха того ніхто не візьме,
Не обнявши дівчини стрункої.
Засмутилась красна городянка.

«Слово честі, молоде юнацтво,
Слугувати вам усім я можу,
Та не можу всіх вас покохати.
Покохаю я того лише вірно,
Хто перепливе через Цетіну
В одязі своєму і при зброї,
І в своїй киреї малиновій».

Товариство славне мов не чуло,
Дивиться несміливо у землю.
Не злякався лише малий Радойца,
Миттю він скопивсь на рівні ноги,
Зброю взяв — рушницю й шаблю гостру, —
Одягнувшись одяжею своєю,
І в важкій киреї малиновій
Переплинув юнак бистру воду
Від одного берега на другий.

Навспак став перепливати річку
І на мить одну пірнув під воду,

Не тому пірнув, що сил не стало,
А для того лиш, щоб перевірить,
Чи додержить слова городянка.
Як побачила, що поринає,—
Кинулась за ним в холодну воду.
Лиш помітив це малий Радойца,—
Виринув і підхопив кохану,
З хвилі виніс дівчину на берег,
Взяв за руку красну городянку
І повів до себе на подвір'я...

НАРЕЧЕНА

Проквиила пуша шимширова¹,
Обізвалась пуша биршленова²:
«Що з тобою, шимширова пущо?»

«Не питайся, пущо биршленова!
Нині мене свати проїздили,
Провозили дівку наречену...
Усі свати добре кіньми їдуть,
Лиш недобре їде наречена —
Не співає, тільки конем грає,
Поломила віття шимширове,
Поки з неба голосу не вчула:
«Що ти, дівко, їдеш, конем граєш?
Що ти ломиш віття шимширове?
Чи ти знаєш, хто твій наречений?
Старший він сватів твоїх найстарших,
Сива борода в нього по пояс».

Вчула теє дівка наречена,
Сльози ронить на білее личко,
Під'їжджає конем до єнчиці³:
«Ти, єнчице, по богу сестрице,
Позич мені ножа золотого,
Рум'яного яблука я вріжу —
Спрага мені груди ізв'ялила...»
Дали дівці ножа золотого,
Але ж тая дівка наречена —
Замість теє яблуко врізати —
Вдарила себе у бідне серце,
На ножі їй серце і зайшлося,
Як упала — більше не вставала.

СТОЯН ТА ЛИЛЯНА

«Стояне, сину Стояне!
Послухай моєї ради:
Купи воли крутогорі,
Зори до схід сонця ниву,
Посієш буйну пшеницю,—
Як будеш молоти збіжжя,
Зберуться до нас дівчата,
То, може, й Лиляна прийде».

Стоян послухався неньки,
Купив воли крутогорі,
Зорав до схід сонця ниву,
Посіяв на ній пшеницю,—
Як стали молоти збіжжя,
Усі дівчата зійшлися,
Але не прийшла Лиляна.

«Стояне, сину Стояне!
Послухай моєї ради:
Постав на криниці зруба —
По воду прийдуть дівчата,
То, може, й Лиляна прийде».
Стоян послухався неньки,
Поставив нового зруба,
Дівчата прийшли по воду,
Але не прийшла Лиляна.

«Стояне, сину Стояне!
Послухай моєї ради:
Збудуй мурowanу церкву,

До церкви прийдуть дівчата,
То, може, й Лиляна прийде».

Стоян послухався неньки,
Стоїть мурвана церква,
Зійшлись дівчата до церкви,
Але не прийшла Лиляна.

«Стояне, сину Стояне!
Послухай моєї ради:
Вмирай, Стояне, мій сину,
Я вкрию тебе покровом,
Свічки в головах поставлю,
А як почну голосити,
То, може, й Лиляна прийде».

Стоян послухався неньки,
Помер Стоян, не болівши,
Укрили його покровом,
Свічки над ним запалили,
І мати над ним голосить.

Мела Лиляна подвір'я,
Мітла в неї з рук упала,
Вбігає вона в світлицю:
«О матінко моя рідна,
Кажуть, Стоян помирає...»

Побігла у сад зелений,
Набрала ярого воску,
Вощану зліпила свічку,
Над Стояном запалила
Ї на груди поклала квітку.
Ой, боже, мій милий боже!
Предивний цей мрець у тебе,
Що в нього уста на посміх,
Що в нього очі на погляд,
Що в нього руки на похват,
Що в нього ноги на поскок!

Стоян ізвівся, схопився,
Палко обняв свою милу.

«Пусти мене, мій Стояне!
Пусти, я піду до неньки!
Буду дари готувати,
Сватів твоїх дарувати...»
Стоян не пустив Лиляну.

ОБРАЖЕНИЙ ЮНАК

Дві води шляхом своїм спливали,
Одна — Сава¹, а друга — Морава².
Сава несе древо та каміння,
А Морава — окуте човенце,
В тім човенці брата та сестрицю,—
Брат дрімає, сестриця веслує.
Сестра брата потихе́ньку будить:
«Вставай, братіку, Белград палає!»
Брат сестриці крізь сон одвічає:
«Хай палає, а хоч і спалає!
Я у ньому прослужив три роки:
Що рік перший за світлу зброю,
Що рік другий за доброго коня,
Що рік третій за красну дівчину.
Коли стали зброю поділяти,
Дали мені заржавілу шаблю.
Коли стали коні поділяти,
Дали мені підтоптану шкапу.
Коли стали дівчат поділяти,
Дали мені якусь стару хвойду...»

ВІВЧАР

Три дівчати баштан посадили,—
Долом дині, кавуни горою,
Посереду — червона троянда;
По ночах червоної троянди
Треба їм було сторожувати...

Скрався якось вівчар до баштану,
Став ламати червону троянду,—
Тут його сторожа і схопила.

Стали раду радити дівчата:
Що зробити тому вівчареві?
Одна каже вівчаря повісить,
Друга каже хлопця заколоти,
Третя каже на суд засудити.

Але каже той вівчар дівчатам:
«Я не вбивця, щоб мене судити,
Не ягня я, щоб мене колоти,—
Треба мене, парубка, женити...»

МИСЛИВЕЦЬ

Перед світом був я коло двору,
А світало — вийшов я на лови.
Вже і сонце стало над горою,
Як натрапив я на тую здобич.
Під сосною дівчиночка спала,
Конюшини сніп під головою,
А на грудях два голуба білих,
Сивий олень на дівочім лоні.
Там спинився я переднювати,
Прив'язавши коня до ялини,
А сокола до свіжої гілки.
Дав я коню той сніп конюшини,
А соколу — голубів тих білих,
Хортам своїм я віддав оленя,
А собі я дівчину заставив...

ІІІ. СПОВІДІ

НА СПОМИН

«Мила моя, чи ти заміж вийшла?»
«Вийшла, любий, і дитя родила,
Твоє ймення синові дала я,
Щоб розраду у недолі мати.
Не кажу я: йди до мене, синку!
Кличу сина: йди до мене, любий!»

КАРА

Дівчинонька з сонцем сперечалась:
«Ясне сонце, я краща за тебе,
І за твою сестрицю-зірницю,
І за твого брата-місяченька,
Що проходить проміж зір у небі,
Мов чабан проміж овечок ярих».

Богові поскаржилося сонце:
«Що ти, боже, клятій дівці зробиш?»

Стиха сонцю бог відповідає:
«Сонце ясне, міле мое чадо!
Не печалься, що тобі злоститись?
Скоримо ми ту дівочу гордість.
Розпалися, обпали їй личко,
А я дам їй іще тяжчу кару —
Будуть в неї лихії зовиці,
Зла свекруха та ще гірший свекор,—
Вже їй буде не до сперечання...»

ОЛЕНЬ ТА ВІЛА

Під горою — там олень пасеться,
День пасеться, другий день боліє,
А на третій гірко нарікає.

Питається в нього гірська віла:
«Ти, оленю, лісогорський звірю!
Що з тобою приключилося, брате,
Що пасешся ти попід горою,
День пасешся, другий день болієш,
А на третій гірко нарікаеш?»

Стиха вілі олень одвічає:
«Сестро моя, лісогорська віло!
Горе прикре сталося зо мною,
Мав я втіху — щиру олениху,
Подалася до води за гору,
Подалася й більше не вертає.
Чи вона у лісі заблудилась,
Чи її мисливці ісхопили,
Чи мене покинула назовсім,
Бо другого оленя кохає?..

Якщо вона в лісі заблудилась,
Хай щастить їй вийти на дорогу;
Якщо її мисливці схопили,
Хай їх лихо в світі не минає,
Коли ж вона іншого кохає —
Хай її мисливці упіймають...»

СОНЦЕ

Заводилась красна дівка з сонцем:
«Сонце ясне, я за тебе краща!»

«Дівчинюнько, теє може бути.
Прокидайся, щойно засвітає,
Одягайся, як лиш можеш ліпше,
Та виходь, красуне, в чисте поле,
А я стану у сяйному небі,
Глянем одне одному ув очі,
То й побачим, хто з нас потемніє».

Пробудилась дівчина порану,
Одяглася красна якнайліпше,
Вийшла, стала у чистому полі,
Стало й сонце у сяйному небі.

Ліс зелений зів'янув від сонця,
І криниця світла пересохла,
А краса дівоча не зів'яла,—
Тільки юнакові молодому
Серце молоде зів'яло в грудях,
Наче запахуща рожа-квітка...

ТРИ ТУРБОТИ

Всім ти, соловейку, завдаєш спокою,
Мені ж молодому три завдав турботи.
Що перша турбота на серці моєму —
Матінка не хоче мене оженити.
Що друга турбота на серці моєму —
Піді мною кінь мій вороний не грає.
А третя турбота на серці моєму —
Дівчина кохана мене не кохає.
Скопайте у полі могилу високу,
Два штихи широку, чотири — глибоку.
В головах у мене хай зростають квіти,
А в ногах прозоре джерело струмує.
Молоде ітиме — хай себе квітчає,
А старе ітиме,— може, спрагу згасить.

СОЛОВЕЙКО

Заспівав соловейко
У зеленій діброві,
У зеленій діброві
На калиновій гілці.
Надійшли три мисливці
Соловейка стріляти.
Соловейко змолився:
Ви мене не стріляйте.
Не вбивайте, мисливці!
Ліпш я вам заспіваю
У зеленім садочку
На червоній троянді.
Упіймали мисливці,
Однесли соловейка,
Оселили в садибі,
Де жили їхні люби.
Ні співати соловейко,
Ані істи не хоче;
Однесли три мисливці
Соловейка до лугу —
І почав він співати.
Тяжко другу без друга!
Гірко другу без друга,
Соловейку — без лугу!

МОРЯК І ДІВЧИНА

«Плинь до мене, мій моряче!»

«Як поплину я до тебе,
Коли вéсел я не маю?»

Каже юому дівчинонька:
«Дам я тобі добре вéсла,
Руки білії дівочі,
Плинь до мене, мій моряче!»

«Не поплину я до тебе,
Бо нема в мене вітрила...»

«І вітрило тобі дам я —
Кошуленьку свою білу».

ГОРА І ДІВЧИНА

Проклинала дівка чорну гору:
«Чорна горо, жаль мені на тебе,
Що мій милий по тосці проходить.
Не промовив: лишайся здоровав!
Не промовив: вернуся до тебе!
Не промовив: маю тебе в серці!
Тільки шапку на очі насунув,
Чорні очі в сиру землю втупив
Та умився дрібними сльозами».

Чорна гора дівці повідає:
«Ой, дівчино, душе моя мила!
Ти тямуша, можеш зрозуміти:
Що він шапку на очі насунув,
То сказав він: лишайся здоровав!
Що він очі в сиру землю втупив,
То сказав він: вернуся до тебе!
Що умився дрібними сльозами,
То сказав він: маю тебе в серці!»

Болгарські

ВІША ГЕРКИНЯ

Вголос гукнула
Віша Геркиня¹,
Віша Геркиня —
Царська рабиня:
«Той, хто посіє
Лозу на морі,
Той, хто зasadить
Темної ночі
Садом ці скелі,
Той буде мужем,
Мужем коханим
Віші Геркині,
Віші Геркині —
Царської рабині».

Так говорила
Віша Геркиня,
Так і почув її
Чорний Латинчо.

Чорний Латинчо
За ніч засіяв
Море лозою,
За ніч на скелях
Сад насадив він.
Мовить ласково
Віша Геркиня,
Віша Геркиня —

Царська рабиня:
«Ти помилився,
Чорний Латинчо!
Я говорила:
Той, хто із глини
Скрутить кодоли
І перекине
Тії кодоли
Від Цареграда ²
В Узун-Чаршія,
Той стане мужем,
Мужем коханим
Віші Геркині,
Віші Геркині —
Царської рабині».

Так говорила
Віша чарівна,
Так і почув її
Чорний Латинчо.

Чорний Латинчо
Взяв на планині
Білої глини,
Звив він із глини
Добрі кодоли
І перекинув
Тії кодоли
Від Цареграда
В Узун-Чаршія.
Мовить ласково
Віша Геркиня,
Віша Геркиня —
Царська рабиня:
«Ти помилився,
Чорний Латинчо!
Я говорила:
Хто переплине
Поночі море
Від Цареграда
До Кун-Капія,
Від Кун-Капія —
До Еди-Куля,

Той стане мужем,
Мужем коханим
Віші Геркині,
Віші Геркині —
Царської рабині».

Так говорила
Віша Геркиня,
Так і почув її
Чорний Латинчо.

Чорний Латинчо
Кинувся в море,
В синє море,
І переплинув
Темної ночі
Від Цареграда
До Кун-Капія,
Від Кун-Капія —
До Еди-Куля.

Мовить ласкаво
Віша Геркиня,
Віша Геркиня —
Царська рабиня:
«Ти помилився,
Чорний Латинчо!
Я говорила:
Той, хто дістане
Зорю-зірницю
З ясного неба,
Той стане мужем,
Мужем коханим
Віші Геркині —
Царської рабині».

Так говорила
Віша чарівна,
Так і почув її
Чорний Латинчо.

Чорний Латинчо
Виробив добри

Білій стріли —
З ясного неба
Збити на землю
Зорю-зірницю!
Мовить красуні
Чорний Латинчо:
«Слухай, Геркине,
Царська рабине!
Зійдем на тії
Скелі стрімчасті,
Вішо чарівна,
Щоб подивитись,
Як мої стріли,
Білій стріли,
Вдарят у небо!»

З дикої кручі,
З чорної кручі
Дивиться в хмари
Віша Геркиня.
Бачить красуня:
Чорний Латинчо
Із сагайдака
Стріли виймає,
Білій стріли...
Чорний Латинчо
І не подумав
В небо лучати,—
Білій стріли
Вдарили в серце
Віші Геркині —
Царської рабині.

ЯНКУЛА¹

Од Станкамена аж до Бичиці
Всі поля, всі ліси та всі гори
Захопили люті басурмани²,
Дім Янкули вночі оточили,
Оточили вночі, обложили,
А Янкула нічого не чує,
А Янкула нічого не знає,
А Янкула нічого не бачить.
У світлиці затишній Янкула
Колисає рожденого сина
І пісень йому стиха співає.
Рано-вранці вийшла Янкулиця
Ізійшла на кам'янью вежу,
На зелені ліси подивилась,—
І в очах потемніло у неї;
Подивилась на поля та гори,
З переляку, бідна, сполотніла.
Бачить, чудо трапилося за ніч:
Вештають навколо басурмани,
Дім і двір Янкули оточили,
Оточили вночі, обложили.
Коней тих — що лісу вікового,
А списів — мов хащів непролазних,
Мов зірниці, блискають шаблюки,
Пропори чорніють, наче хмари.
Вскочила в світлицю Янкулиця,
Заволала голосом тремтячим:
«Гей, Янкуло, мій коханий пане,

Поклади свого в колиску сина
Та виходь на кам'яну вежу,—
Двір наш, чоловіче, оточили,
Обложили люті басурмани!»

Подививсь юнак на молодицю,
На свою Янкулицю-красуню,
Звільна звівся та розправив плечі,
Мовчки сина положив в колиску,
Мовчки вийшов, ізійшов на вежу,
Кинув па поля суворим оком,
Подивився на ліси спокійно —
І побачив клятих басурманів,
І побачив лютих яничарів³,
І побачив чорні їх знамена.
Зашуміли, наче чорнолісся,
Засичали люто басурмани,
Задзвеніли шаблі, ятагани⁴,
Крешуть іскру в порох гаківниці⁵,
Копі ржуть, і пил до неба в'ється.
Заволав тоді Янкуло гнівно:
«Гей, ти, жінко, пані молодая!
Подавай мій пас мені скоріше,
Черес бойовий тристасажневий
Та винось мою складану шаблю,
Гостру шаблю дев'ятисаженну,—
Тая шабля креміння рубає,
І залізо кришить тая шабля.
Лука дай та шестикрилу стрілку
Витягай з сагайдака тугого —
Склі тая стрілка пробиває.
Та виводь коня моого хутчіше,
Румака білішого за іній,
Дев'ятьма підпругами, як треба,
Підтягни сідло йому доладно,
Та давай топуз⁶ мій жовтомідний --
З ворогом я вийду переважусь».

Все як слід зробила Янкулиця.
Сів Янкула на коня баского,
Розчахнулись тесані ворота,
В остроги взяв румака Янкула
І помчав, і врізався з розгону

В басурманські з'юшені ватаги,
Налетів на молодих хорунжих⁷.
«Гей, чи чули, молоді хорунжі!
Ви на кого у похід зібрались?
Чи не Марка⁸ ви шукати вийшли,
Чи Янкули треба басурманам?»
Одвічають згорда юнакові
Ті хорунжі, люті басурмани:
«Нам не Марка треба, а Янкули,
На Янкулу вийшли ми походом!»

В чорні вуса Янкула всміхнувся,
По-юнацькому гукнув Янкула
Так, що сосни в пояс поклонились,
Так, що скелі з жаху затремтіли:
«Якщо ви шукаєте Янкули,
Покажу я зараз вам Янкулу,—
Розступіться, пеське ваше кодло!»
Наче хвилі в морі, розступились
Перед ним захланні басурмани.
Заспівали кулі, наче бджоли,
Наче блискавки, шаблі звелися,
Заїржали, застогнали коні.

Усміхнувся в чорний вус Янкула,
Румака — коня свого баского —
Нагаєм оперезав ремінним,
Шаблю вихопив юнак із піхов,
Та не просту шаблю, а складанну,
Замахнувся шаблею праворуч —
Порубав хорунжих яничарів;
Замахнувся шаблею ліворуч —
Ні душі живої не зосталось,
Наче вітер гнівний вимів поле.
Похитнулись сосни, зашуміли,
Загули і до землі схилились,
Затремтіли крем'яні гори.
В чорний вус Янкула усміхнувся
І коня поворотив додому,
І вернувся на своє подвір'я.

Вздріла чоловіка Янкулиця,
Як уздріла — гірко заридала,

Заридала та заголосила,
Ллються сльози, наче дощ осінній,—
По обличчю, що біліше снігу,
Сльози розбігаються струмками.
Руки заломила Янкулиця
І навколішки з плачем упала.
Заволав Янкула до дружини:
«Чом ти плачеш, жінко, чом голосиш?
Чи мене ти, жінко, не впізнала,
Чи, гадаєш, мертвий я вернувся?
Я живий, а визирни в віконце,—
Кінь мій вірний землю б'є копитом,
З басурманської зборнів він крові.
Подивись на шаблю, Янкулице,
Гостра моя шабля пощербилась,
Пощербилась ще й укрилась кров'ю,
Кров'ю басурманською лихою».

Змовкла, стихла тая Янкулиця,
На коня, на шаблю не дивилась,
Ізійшла на кам'яну вежу,
Думала побачить басурманів,
Лютих та захланних яничарів.
Обдивилась і поля й долини
Аж ніде не видко басурманів,
Обдивилась всі ліси та гори —
Аж ніде вже ворога не видко,
Наче вітер ті долини вимів,
Наче вихор вимів тії гори.
На подвір'я сходить Янкулиця,
Бачить — кінь стоїть од крові чорний,
Від лихой крові басурманів,
Бачить — шабля дорога юнацька
Защербилась чисто й притупилася.
Лиш тоді повірила Янкулі
Янкулиця, рева й боягузка...

СТОЯН ТА ПІРИНСЬКА ЮДА

«Покохав я, мати, покохав я,
Покохав я дівчину русяву,
Покохав та імені не знаю,
Я не знаю імені, ні роду,
Ані роду її, ані дому,
Ані двору, ні села не знаю...
Покохав я, мати, покохав я!
Коли пас я в левáдах отару,
Підійшла вона стиха до мене,
Коси — змії, очі — синє небо,
Може, ѹ неба самого синіші...
Покохав я, мати, покохав я!
Підійшов я до красуні близчче,
Став питати: звідкіль узялася,
Хто ѹй батько, а хто її мати?
Каже вона, що дочка кехая¹,
Вівчаря над всіма вівчарями —
Він отари пасе на Пірині²,
На високій скелі крем'янистій...
Покохав я, мати, покохав я,
Покохав я дівчину русяву,
Покохав та імені не знаю,
Ані роду її, ані дому,
Ані двору, ні села не знаю!»
«Ой, Стояне, милий мій Стояне!
Ти послухай матері старої,
Набере для тебе сива мати
Дев'ять трав у дев'яти садочках.

Полину для тебе назбирає,
Знайде і вратиги й комониги,
Одностеблої синьої тинтяви,
Горечавки, пижми, стародубки,
Буркуну й рудої горобини,
Назбирає тих трав одворотних
І зашиє їх у твою шапку,—
Та коли та дівчина русява
Без страху наблизиться до тебе,
То, видать, вона людського роду,
Дочка чабана, чи то й кехая
Із далеких нам незнаних селищ.
А коли вона здалеку крикне:
«Скинь, Стояне, нову свою шапку!»
Відай — не людського вона роду,
Не дочка піринського кехая,
А триклята відьма, чорна юда ³
З тих піринських бездонних ущелин!»

Назбирала Стоянова мати
Дев'ять трав у дев'яти садочках,
Назбирала і в шапку зашила.
Знов пішов Стоян у ті левади,
В зелені левади до отари.
Де й з'явилася дівка та русява,
Підійшла і зоддалік гукнула:
«Гей, Стояне, коханий Стояне!
Швидше скинь ти нову свою шапку,
Щоб могла намилувати я око
Кучерями чорними твоїми!»

Той Стоян і послухався дівки,
Шапку зняв він і кинув на землю,
Підійшла до нього чорна юда,
Підхопила його з трав зелених,
Підхопила, крила розпростерла
І злетіла в стуманіле небо.
«Ой, Стояне, коханий Стояне!
Не побачиш ти сивої неньки,
Ні дружини, ні діток не діждеш!
Ти зо мною зостанешся в небі,
Де лиш вольні вітри пролітають
Та морозяні блискають зорі!»

СЛУХНЯНА ДОЧКА

«Мила моя, красна дівчинонько,
Подай води конику моєму,
Напій його з своїх білих ручок!»

«Зажди, зажди, царський яничаре,
Я спитаю у старої неньки,
Чи давати води яничару».

«Мила моя, красна дівчинонько,
Що вже з того із твого питання?
Ніч ти в мене на руці лежала,
То ж у мене так рука затерпла,
Що не можу ні на коня злізти,
Ані скочити з коня на землю,—
Друзі мене на коня садовлять
І зсаджують мене з коня друзі!».

ЮНАК І ЮНКА

Б'ються об заклад юнак і юнка:
Переспати ніч в одному ліжку
І одного одне не займати.

Якщо він її займати буде,—
Кінь його пропав п'ятирічний,
А коли вона його торкнеться,—
Вдвічі варте програє намисто.
Ось вони лягли у ліжко на ніч.
Мов ягнятко, спить юнак спокійно,
А вона тримтить, неначе рибка,
І говорить стиха юнакові:

«Повернись до мене, мій юначе,
Я програла вже своє намисто,
Програвай свого коня сміливо!»

СТОЯН ТА ПЕТКАНА

З дива Стоянова сива мати
Не злюбила невістку Петкану,
Стоянову дружину-красуню.
Затаїла злість в старому серці,
Стала зілля шукати — коріння,
Стала трави шукати в левадах,
По лісних галівах та байраках,
Одворотній зела розлучні,
Щоб Стоян зненавидів дружину,
Розлучився з милою навіки,
Одвернувшись од неї, одсахнувся
І ніколи з нею не кохався.

Вийшла сива мати за ворота,
У далеку рушила дорогу,
І зустрілись їй чорні циганки,
Смуглолиці циганки-ворожки.
І сказали матері циганки:
«Є в нас, матінко, такеє зілля,
Є такій коріння та трави,
Ми дамо тобі всього, що треба,
Тільки в нас недешево те зілля:
Злотий — за пучок, за в'язку — сукня
І нова сорочка полотняна».
Поскребла потилицю мати,—
Але злість перемогла вагання,—
Віддала циганкам два червінці,
Віддала циганкам і дві сукні,

Віддала невістчині дві сукні,
Віддала невістчину сорочку,
А циганки трав їй назбирали
Одворотного злого трій-зілля.

«Ти звари у п'ятницю ті трави,
В чорну п'ятницю проти суботи,
У забутій, покинутій хаті,
В глиняному горщику простому,
В несвяченій воді придорожній,
Що тече край шляху по канавах.
А варивши трави — роздягнися,
Похизуйся зморшкуватим тілом,
Розпусти посивіле волосся,
Не вкривайсь ні одяgom, ні хустям.
А зваривши — окропи Петкану
Тим відьомським гемонським узваром,
І Стоян одвернеться від неї,
Миттю від дружини одсахнеться,
Назавжди зненавидить кохану
І розлучиться з нею навіки».

Підхопила зілля стара мати,
Підхопила, подолом прикрила,
Подалась варити те трій-зілля,
Ворожити з ним та чаклювати.
А тимчасом красуня Петкана
Від святої верталась криниці,—
Молодиця по воду ходила
Та їй зустріла тих чорних циганок,
А зустрівши, з дороги звернула,
Пропустила їх та ще їй вклонилась.
Похвалили циганки Петкану.
«Що за жінка отая Петкана!
І розумна вона і прегарна,
А до того їй серце має добре!
Чи не скажемо ми їй по правді,
Що її свекруха потаемно
Трави варить на згубу невістці,
Щоб її з Стояном розлучити,
Щоб Стоян від неї відсахнувся?»

Глянула Петкану на циганок
І впізнала свої гарні сукні,

Підвінечні свої красні шати
І свою полотняну сорочку,
І сказала циганкам Петкані:
«Ой, циганки, ви чорні циганки!
Будьте мені сестрами, смугліві!
Все віддам, що за душою маю,
Тільки розкажіть мені, циганки,
Де взяли ви цю сорочку білу,
Звідки ви дістали ції сукні?»

Одвічали Петкані циганки:
«Нам дала їх Стоянова мати
За чаклунське зілля та коріння,
За розлучні одворотні трави,
А потрібні їй розлучні трави,
Щоб Стоян од тебе одвернувся,
Розлучився назавжди з тобою,
Щоб тебе він розлюбив навіки.
З п'ятниці у ніч проти суботи
Не лягай од Стояна праворуч,
А лягай йому на ліву руку —
Тим себе врятуєш від свекрухи».

З п'ятниці у ніч проти суботи
Почала жалітися Петкані:
Правий бік у неї розломило,
Хай дозволить чоловік лягти їй
Сіо ніч не праворуч, а ліворуч.
Полягали, світло погасили,—
Опівночі увійшла свекруха,
Окропила замісто невістки
Чорним зіллям рожденого сина
І, подружжя не збудивши, вийшла.

Вранці люди сходились до церкви,
Ждали Стояна, та не діждались,
А Стоян був титарем церковним.
«Певно, щось з ним трапилось недобре,
Може бути, титар наш захворів?»

А Петкані, Стоянова жінка,
Корови в той час свої доїла.
Лиш зачула — подалася в хату,

Стояна до церкви розбудити.
Тільки, що ж це сталося? На постелі
Чоловік лежить її незрушний,
Нечуване з ним лучилось чудо:
Він по пояс Стояному застався,
Нижче пояса зробився змієм,
Жирним змієм, кільчастим, великим,
З риб'ячою синьою лускою.

Підхопила жінка чоловіка,
На широке винесла подвір'я
І поклала милого на землю.
Сполошилась птиця і худоба,
Квокчуть кури, блеють бідні вівці,
Корови й воли ревуть при яслах,
Брешуть вірні пси та шкірять ікла,
Стояна не можуть упізнати.
І сказав Стоян своїй Петкані:
«Однеси мене у луг батьківський
Та принось щодня чавун великий
Молока мені на годування».

Так минуло три дні і три ночі,
І щодня приносила Петкані
Молока своєму Стоянові,—
На четвертий день Стоян їй мовив:
«Пропаде душа моя, Петкано!
Полюбивсь я змії-лісовиці,
Хоче вона в ліс мене забрати,
Хоче стать дружиною моєю».
Заридала красуня Петкані
І пішла, ридаючи, додому,
І зустріла в дорозі циганок,
Плачуши, про все їм розказала,
Попросила доброї поради.
І сказали циганки Петкані:
«Не печалься, Петкано-красуне!
Є для тебе чарівниче зілля,
Є у нас чаклунські чорні страви:
Дівки мертвої кінської шовкові,
Синій цвіт та білая тинтява,
Жовта, наче сонце; комонига.
Одвари їх, красуне Петкано,

Окропи Стояна тим узваром,—
Гарний був Стоян, а буде кращий,
Втрічі кращим стане, ніж раніше!»

Наварила зілля Петкана,
Окропила свого чоловіка,
Роздвоївсь плямистий хвіст зміїний,
Став він знову людськими ногами,
Білими могутніми ногами.
Втрічі кращий став Стоян одразу.
Взяв за руку він свою Петкану,
В двір вернувся, корову зарізав,
На гуляння покликав сусідів.
Три дні їли, пили та гуляли,
Із турецьких стріляли пістолів,
Прославляли Стояна й Петкану.
А Стоян свою матір-чаклунку
Загорнув у плетені рогожі,
Чорним дъогтем-катраном обмазав,
Іскру вибив з кременю огнивом,
Підпалив чаклунку проклятущу —
Три доби вона звільна горіла,
Три доби горіла й зотлівала,
А сусіди пили та гуляли,
Стрілами стрясаючи повітря.

СТАРИЙ ДИМО

В дворі сидить старий Димо,
В дворі, під кущем шипшини,
Він попиває ракію¹,
Глядить на ліс на зелений
І так до лісу говорить:
— Гей, лісе, зелений лісе!
Чи знаєш, чи пам'ятаєш,
Як з тебе, лісе, ходив я
Й зо мною триста юнаків?
— Ох, юність, юність минула!
А на кущі шипшини
Співа соловей, говорить:
— Ох, Димо, старий войводо,
Коли б міг ліс говорити,
Його вівчарі б не пасли,
Його б дроварі не сікли,
Він гайдуків не вкривав би!..
Мати, нашо вже рождена,
І та виказує діток
Чи туркам, чи тим сейменам²,
А ліс — він ліпший за матір,
Гайдук сховаеться в ньому —
Ніщо ні кому не скаже.

МІРЧО· ТА БОЯНА

Де ж таке чувано в світі,
Щоб дівчина молодая
Мов юнак, войводою¹ стала?
...Дев'ять літ водила Бояна
Молодих сміливців в походи,
На десятий рік до Бояни
В дім багаті свати з'явились.
За войводу, юнака Мірчо,
Навесні віддалась Бояна.
Добре віно² дали за нею:
Дев'ять ока³ шовків турецьких,
Ланцюжків дванадцять злочених
Та тринадцять срібляних рупій⁴.
Наречений, чорнявий Мірчо,
Веретенце скував Бояні,
Дарував золоте їй прясло —
Хай вона забуде навіки
Про наїзди, походи, битви.
Хай пряде пухнастую пряжу,
Дарунки юнакам готує.
На ослінчик сіла Бояна,
Узяла золоте прясло,
Розчесала гребенем кужіль,—
Потяглася з кужеля нитка.
А Мірчо подався гайдучить.
Вороги юнака впіймали,
Юнакові зв'язали руки
І ярмо одягли на шию,

Закували прудкії ноги
І погнали геть до Тернова⁶.
По дорозі зустрівся вершник,
Мірчо вголос озвавсь до нього:
«Ти, багатий купче, не гайся —
Поспішай в село мое рідне,
Розкажи коханій Бояні,
Що мене вороги полонили
І женуть у Тернов на страту».
Вершник дав остроги коневі
І помчав чимдуж до Бояни;
Він зайшов до неї в світлицю,
Каже він їй: «Войводу Мірчо
Яничари-вовки схопіли.
Він од лютої смерті загине,
Коли ти не прийдеш на поміч,
Коли ти не врятуєш Мірчо».

Як зачула вісті Бояна,
Упустила кужиль і прясло,
Геть відкинула веретенце,
Одяглась в чоловіцький одяг
І пістолі далекобійні
За широкий заткнула пояс,
Причепила френгійську шаблю⁶,
Бойову взяла гаківницю.
На коні помчала у Тернов,
Яничарів там вона стріла,
Уклонилась низько Бояна
І «селям»⁷ сказала сердарям⁸.
Загукали вони Бояні:
«Ми простелим килим узорний,
Ти присядь, відпочинь, Бояно,
Ми тебе почастуєм гідно».
Ворогам сказала Бояна:
«Уклоняюсь я вам, сердарі,
Тільки їсти й пити не буду —
Я приїхала з вами битись».
Гаківниць ухопить не встигли
Яничари, вовки захланні,
Просвистіла френгійська шабля,
Порубала турків Бояна,
Мірчо, друга свого, звільнила,

Розкувала важкі закови
І зняла ланцюги залізні.

Мірчо тут сказав до Бояни:
«Мила жінко моя, Бояно,
Честь мені ти вернула й волю,
Врятувала мене від смерті,
Я, Бояно, тобі за хоробрість
Оддаю все своє войводство».

СТОЯН І НЕВОЛЬНИЦІ

Їде Стоян крізь пущу,
Коника підганяє,
Слово таке говорить:
«Здрастуй, зелений лісе,
Здрастуй, мій лісе темний!
Правду скажи юнаку,
Правду одкрий Стояну:
Чом попустив ти віти,
Чом почорнів ти листям?
Снігом їх обпалило,
Листя твоє і віти?
Чи лісова пожежа
Зелень твою зотлила?»
Ліс одповів Стояну:
«Здрастуй, Стояне-красню!
Правду тобі скажу я.
Ні, не мороз ударив,
Ні, не пожежа зтлила
Листя моє і віти —
Я почорнів од горя.
В полуцені гнали крізь пущу
Триста рабинь-невольниць.
Зкуті ішли гречанки,
Гнучкі, немов галузки;
Зкуті ішли валашки¹,
Ніжні, неначе листя;
Зкуті ішли болгарки,
Білого цвіту біліші;

Сльози рясні ронили,
Скаржилися, зітхали:
«Хто ж бо нас порятує
Од басурманів лютих?»
Чуєш, Стояне-друже,
Відгук плачу далекий?
Бачиш, Стояне-красню,
Слід на траві прим'ятий?»

Серце в Стояна горем,
Гнівом заклекотіло.
Міцно юнак ударив
Пліттю коня гнідого
І полетів в погоню.
Ось він здогнав невольниць
І басурманам крикнув:
«Гей, ви, чорти чорнопики,
Миттю кайдани збийте
І відпустіть невольниць!»

«Хто ти та відкіля ти? —
Крикнули басурмани,—
Геть забираїся звідси!
Схопим тебе та зв'яжем
І закуєм в закови!»

Свиснув юнак одважний
Та як підняв правицю —
Всіх порубав арапів ²
І повільнив невольниць.

ЙОВАН І ЯНА

— Чи віддаси нам, балканджі¹ Йово,
Красуню Яну в турецьку віру?

— Ні, воєводо, життя віддам я,
Не віддам Яну в турецьку віру! —
Тут одрубали Йовові руки,
А одрубали — знову питаютъ:

— Чи віддаси нам, балканджі Йово,
Красуню Яну в турецьку віру?

— Ні, воєводо, життя віддам я,
Не віддам Яну в турецьку віру! —
Тут одрубали Йовові ноги,
А одрубали — знову питаютъ:

— Чи віддаси нам, балканджі Йово,
Красуню Яну в турецьку віру?

— Ні, воєводо, життя віддам я,
Не віддам Яну в турецьку віру! —
Вийняли з лоба Йовові очі,
Вийняли очі, вже не питали,
Взяли, схопили красуню Яну,
Кинули Яну коню на спину,
Щоб взяти Яну з гори в долину,
З гори в долину, в село татарське.
Яна Йовану тихо говоритьъ:

— Лишайся з богом, брате Йоване!

— Ходи здорована, красуне Яно!
Очей не маю, щоб тебе бачить,
Рук я не маю, щоб пригорнути,
Ніг я не маю, щоб проводжати!

ТАТУНЧО

Татунчові мати каже:
«Татунчо, синку мій милий,
Єдиний мій сину, спасибі,
Що матір прийшов провідатъ!
Покинь ти ліпше, синочку,
Прокляте діло гайдуцьке.
Не будеш довго гайдуком —
Гайдуки живуть недовго.
Гайдук не буде хати,
Матір гайдук не годує!
Продай бойову рушницю,
Криву свою гостру шаблю,
Впряжи своїх буйволів ситих,
Зори ти поле під паром,
Посій золоту пшеницю,
Годуй свою матір чесно!»
Татунчо послухав матір,
Запріг він буйволів ситих,
Пройшов мальованим ралом
Одну борозну та другу —
Аж раптом куряву бачить.
Татунчо тут здивувався,
Відкіль пилюга взялася:
Чи коней табун женуть там,
А чи худоби отару?
А був не табун там кінський,
А там була не худоба —
Ішли й пилюгу збивали

Сеймени, слуги султанські,
Султан їх послав з наказом —
Миттю зловить Татунча
І одвезти до султана.
Вони підійшли до Татунча,
Вони Татунча спитали:
«Гей, молодий хліборобе,
Бачим — ти ореш і сієш,
Чи ти не знаєш Татунча,
Де оре він, де він сіє,
Жовтую сіє пшеницю,
Щоб матір кормити чесно?»
Татунчо так їм одмовив:
«Ні, я не знаю Татунча,
Не знаю й не знав ніколи».
Ішло циганча тут слідом,
Миршаве і огидне,
Те циганча сказало:
«Татунчо, ох ти, Татунчо,
А що, як тебе я зраджу?»
Він відповів циганчаті:
«Як зрадиш мене — я шкіру
З тебе зніму з живого».
Зрадило бісове зілля.
Сторожа йде, піdstупає.
Сказав Татунчо копистці:
«Копистко, моя сестрице,
Якщо мене порятуєш —
І позолочу тебе я,
Й сріблом тебе окрию!»
Як ухопив копистку
І закрутivсь Татунчо,
Бив він уліво і вправо,
А озирнуvся притьmom —
Голови турків валялись,
Як навгороді капуста,
І фески ¹ їх червоніли,
Мов перець червоний на грядках,
Трупи їх в полі лежали,
Наче снопи пшениці.
Вернуvсь додому Татунчо
Й до матері так промовив:
«Зорав я поле, засіяв,

Як бог дав — так і лучилося!
Яснеє сонце пригріло,
Все, що посіяв, дозріло,
Весь урожай зібрав я!»
Каже Татунчові мати:
«Матір ти, синку, дуриш,
Ти зогрішив перед богом!»
«Як синові ти не віриш,
Я поведу тебе в поле».
Привів він матір у поле:
Голови турків валялись,
Як навгороді капуста,
І фески на них червоніли,
Мов перець червоний на грядках,
Трупи їх в полі лежали,
Наче снопи пшениці.
Зняв він з мерців одежду,
Зібрав гамани, набиті
Спóвна золотом щирим,
До рук отдав своїй неньці:
«Візьми це багатство, ненько,
Ти правду мені казала:
Гайдук не годує матір!»

СТОЯН КАРАЄ ПЕТРАНУ

Мати Стоянові каже:
«Стояне, синку Стояне,
Покарай, синку, дружину,—
Що мені не догоджає,
В хаті мене обминає,
Не ізливає на руки
І не пере моє хустя...»
Він їй нічого не каже,
Мовчки із хати виходить,
Сиві воли запрягає,
Йде він у поле орати
І до Петрани говорить:
«Люба Петрано, Петрано,
Встанеш у понеділок
Та приготуєш снідання,
Та принесеш мені в поле».
Встала вона в понеділок,
Приготувала снідання,
Сина малого скупала,
Нагодувала дитину
І подалась до Стояна.
Вгледів здаля він дружину,
Шапку на лоба насунув,
Вмився дрібними слізами
І до Петрани промовив:
«Люба Петрано, Петрано,
Сивий мій віл занедужав,
Я його випряжу, люба,

І запряжу тебе в плуга,
Може, дооремо ниву».
Випряг вола він із плуга,
Впряг він у плуга Петрану
І не багато, не мало —
З ранку орав до обіду,
Аж молоко її лилося
Біле — на чорнеє поле.
Каже Петрана Стояну:
«Любий Стояне, Стояне,
Якщо мене не жаліеш,
То пожалій хоч дитину».
Випряг Стоян її з плуга,
Щоб поспішала додому,
Щоб до колиски схилилась —
Погодувала дитину.
Ось у садок вона входить,
Стала під грушу гіллясту —
Скинула пояса з себе,
З туги повісилась, бідна.

СТЕФАН І ВРАЧАНСЬКІ ЧОРБАДЖІЇ¹

Сідає сонце і гасне,
Стефан із темної стайні
На волю коня виводить
І синім сідлом кульбачить.
Вдягає червону уздечку,
Стягує злотну підпругу,
Червоним вином напуває,
Годує коня білим рисом.
Тут мати Стефана питас:
«Стефане, мій сину Стефане,
Любий мій сину єдиний,
Сідає сонце і гасне,
Навіщо ж коня ти вивів,
Кульбачиш, у путь лаштуєш,
Куди ж ти, синку, поїдеш?»
Матері син повідає:
«Гей, матінко, мати рідна,
Спитала ти — відповім я,
Усю скажу тобі правду.
Сходи-но, мамо, нагору,
Сходи-но, мамо, в світличку,
А там з бічної кишені
Ключів ти витягни низку,
Одімкнеш скриню маджарську² —
Дістань ізвідти обнову,
Кунтуш³ зелений з червоним —
Сукняний кунтуш мій гарний,
Щоб міг я причепуритись.

У Врацу⁴ оце я їду,
Не те, щоб на збір юнацький,
А більше, щоб подивитись
На гарних дівчат-врачанок,
Рум'яних і білолиціх».
Стефанові мати каже:
«Стефане, мій сину Стефане,
Любий мій сину єдиний,
Ти матір стару послухай,
На збір не ходи у Врацу
І на дівчат не дивись ти,
На тих дівчат на врачанок.
Врачанки ж бо всі лихії,
Лихії вони й підступні,
Врачанки тебе обдурять,
Обдурять, синку, знепастья».
І так їй Стефан відмовив:
«Гей, матінко, мати рідна!
Що б там не сталось — поїду».
Тут мати послухала сина,
На гору зійшла в світличку,
Там із бічної кишені
Ключів вона витягла низку,
Взяла з маджарської скрині
Стефанову гарну обнову —
Кунтуш зелений з червоним,
Сукняний кунтуш прегарний.
Стефан одягнувсь доладно,
Пістолі взяв, порошницю,
Узяв свою гостру шаблю,
Вмиту ворожою кров'ю,
Узяв бойову рушницю,
Схопивсь на коня баского,
Їде й отак він співає:
«Гей, сонце, яснеє сонце,
Світ білий увесь ти бачиш,
Чи бачиш ти мою любу,
Кохану мою Петранку?»
Просто у Врацу поїхав,
А як приїхав у Врацу —
Побачив, як хоровода
У Враці водять дівчата.
Стефан хоровод побачив

І любу свою Петранку,
Здібив коня баского,
До хороводу під'їхав,
А люба його Петранка,
Стефана верхи уздрівши,
Вибігла із хороводу,
Вхопила його за руку
І повела до танцю,—
І закружляли в танці
Стефан з Петранкою в парі.
У Враці заборонялось
В танець наказом суворим
Хлопцям дівчат водити:
Як хлопець до танцю піде,
Схоплять його в хороводі
І голову одрубають.
Стефан про цю заборону
Не знов, не відав нічого.
Стефан між дівчат танцює
З своєю любою в парі.
Дивляться хлопці врачанські,
Як сміло Стефан танцює
З найкращою із врачанок,—
Образилися врачанці
І притьмом од хороводу
Побігли усі в управу,
Прибігли і заволали:
«Гей ви, суворії судді,
Гей, судді, хаджі⁵ та каді,
Гей, судді та багатії,
Та ви ж нам забороняли,
Наказували, щоб хлопці
З дівчатами не танцювали:
Того, хто піде до танцю,
Мовляв, іспіймати треба
І голову одрубати!
Чим же Стефан нас вищий,
Що з дівчиною танцює?»
Почувши таку мову,
Звелося семеро суддів,
Каді, хаджі, багатії,
Пішли вони до хороводу,
Стефана там ісхопили,

Руки йому зв'язали,
Вивели із хороводу,
Щоб голову одрубати.
Стефан почав їх благати:
«Гей ви, суворії судді,
Гей, судді, хаджі та каді,
Гей, судді та багатії!
За віщо мене карати,
Що я вчинив лихого,
Кому заподіяв шкоди,
Защо мене ви зв'язали,
Защо я маю померти?»
Сказали Стефану судді,
Суворії судді, каді,
Каді, хаджі, багатії:
«Ми наказали, щоб хлопці
З дівчатами не танцювали.
Того, хто наказ порушить,
Схопимо у хороводі
І голову одрубаем!»
Почав тут Стефан благати:
«Гей ви, суворії судді,
Гей, судді, хаджі та каді,
Гей, судді та багатії!
Вас об однім я прошу,
Згляньтесь на благання.
Мене ви тут не вбивайте
Серед села в хороводі.
Зійшлося тут різного люду —
Є тут і малі діти,
Красуні тут є дівчата,
Є і жінки вагітні.
Перелякаються діти,
Плакати будуть дівчата,
Вагітним станеться звада.
Краще мене ви геть далі
На край села одведіте,
Голову там одрубайте!»
Судді на те пристали,
Звеліли вести Стефана.
Під зурни ⁶ та барабани
Пішло й старе й недоросле,
Пішли дивитись врачанці

На юнакову страту.
Коли вели по дорозі,
Стефан до стражника мовив:
«Нум, розв'яжи мені руку,
Правую руку розплутай,
Тоді я з-за пазухи вийму
І дам тобі дві калитки
З червінцями золотими,
Щоб пив на них, поминав ти
Мою безневинну душу!»
А стражник був не з розумних,
Пристав на Стефанову мову
І розв'язав йому ззаду,
Розплутав правую руку,
А той з-за пазухи витяг
Не дві калитки з грошима,
А шаблю вихопив гостру,
Ворожою кров'ю вмиту,
В дев'ять аршинів завдовжки,
І крикнув Стефан уголос:
«Гей ви, суворії судді,
Гей, судді, хаджі та каді,
Гей, судді та багатії!
Тепер ви мене хапайте,
Щоб голову одрубати!
Я вас навчу, як треба
Наказувати, щоб хлопці
З дівчатьми не танцювали!»
Як повернувсь управо,
Як обернувсь уліво —
Один лиш суддя застався,
Розоїк його на шматочки
І по кілках розвішав
На частування крукам.
Потім пішов у коло,
Вивів свою Петранку
І на коні подався
До рідної неньки з нею.

Польські

ВІРНІСТЬ

Зашуміли гори, ліси та покоси.
Та де ж ви поділись, мої русі коси?

В зеленому гаї солов'ї співають,
Вже мого милого на війну волають.

Волають, волають... вже й нога в стремені.
Пам'ятай, кохана, що ми заручені!

Волають, волають... Коні б'ють дорогу.
На кого лишаєш сироту убогу?

На твоє сумління я тебе лишаю,
Два роки пролине — повернусь до краю.

Третій рік минає, а війна триває.
Виплакала очі — милого немає.

Вийшла на могилу у широкім полі,
А чи не зустріну я своєї долі?

Їхали улани¹ полями нічними,
Коник без сідельця тупав поміж ними.

Коник без сідельця, жалобою вкритий,—
Певно, вже мій милий на війні убитий.

Не плач, дівчинонько, не вернеш милого.
Тисяча нас іде — вибирай нового.

Хоч би вибирала, хоч не вибирала,
Немає її не буде, якого я мала.

ДІВОЧА НАУКА

«Дощик пада, дощик пада, не дощик, а злива.
Кохай мене, мій коханку, вірно-незрадливо».

«А я тебе, дівчинонько, зрадити не смію,
Бо я, їduчи від тебе, зломлю собі шию».

Іще милий не виїхав на шлях, на дорогу,
А вже зломив собі шию, а кінь його — ногу.

«Ог і вся тобі наука, дочки моя мила,—
Не вір хлопцям, хоч би мали ангельськії крила».

НА ПЕРЕВОЗІ

Плине вода, плине,
Наче легіт лине,—
До води дівча підходить,
Її не омýне.

Її не омýне,
Âні перепліне,—
А хоч схоче переплинуть,
В бистрині загине.

А на другім боці,
При бистрім потоці,
Хлопець держить перевоза,
Дівку має в оці.

«Перевозъ молоду
Через бистру воду,—
Чим платитиму — не знаю,
Маю тільки вроду».

Вода хлюпотіла,
Трава шелестіла,
Як по той бік перевозу
Дівчина платила.

ПАН

Чую себе паном,
Як сиджу над джбаном;
Штирі кути має хата,
Піч розбита буде п'ята —
Отакий я пан, пан,
Отакий я пан, пан,
Отакий я пан, пан —
Подраний жупан!

Знаю ціну злоту,
А п'ю за охоту.
Біда прийшла? Тільки й дива?
Наливай горілки й пива!
Отакий я пан, пан,
Отакий я пан, пан,
Отакий я пан, пан —
Подраний жупан!

Про кунтуш не дбаю,
Бо його не маю.
Та й про віщо дбати, люди?
Цей проп'ю, то інший буде!
Отакий я пан, пан,
Отакий я пан, пан,
Отакий я пан, пан —
Подраний жупан!

Впродовж всього року
Без вина — ні кроку.

Мій Бахусе¹, брате мицій,
Пиймо, поки стане сили!
Отакий я пан, пан,
Отакий я пан, пан,
Отакий я пан, пан —
Подраний жупан!

Усе моє жниво
Вже пішло на пиво.
Дарма! Тільки в льоху бочки
Були б повні горілочки.
Отакий я пан, пан,
Отакий я пан, пан,
Отакий я пан, пан —
Подраний жупан!

Ой, п'ю, випиваю —
Усе пропиваю:
Пішли воли на призволи,
Сагайдаки — на присмаки.
Отакий я пан, пан,
Отакий я пан, пан,
Отакий я пан, пан —
Подраний жупан!

Вищого гатунку
Повно вина в шлунку,
Дрантя тіла вже не гріє,
А в голові вітер віє.
Отакий я пан, пан,
Отакий я пан, пан,
Отакий я пан, пан —
Подраний жупан!

Чуть було на ринку,
Як я пив горілку.
Спав я м'яко, хоч і в ямі,
Підвели мене киями,—
Отакий я пан, пан,
Отакий я пан, пан,
Отакий я пан, пан —
Подраний жупан!

Гей, мої кумпани²,
Пиймо, поки стане,
А як помру — поховайте,
Надо мною заспівайте:
Помер добрий пан, пан,
Помер добрий пан, пан,
Помер добрий пан, пан,
Над панами пан!

Чеські

ВЕСІЛЛЯ

Їдуть, їдуть, борзо їдуть,
На цимбали, скрипки грають,
В бубни б'ють, і сурми чути.

У неділю рано-вранці
Сідлав Янчик вороного,
Прийшла к юному стара мати,
Почалà його питати:
«Ти куди зібрався, сину,
Що сідлаєш вороного?»
«Я поїду по Божену,
Милу мою наречену».
«Не їдь, не їдь, любий сину,
Не бери її в родину!»
Син на матір не зважає,
Він із двору виїжджає.
«А бодай твій кінь спіткнувся,
Бодай сам ти не вернувся!»

Їдуть, їдуть, борзо їдуть,
На цимбали, скрипки грають,
В бубни б'ють, і сурми чути.

В полі кінь зломав копито,
Хлопця вбито, чи не вбито,
Він під липою у полі
Промовля сватам поволі:

«Ідьте, люди, по Божену,
Мою милу наречену!»
Ідуть, ідуть, борзо ідуть,
На цимбали, скрипки грають.
В бубни б'ють, і сурми чути.

Як приїхали на гору,—
Зупинились біля двору.
«Гей, ворота одчиняйте
Та сватів своїх вітайте!»
Ім Божена одчиняє,
Мов зозуля проквиляє:
«Люди добрі, де мій милюй,
Де мій голуб сизокрилий?»

«Милюй вдома порядкує,
Для гостей столи готовує...»

Ідуть, ідуть, борзо ідуть,
На цимбали, скрипки грають,
В бубни б'ють, і сурми чути.

Біля липи в чистім полі
Зупинились притиском коні,—
Кров побачила Божена,
Нешчаслива наречена.
«То не людська кров гаряча,
То звичайна кров звіряча,
Ми на влови тут ходили,—
На весілля вепря вбили!»

Ідуть, ідуть, борзо ідуть,
На цимбали, скрипки грають,
В бубни б'ють, і сурми чути.

Як приїхали на гору,—
Зупинились біля двору,
Вийшла з двору сива мати
Наречену привітати:
«Бодай серце ти зламала,
Заким сина моого взнала!»

Чути сурми, дзвонянь дзвони.
У Божени кров холоне.
Хай Божену заквітчаютъ,
Разом з милим поховаютъ.

Ідуть, ідуть, борзо ідуть,
На цимбали, скрипки грають,
В бубни б'ють, і сурми чути.

ВІНОЧОК

За лісочком квітка
Почала цвісти.
Мила дівчинонько,
Чом сумуєш ти?

Як та квітка розцвілася,
Геть зо мною подалася
Дівчина в світи.

Подалась зо мною
В сосни, в ялівці,
Назбирала квітів
На галевинці.

На кресаню¹ почепила,
Білу ручку залишила
У моїй руці.

Подалась зо мною
Через три ріки.
Перебродить бистрінь
Було не з руки.

Спідничину замочила
Та на сонечку сушила
Мокрі бережки.

Подалась зо мною
Аж до Морави²,

Там зняла для мене
Вінок з голови,—
Там удвох ми танцювали,
Поки геть не розірвали
 Той віночок ми.

Там ми танцювали,
Мов той вихорець.
Нам музики грали
 Щастя — не танець.
Натомились ми й поснули,
А прокинулись — забули
 Про отой вінець...

ВІДПОВІДЬ

Випасав я коні в лузі,
Взяла мене дрімота.
Задрімав я — кляті коні
Подалися у жита.

Коли ж мій старий хазяїн
Нагодився, як на гріх.
«Що ти, шельмо, гави ловиш?
Геть, кажу, з очей моїх!»

«Я, хазяїне, не шельма,
Не якийсь там невіглас!
На таку вашу мову
Відповім я, прошу вас.

Я сім літ у вас працюю,
А чи будлі що украв?
Хіба ту головку сиру,
Що з горища з нею впав!

Я сім літ у вас працюю,
А чи будлі що згубив?
Хіба колесо од воза,
Та й за те вам одробив!

Я сім літ у вас працюю,—
Хто ж від мене кривду зна?

Може, ваша одиначка,
Так не скаже і вона.

Може, вона б і сказала,—
Так спромоги їй нема,
Бо в садочок ваш водила
Уночі мене сама!..»

КОХАНЦІ

«Дощик надворі,
Промок я, зоре,
 Наче той миш¹.
Що ж тут стояти?
Пусти до хати,
 Якщо не спиш».

«Ох, то не гоже...
Як же я можу
 Тебе пуститъ?
В нашій хатині
Темно, як в скрині,—
 Нічим світить».

«Розгоним нічку —
Дай гріш на свічку,
 Два гроші я.
Будем сміятись
Та милюватись
 Вдвох аж до дня».

СОЛДАТ У ПОЛІ

Зорі мої, зорі,
Свіtlі та прозорі,—
В щасті ви мені світили —
Посвітіть і в горі.

Місяць із зорею
Ходять над землею.
Мав я милу незрадливу,—
Розлучили з нею.

Казав мені милий
Батько посивілий:
«Будеш, хлопче, хліб солдатський
Їсти зачерствілий».

Говорила мати:
«Підеш у солдати,
Будеш воду каламутну
З-під копита брати».

Говорив рідненький
Брат мій молоденъкий:
«Буде тобі замість брата
Коник вороненький».

Мені говорила
Сестра моя мила:
«Буде вже тобі сестрою
Шабля срібнобіла».

Прощались зо мною
Друзі під вербою,
Говорили: «Жив додому
Не повернеш з бою».

В смертнім полі стану,
На всі боки гляну,
Ще раз серцем пригадаю
Я свою кохану.

Зловорожа сила
Трупом поле вкрила...
Він упав у чистім полі,—
Не почула мила.

ЗРАДЖЕНИЙ НОВОБРАНЕЦЬ

Тяжко мене мати доглядала,
З рученьки на ручку
На ніч клала.

Ще мене в колисці колисали,
А вже про війнонку
Повідали.

Іще не доріс я — йди в солдати!
Так мене зв'язали,
Що й не стати.

Зв'язали, скрутили, як хотіли,—
Із тобою, мила,
Розлучили.

Вийду я та стану під віконце:
«Одчини, кохана,
Мое сонце!

Одчини, покіль я тут чекаю,
Покіль я мундира
Ще не маю».

«А я б тобі радо одчинила,
Коли б голівонька
Не боліла».

«Не ждав я, не думав, моя мила,
Щоб отак солдата
Ти дурила».

Зелені гайочки розцвітають,
Інші мою милу
Намовляють.

Якщо намовляють,— нехай мають!
Жаль, що при солдаті
Обіймають!..

СЕСТРА-ОТРУЙНИЦЯ

(Моравська)

На Дунаї хвиля грала,
Там Уляна шати прала.
Йшли гусари берегами:
«Гей, Уляно, їдьмо з нами!»
«Я б із вами їхать рада,
Та не можу,— маю брата».
«Якщо хочеш вільно жити,
Можеш брата отруїти».
«І трутізни я не маю,
І труїти як — не знаю».
«Йди до лісу дубового,
Знайди гада отруйного,
Звари його, мов рибину,
Брат загине за годину».
Їде з лісу брат Уляни,
Везе древо мальоване.
Сестра його зустрічає,
Бтомні коні випрягає.
«Йди, Яночку, к сніданочку,
Маєш рибку й слив'яночку»¹.
«Досить рибки і підливки,
Але де ж тії голівки?»
«Я голівки одрубала,
Під віконцем закопала».
З'їв він перший шмат, сестричко,
Та й поблід на праве личко.

А як другий з'їв, сестричко,
Зблідло йому й ліве личко.
А як третій з'їв — мов лід
Похолов і тілом зблід.
«Біжи, сестро нещаслива,
Вточи мені кухоль пива!»
Принесла води з калюжі:
«Пий, Яночку, та видужуй!»
«Принеси мені перину,
Може, сестро, я спочину».
Принесла кремняк великий:
«Спочинь, Яночку, навіки!»
Боцяновські дзвони дзвонять,—
Жандарі Уляну гонять.
Мутеницькії лунають,—
Вже Уляну здоганяють.
Годонськії задзвонили,—
То Уляну ізловили.
«Живцем мене в стіну дайте,
Тільки пісні не складайте!»
Її в стіну мурували,—
Дівки пісеньку складали.
А коли замурували,—
Цюю пісню вже співали.

Словачкі

ПІД БЕЛГРАДОМ

Під Белградом¹ коник стоїть вороний,
А на тому кòні,
Скровлений по скроні,
Сидить милий мій.

Хочеш, мила, знати, що то за війна?
Тече з коня моого
І з мене самого
Кривава вода.

Хочеш, мила, знати, що в нас на обід?
Ох, печеня кінська
Та вода дунайська,—
Такий в нас обід.

Хочеш, мила, знати, де спочину я?
В широкому полі,
На темнім роздоллі
Могила моя.

Хочеш, мила, знати, хто в нас звонарі?
Кулі та булати,
Шаблі та гармати,
Сурми на зорі!

ТУРОК ІДЕ

Чутно — новина,
Що буде війна!
Моя мила плаче,
Що буде одна,—
Гей, одна, одна...

Не плач, моя мила,
Не будеш одна,—
Дім тобі збудую,
Поки та війна,—
Гей, війна, війна...

Я той дім мурую,
Стоя на стіні,
А мій коник скаче —
Вже він турка баче,
Баче вдалини.

Вже він баче турка
Із того бранденбурка,—
Бути вже війні,
Великій війні —
Коневі їз мені...

СОБЕСЬКИЙ І ТУРКИ

Чекаймо, шугайці,
Перейде Собеський¹
Перейде Собеський
Через горб Силезький.

Через горб Силезький,
Через Білу гору,
Через Білу гору
На червонім коню.

На червонім коню
З золотим кантаром,
З золотим кантаром
На поміч гусарам,

На поміч гусарам,
На січу захланну.
З ним дамо ми жару
Турку басурману!

РЕКРУТ

Підемо походом
З Пешта¹ до Будина,
Підемо походом
З Пешта до Будина,—
Налий нам, дівчино,
Червоного вина,
Червоного вина.

Червонеє винце
У скляночці скаче,—
Червонеє винце
У скляночці скаче,—
А вже моя мила
Прежалісно плаче,
Прежалісно плаче.

Я її благаю:
Годі-бо з сльозами!
Я її благаю:
Годі-бо з сльозами,—
Адже мені добре
Поміж вояками,
Поміж вояками.

Гусари, гусари,
Добрі у вас коні,
Гусари, гусари,
Добрі у вас коні,—

Який з них мій буде,
Як стану до броні,
Як стану до броні.

Гей, той, вороненький,
Чекає хлопчину,—
Гей, той, вороненький,
Чекає хлопчину,—
Він тебе завіє
Аж до Дебречину ²,
Аж до Дебречину.

Крайній твій, шугаю,
Якщо твоя воля,—
Крайній твій, шугаю,
Якщо твоя воля,—
Він тебе завіє
До темного поля,
До дикого поля!

ВІВЧАР

Де ти був, шугаю, з тими овечками?
На зеленій луці поміж поточками,—
Поміж поточками...

Сокотив ¹ я вівці в зеленій долині,
Сокотив та слухав, як дзвонці дзвонили,—
Як дзвонці дзвонили...

Грунем ², вівці, грунем — із гори в долину,
Може, де ми зайдем в рясну дятловину,—
В рясну дятловину...

Ватаже, ватаже, скажи нам спасибі:
Ми пасемо вівці — ти лежиш в колибі ³,—
Ти лежиш в колибі...

Ватаже, ватаже, не додав нам сиру,
Най би тобі люди втратили довіру,—
Втратили довіру...

Ватаже, ватаже, не дав нам женчиці ⁴,
Най би тобі в неї впали ногавиці ⁵,—
Впали ногавиці...

Верхій потемніли, морози — в долині,
Де ми свої вівці будем пасти нині,—
Будем пасти нині?..

Вівці мої, вівці, жаль мені за вами,
Бо ізмалку зріс я поміж вівчарами,—
Поміж вівчарами...

ПОМИЛКА

Знаю я вербичку,
Під нею криничку,
В тій криничці мила
Білі ноги мила.

Взяв він свою любу
Та й повів до шлюбу,
З нею обвінчався,—
В неньки не спитався.

«Мати наша, мати,
Приймеш нас до хати?»
«Приїжджайте, діти,
Де мені вас діти!»

На дітей чекала,
По купцях блукала,
Щоб медів здобути —
Невістці отрути.

Дзвін ударив грізний,
Як прийшла та звістка:
Випив син трутізни,
А меду — невістка.

ЛІРИЧНА СЮІТА

1

Із-під гори бистра вода витікає,
Та вже мене мій міленький забуває,—
Забуває, забуває, забуває,
Іншу милу, кращу мене, певно, має.

Не плач, мила, не нарікай, не будь смутна.
Найбістріша в світі вода — каламутна.
Бистру воду переплинемо човнами,—
Не перейдем тії прірви, що між нами.

2

Лісе, лісе, лісе високий!
А хто тебе буде рубати,
Як я буду марширувати?
Ой, лісе, лісе!

Луко, луко, луко зелена!
А хто тебе буде косити,
Як я буду шаблю носити?
Ой, луко, луко!

Жито, жито, жито біляве!
А хто тебе, хто буде жати,
Як я буду бити з гармати?
Ой, жито, жито!

Вино, вино, вино червоне!
А хто тебе, хто буде пити,
Як я буду крівцю цідити?
Ой, вино, вино!

Ружо, ружо, ружо молода!
А хто тебе буде ламати,
Як я буду в гробі лежати?
Ой, ружо, ружо...

3

Шинкувала шинкарочка край вікна,
Аж прийшов мисливець гожий: — Дай вина'
Шинкарочка наливає,
А він її обіймає,
А коханцеві жаль душу розтина.

Чи у тебе встиду-сорому нема,
Що тебе заблуда кожний обійма?
У мисливця ніж холодний,
Серця він ділить не згодний,
І лежиш ти вже, шинкарочко, німа...

4

Пішов милиця, моя ненько,
Забрав ключик від серденъка,
Болить серце, болять груди,
Що моїм вже він не буде.

Пішов милиця,— на розстання
Забрав ключик від кохання.
Серце колеться від болю:
Верни мені мою волю!

— Що ти думав в оту пору,
Як ішов з гори на гору?
— Думав, мила, однієї:
Що не будеш ти моєю...

Гей, що ж то був за мороз, що спалив тебе,
Який то був вихор, що зірвав тебе, квітко чоя?
Птахи полетять у вирій — повернуться,
А ти до мене не вернешся вже ніколи...

Лу жи ць кі

ЛАНЦЮЖОК

Їде панство із походу,
Гей, гей!
Із походу.

Наш пан собі коня веде,
Гей, гей!
Коня веде.

На тім коні сідло срібне,
Гей, гей!
Сідло срібне.

На тім сіdlі сидить пані,
Гей, гей!
Сидить пані.

Є у неї злотий перстень,
Гей, гей!
Злотий перстень.

В тому персні синій камінь,
Гей, гей!
Синій камінь.

Крізь той камінь вода біжить,
Гей, гей!
Вода біжить.

На тій воді трава росте,
Гей, гей!
Трава росте.

По тій траві ходять пави,
Гей, гей!
Ходять пави.

Тії пави водить панна,
Гей, гей!
Водить панна.

Тая панна пряде нитку,
Гей, гей!
Пряде нитку.

Та віночка увиває,
Гей, гей!
Увиває.

Як повіяв тихий вітер,
Гей, гей!
Тихий вітер.

Зніс віночка в тую корчму,
Гей, гей!
В тую корчму.

В корчмі хлопці в кості грали,
Гей, гей!
В кості грали.

Взяли вінок у заставу,
Гей, гей!
У заставу.

Виграв його наймолодший,
Гей, гей!
Наймолодший.

РОЗСТАВАННЯ

Біла троянда у лісі зросла,
Легко схиляючись край джерела.

Hi, то не біла троянда зросла,—
То молодая коханка була.

Каже коханому хлопцю вона:
«Стукнеш мені уночі до вікна.

Стукнеш, як всі в нашій хаті поснуть,
Стукнеш тихенько,— приходь, не забудь».

Стало смеркатися, ніч вже давно —
Миливий приходить тихцем під вікно

«Спиш чи дрімаєш ты, любко моя?
Встань, одчини мені двері,— це я».

«Я не пускаю нікого вночі,
Мати сховала від мене ключі».

«Ти не впізнала мене в темноті?
А чи слова мої й голос не ті?

Чи підійшов я не так, як давно?
А чи постукав не так у вікно?

Ну, то хоч свічку візьми засвіти.
Може, при свічці признаєшся ти».

«Що вже до свічки тобі до тії?
З іншим давно я спалила її...»

В хлопця скипіла і збурилась кров,
От яка вірна дівоча любов!

Плинуть дівочі чуття молоді,
Наче те пір'я пливе по воді.

Крутить, жене його бистра вода,
Вітер повіє — немає й сліда.

ДИВНЕ ВЕСІЛЛЯ

(Старолужицька)

Хто нареченою буде?
Сова нареченою буде.
Сова править
Всім наперекір:
«Я занадто бридка дівка,—
Не можу нареченою буть,
Я не можу нареченою буть».

Хто нареченим буде?
Щиглик нареченим буде.
Щиглик править
Всім наперекір:
«Я занадто малий хлопчик,—
Не можу нареченим буть,
Я не можу нареченим буть».

Хто дружком буде?
Ворон дружком буде.
Ворон править
Всім наперекір:
«Я занадто чорний хлопець,
Не можу дружком буть,
Я не можу дружком буть».

Хто кухарем буде?
Вовк кухарем буде.
Вовк править

Всім наперекір:
«Я занадто дурний хлопець,—
Не можу кухарем буть,
Я не можу кухарем буть».

Хто слугою буде?
Заєць слугою буде.
Заєць править
Всім наперекір:
«Я занадто швидкий хлопець,—
Не можу слугою буть,
Я не можу слугою буть».

Хто музикою буде?
Цап музикою буде.
Цап править
Всім наперекір:
«Я занадто нудний хлопець,—
Не можу музикою буть,
Я не можу музикою буть».

Хто столом буде?
Лиска столом буде.
Лиска править
Всім наперекір:
«Хвоста моого розстеліте,—
Ото ѹ буде стіл для вас,
Добрий буде стіл для вас!»

КНИГА

третя

Грузинські

ЮНАК І ТИГР

Полював юнак безвусий
На крутых гірських стежках,
По стрімких кряжах проходив
Він з рушницею в руках.

На скелястій верховині
Турів вистежив юнак,
Обламав кущі рогами
Ним підстрелений вожак.

Потім з тигром на стежині
Перестрівсь юнак вночі,
Звір стрибнув — палали очі
В нього, наче дві свічі.

Як схопились тигр і хлопець —
Загула навкруг земля;
Обвалили в прірву скелі,
Потрошили все гілля.

Хлопець вихопить із піхов
Вірного меча не встиг,
Він щитом прикривсь від тигра,
Ta, як стій, звалився з ніг.

Тигр йому поділ кольчуги¹
Пазурами розпоров.
Тут юнак за меч схопився —
Полилася на скелю кров.

Франкський меч² всадив він в тигра,
Тигр зробив страшний стрибок
І завис над краєм прірви,
Закривавивши пісок.

Але й сам юнак на скелі,
Переможець, мертвий ліг.

Голосильниці приносять
Звістку неньці на поріг.

Ходить мати, плаче мати,
Мертвий син в її думках:
Він не марно тратив сили
І меча тримав в руках.

«З тигром син мій перестрівся,
Один одному в ту ніч,
Син — мечем, тигр — пазурами,
Погасили сяйво віч.

Був і тигр не полохливий,
І мій син — був добрий син,
Ставши з смертю вдвох віч-на-віч,
Не зганьбився ні один».

Обмивала мати сина,
Голосила без надій:
«Ти не вмер, це після бою
Лиш заснув ти, сину мій!

Тигр порвав твою кольчугу
Від подолу до плеча,
Але й ти в бою об нього
Пощербив свого меча.

Був навальним напад тигра,
Ти не міг, як ті бійці,
За щита свого сховатись,
Хоч і мав його в руці.

Але й ворог не сховався —
Ти розсік його мечем.

Я не плачу, я не смію
Докучать тобі плачем.

І в бою, і серед друзів
Не останнім був мій син.
Спи спокійно, після бою
Ти знайшов собі спочин.

Переможець тигра дужий
Рідним сином був мені!»
Син і тигр тепер щоночі
Ій ввижалися у сні.

Снилось їй — кольчугу з сина
Тигр зриває; в іншу мить
Тигра син перемагає,
І у прірву тигр летить.

Так у снах, в слізах і думах
Йшло з тих пір її життя:
«І тигриця, також мати,
Також втратила дитя.

І вона тепер блукає,
І думки в неї — мої,
Я піду, зустрінусь з нею,
Щоб розважити її.

Про свого вона розкаже,
Я про сина розповім,
Вдвох ми з нею горювати
Будем кожна за своїм».

ПОЛЮВАННЯ НА ТУРА

Вийди, місяцю, і світло розстели по верховині,
Хай побачать пáшу тури, що пройшли кряжі камінні!
Вдень мисливця тур бóйтесь, вірить лих нічній годині,
Та й вночі його мисливець жде, засівши на стежині.

На світанні спочивають тури в хащах, в чорнолозі,
Ніч вони на травах паслисъ, посивілих на морозі,—
Йдуть повільним кроком вгору, а серця гудуть в тривозі:
«Горе нам, коли мисливець перестріне нас в дорозі!»

Пролетів, загоготівши, дужий вітер перед світом.
Тур почув тебе, мисливче, він об землю б'є копитом,
Ось подався він на скелі з тупотом несамовитим —
Перебуде день на кризі, хоч голодним та не вбитим!

Подививсь згори мисливець, обгорнув кожухом груди:
— Так недовго і замерзнутъ, поки він ховатись буде...
Важко вистежити тура, хоч і сходиш всі усюди,
Хоч і маєш добру зброю, як говорять мудрі люди.

Ти сьогодні врятувався, та пожди до ночі, туре!
Ввечері мене не зрадить віtru дмухання похмуре.
Зійдеш ти до перевалу, пити воду із баюри,
Вдарить постріл — буду мати на поживу м'ясо й шкури!

О мисливче горопашний, скільки маєш ти терпіти!
Мусиш ніч на скелі спати, якщо хочеш тура вбити,
Над тобою ніч чатує, б'ють в обличчя мокрі віти,
Мусиш мерзнути на стужі, під рясним дощем тримтіти.

Шурхне десь пісок — і сон твій геть зникає ту ж хвилину.
Сушить мозок пильна думка — як здобути ту тварину!
Вся надія на рушницю прадідівську старовинну,
Обнімаєш ти берданку¹, наче подругу єдину.

Може, й спиш ти до півночі, але потім вже не можна.
На скалі пісок холодний — муляє піщина кожна.
Над кряжем встає світанок, ніч пролинула тривожна,—
Турів слід прославсь пісками, мить надходить

переможна!

Йди ж, невже твоїй коханій матері зітхань не досить?
Полювання людям втіху, звірині — біду приносить.
Але ти про те не дбаєш — влучний постріл тура
скосить,
Як зустрінеться з тобою — хай пощади і не просить!

АПРАСІОН МЕРКВІЛАДЗЕ

Апрасіон Мерквіладзе¹
Думав, що безсмертний він.

Двадцять куль попало в нього —
Жменя проса, думав він.

Вартові його обсіли —
Кляті мухи, думав він.

Зойк бійців почувши смертний —
Як співають, думав він.

Кров з грудей побігла в нього —
Рожі квітнуть, думав він.

Про братів своїх убитих —
Сплять, сердешні, думав він.

Світ в очах його потьмаривсь —
Рано смерклось, думав він.

Лежачи в глухій ярузі —
Чисте поле, думав він.

Ми його в могилу клали —
Ніч заходить, думав він.

Сльози лив над ним я з горя —
Дощ ранковий, думав він.

СОН

— Сон уночі мені снівся,—
Мамо, що в цьому сні?

Вітром зломило тополю,—
Мамо, що в цьому сні?

— Сину, то стан твій дужий,—
Горе і туга мені.

— Ломляться віти тополі,—
Мамо, що в цьому сні?

— Сину, то твої руки,—
Горе і туга мені.

— Лози губили листя,—
Мамо, що в цьому сні?

— Сину, то чуб твій буйший,—
Горе і туга мені.

— Річка текла блакитна,—
Мамо, що в цьому сні?

— Сину, то твої слізни,—
Горе і туга мені.

— Скриня гойдалась на хвилях,—
Мамо, що в цьому сні?

- Сину, труна то для тебе,—
Горе і туга мені.
- Срібна була в ній чаша,—
Мамо, що в цьому сні?
- Сину, то твоє личко,—
Горе і туга мені.
- В чаші біліли перли,—
Мамо, що в цьому сні?
- Сину, то твої зуби,—
Горе і туга мені.
- Мукала в хліві корова,—
Мамо, що в цьому сні?
- Сину, то твоя мати,—
Горе і туга мені.
- Олень кричав у лісі,—
Мамо, що в цьому сні?
- Сину, та то ж твій батько,—
Горе і туга мені.
- Полум'я з печі пашіло,—
Мамо, що в цьому сні?
- Сину, та то ж твоє тіло,—
Горе і туга мені.
- Пояс гойдався на морі,—
Мамо, що в цьому сні?
- Сину, прощавсь ти з душою,—
Горе і туга мені.
- Шию змія мені стисла,—
Мамо, що в цьому сні?
- Сину, та то ж твоя жінка,—
Горе і туга мені.

— Мухи мене обпали,—
Мамо, що в цьому сні?

— Сину, та то ж твої діти,—
Горе і туга мені.

— В голови камінь поклали,—
Мамо, що в цьому сні?

— Сину, та то ж твоя шапка,—
Горе і туга мені.

— Скеля з гори упала,
Мамо, що в цьому сні?

— Сину мій, ти в домовині,—
Горе і туга мені!

ТАПАРАВАНСЬКИЙ ЮНАК

Тапараванець¹ молодий
За морем дівчину кохав,
Він через море уночі
Переплисти до неї мав.

Кохана свічку у вікні
Поставила — любові знак,—
Та матері її старій
Не до вподоби був юнак.

Вогонь горів, вогонь погас,
Шумує море в берегах...
«Коли тебе кохає він,
Хай пónочі знаходить шлях».

Спокійно дужими грудьми
Юнак долає простір хвиль,
Мов жорнами, перетина
Руками воду без зусиль.

Нема на березі вогню,
Давно навколо темна ніч,
Похмурий морок, грізна тьма
Пливе вочу, встає навстріч.

А хвиля хвилю розбива,
І хмариться небесна твердь.
Юнак знесилився... Гуде,
Вирує чорна водовертъ.

Коли розжеврілась зоря,
Мов очі дівчини, ясна,
Прибило море юнака
Під берег до її вікна.

І тільки тихий вітерець
Його сорочку ворушив.
Орел кружляв над юнаком,
Схилявсь і мертві очі пив.

ПЕРЕСТРІВ МЕНЕ В ПОЛІ КИПЧАК

Перестрів мене в полі кипчак¹, на шляху
Привітати мені довелось його.
Хліба він попросив, і вділив я йому
Найбілішого — білоколобого.

М'яса він попросив, і вділив я йому
Все, що мав,— фазанця наймолодшого.
Він вина попросив, і налив я йому
Із припасу свого, найсолодшого.

Попросив він дружину, а як я віддам —
До батьків її йшли гостювати ми!
Так моєї дружини захоче собі
Кожний, хто мене перестріватиме!

Але він вже за косу її ухопив,
І терзає й цілує, терзаючи.
Бідна жінка голосить: о, горе мені!
В чоловіка моого серце заяче!

Повне люті, не стерпіло серце моє,
Ні про що уже більше не дбали ми —
Я вхопивсь за кинджал, наче блискавки дві,
Розпороли ми небо кинжалами.

Я заміривсь кинжалом і, правду кажу,—
Послужила несхібно рука мені:

Розпоров його нàдвоє разом з конем,
Аж клинок пощербився на камені.

Він не годен був жити, аж ось він лежить —
На той світ запротóрив я геть його.
Я вмираю у полі, а жінка моя
Подалася шукать собі третього.

Дагестанські

ХОЧБАР

(*Аварська*)

Прийшов од аварського хана гонець:
— Приходь на весілля до хана, Хочбар!

1

— Чи йти мені, матінко, з дому в Хунзах?
Мене на весілля запрошує хан.

— Не треба, не треба, мій сину, не йди —
Збирається взяти тебе підступом він!

— Ні, краще піду я, не можу не йти,—
Ще скажуть про мене, що я боягуз.

2

— Саламун алейкум, аварський Нуцал!
— Алейкум селям, гідатлінський Хочбар!
Приймайте в Хочбара його басуна,
До стайні ведіть та засипте зерна.
Нашо ти тримаєш кремнівку¹ в руках?
Її ми на злотний повісимо цвях.

Стояла навколо вся ханська рідня.
Мов гостя, зсадили Хочбара з коня.
Та що це гукнули, неначе сичі,

Нуцалові рóдичі — бородачі?
Нукéри² накинулись ззаду в ту ж мить,
Авжеж, одному десятюх не зломить!

І в сині кайдани скували його,
І в глинисту яму штовхнули його...

3

Несіть сюди дров, хто батьків повтрачав,
Несіть кізяка, хто синів повтрачав,—
Вогонь розпаліть, хто без мужа зоставсь—
Потрапив до рук нам злочинний Хочбар,
Розпалимо ватру і спалим його!

Позносили дров, хто батьків повтрачав,
Знесли кізяка, хто синів повтрачав,
Вогню здобули, хто без мужа зоставсь —
На кручі хунзахській розклали вогонь
Такий, що лупилася од жару скала!

Зійшлись до вогню і старі і малі,
Попереду стоя, всміхався Нуцал,
За ним реготали нукéри його,
Коли до вогню наблизався Хочбар.

— Ти може б нам пісню, Хочбар, заспівав?
Ти добре співаєш, про це я чував.

— А що ж, я охоче б тобі заспівав,
Коли б у руках чаганú³ свою мав,
Та що вже співцеві в отій чагані,
Коли ви і руки зв'язали мені!

— Давайте розв'яжемо, хай заспіва! —
Гукнуло юнацтво, ті вчувши слова.

— Розв'яжеш Хочбара, то й діждеш біди,—
Сказали, хитнувши шапками, діди.

Кивнув головою з погордою хан —
Хочбарові руки розв'язано вмить,
Їому подали дорогу чаганú,
І разом хунзахці замовкли навкруг.

«Не вийде отара на гору кругу,—
А хто ж, як не я, в вас побрав баранту?

В долинах гуляють лише тумани,—
А хто ж, як не я, в вас побрав табуни?

Он сироти стали — юрба малюків,—
А хто ж, як не я, порубав їх батьків?

Волосся в отих матерів, наче сніг,—
А хто ж, як не я, їх синів переміг?

Можливо, і ханський звалився б синок,
Коли б біля пояса був мій клинок!»

(Тоді вони шаблю його принесли,
Зламали клинок — і шпурнули до ніг.)

«Що ж, вірний клинок мій, тебе я беріг,
З тобою в бою багатьох переміг,
Оце б наші давні згадали ми дні,
Коли б і кремнівка була при мені!»

(Кремнівку його принесли вороги,
Зламали приклад — і жбурнули до ніг.)

«Що ж, подруго вірна, такий твій кінець!
Хунзахців страшив твій смертельний свинець,
Проте вони взнали б, яка нам ціна,
Коли б я схопивсь на свого басуна!»

(Тоді вороги привели басуна
І ноги йому перебили мечем...)

— Скажи нам, скажи, гідатлінський Хочбар,
Скількох ти хунзахських героїв поклав?

— Нехай ваш Нуцал порахує мерців
По зброй, що я своїм друзям дарив!

- Скажи нам, скажи, гідатлінський Хочбар,
Скількох жеребців ти в хунзахців покрав?
- Самі порахуйте своїх огирів —
По троє я друзям колись їх дарив!
- Скажи нам, скажи, гідатлінський Хочбар,
А скільки волів ти в хунзахців украв?
- Самі порахуйте, хунзахці, волів —
Я ними однадцять сел обдарив!
- Скажи нам, скажи, гідатлінський Хочбар,
А скільки отар ти в хунзахців зайняв?
- Самі порахуйте своїх баранів,
А я їх бідноїті без ліку дарив!

6

— Нехай нам востаннє станцює Хочбар,
Нехай він розважить хунзахських людей!

І гримнули разом зурна й барабан,
І вдарив в долоні хунзахський народ;
Сміявся й дивився хунзахський Нуцал
На те, як востаннє танцює Хочбар.

Хочбар уже тричі по колу пройшов,
Аж ось підійшов він до ханських синів,
В могутні обійми обох їх скопив
І кинувся з ними, як стій, у вогонь.

* * *

Від ранку до полуудня грала зурна:
Попавсь до хунзахців могутній Хочбар!

Од полуудня плач одчайдушний зачувсь:
Двох ханських синів він з собою спалив!

ПЛАЧ ПО ЧАБАНОВІ

(Лезгинська)

I

Я б померти могла за одну твою руку,
Руку в мозолях від кизилової гирлиги.
Я б померла за одне плече твоє рідне,
Натерте лямкою чабанської торбини.
Ти сидів біля вогнища й рахував свої вівці,
І не встиг дорахувати отари.
З руки ти впустив свою вірну гирлигу,
Сповзла з плеча важка твоя торба.

Білі, наче та піна, отари
Переганяв ти до синього моря.
Ти доїв молодих тонкорунних юрок
І під буркою зогрівав ти ягнята,
Як колись я тебе зогрівала.

II

Коли ти ступав — земля стогнала,
Коли ти гукав — до тебе збігалися вівці,
Коли біля вогню ти грав на сопілці,
Хилилися трави в зеленій долині,
Чабане, брате мій.

А тепер ти лежиш — і життя вже минуло,
Немає лук зелених і гір високих,
Немає сліз гарячих і джерел холодних.
Безсилими стали твої могутні руки,
Чабане, брате мій.

ПІСНЯ ЧАГАНИ

(Лакська)

Перед тим як я мала
Вмерти ї стать чаганою,
Я росла на узгір'ї,
Листвиною шуміла.

Колисав мене вітер,
Стан тонкий мій і білий
Гнув легкий, щоб співала
Я пісні свої тихі.

Та мене поламали,
Кору з мене зідralи,
Замість жил моїх свіжих —
Приладнали бичачі.

То лежу я незрушно
В килимах хоросанських¹,
То мене на бенкетах
Все неволять співати.

Я співаю, ні, плачу,
Хоч навкруг всі сміються
І рягочуть, танцюють —
Плач вважають за пісню.

Коли б знати, де те місце,
Що печалі втоляє,

До землі до тієї
Я з сльозами припала б.

Коли б знати, де в світі
Ключ, що втишує горе,
Я туди полетіла б
І назад не вернулась.

ЮНАК З КУМУХА І ДІВЧИНА З АЗАЙНІ

(Даргінська)

Із Кумуха¹ молодець
Щирим серцем полюбив
Дівчину із Азайні².
Той кумухський молодець
В дар теркельця³ їй приніс,
Дівчині із Азайні:
П'ять туманів⁴ їм ціна,
Може, без п'яти рублів.

Із Кумуха молодець
В дар каблучку їй приніс,
Дівчині із Азайні,
А ціна каблучці тій —
П'ять рублів без п'ятака.

— Серця моого щирий друг,
Час додому вже мені!

— Серця моого щирий друг,
На алмазнім басуні
Ти поїдеш у свій дім,—
Два алмази кинь мені,
Діаманти віч твоїх.

— Як покину я тобі
Діаманти віч моїх?
В тебе п'ятеро сестер,

Скажуть: «Ох, яке питво!» —
Вип'ють спраглі їх уста
Діаманти віч моїх.

— Серця моого щирий друг,
Залишаєш ти мене,—
Серденько покинь мені:
Білих колотих шматків
Цукру солодощі в нім.

— Як покину я тобі
Вірне серденько мое?
В тебе п'ятеро братів,
Скажуть: «Серце є одно,
Білих колотих шматків
Цукру солодощі в нім!» —
З голоду вони з'їдять
Вірне серденько мое.

— Серця моого щирий друг,
Як поїдеш з Азайні —
Тричі нагаєм змахнув,
Тричі, любий, озирнись.

Він поїхав з Азайні,
Тричі нагаєм змахнув,
Потім тричі озирнувсь,
Бачить — вершник на коні.

— Гей, кумухський молодець,
Мир тобі, привіт тобі!
— Вершник на баскім коні,
Мир тобі, привіт тобі!

— Повертай, джигіт⁵, мерщій,
Світло віч твоїх ясне
Азайнійські старики
На руках уже несуть.

І кумухський молодець
Скочив і пустив коня,
Кинув повід на сідло,
Пішки рушив в Азайні.

Бачить: зірку віч його,
Світло серця осяйне,
Азайнійські старики
На руках уже несуть.

— Щирий мій прийміть привіт,
Азайнійські старики!
— І тобі від нас привіт,
Із Кумуха молодець!

— Покладіть на землю ви
Світло віч моїх ясне,
Саван розпоріть на ній,
Хай востаннє гляну я.

Розпороли, щоб джигіт
Ув останнє глянуть міг.

Він на груди глянув їй —
В груди смерть йому ввійшла,
В очі подивився їй —
І свої навік склепив.

Старики із Азайні
Написали так в Кумух:
«Розкажіть, чим помогти
Тим, хто спільним щастям жив
І від спільногого чуття
Непоборного помер?»

Ось і відповідь прийшла:
«Можна так допомогти
Тим, хто спільним щастям жив
І від спільногого чуття
Непоборного помер:
Хай вони в землі сирій
В савані однім лежать».

Положили в землю їх
Поруч, в савані однім —
Із Кумуха молодця,
Дівчину — із Азайні.

І два дерева гнучких
Виросло на тій землі —
Поруч з яблунею там
Молодий гранат розцвів.

Вітерець дмухне згори —
Віти сходяться ту ж мить,
Знизу вітерець дмухне —
І розходяться вони.

ДАВДІ З БАЛХАРА¹

(Лакська)

Хан² кумухський Агалар
Написав в Балхар листа,
Щоб, не гаючись, прибув
Запальний юнак Давді.

Каже мати, вся в сльозах:
— Не ходи в Кумух, Давді!
Син упертий:— Ні, піду,
Де живе той клятий хан.

Ні, не кібець то ручний,—
Сів юнак на басуна;
Не потік біжить гірський,—
То гнідий басун біжить.

Не трава дзвенить, співа —
Дзвінко рже басун гнідий
Біля темних кріосних
Агаларових воріт.

Біля ханових воріт
Сходять вершники з коня,
А Давді в'їжджає в двір,
Гордо сидя на коні.

— Зичу довгих літ тобі,
Хан кумухський Агалар!

— Зичу довгих літ тобі,
Сміливий юнак Давді!

Хай гнідого басуна
Прийме в тебе мій стрілець,
Ти ж медового питва
Скуштуватъ моего сідай!

Так сказавши, мовив хан:
— Пий до дна та й будь здоров!
Наливає ханша ріг:
— Випивай, я ще наллю!

Подала почесний ріг
Ханша юному Давді,
Та трутізни у питво
У медове налила.

Та чи міг не взяти Давді
З рук її того питва?
Та чи міг він на привіт
Із рушниці повідатъ?

Вихилив він повний ріг —
І вертатись вже не міг,
За повіддя взяв коня —
Та не скочив у сідло.

— Підсади мене, стрілець,
На гнідого басуна,
Темно в мене ув очах,
Наче виноград, ясних.

— Ей, Давді, твій добрий кінь
Чи зрівняється з моїм?
— Хане, в мене добрий кінь,
Він зрівняється з твоїм.

Каже той бундючний хан:
— Ти пускай коня вперед!
— Будь здоров, шановний хан,
Сам коня пускай вперед!

Агалар пустив коня,
Вслід за ним пустив Давді,
На дванадцятій версті
Вихопився він вперед.

Потім повернув коня
І помчав у свій аул³,
Головою до сідла
Припадаючи без сил.

Жив би дома ти, Давді,
А не їздив би в Кумух,
Пив би ти міцну бузу⁴,
Не медове те питьво.

Табахлінська вдалину
Простяглася вузька тропа,
Суховій спалив до тла
Табахлінську злу тропу.

Та від поту і від сліз,
Що з очей його текли,
Розлилася вода навкруг
На засушливій тропі.

Мав він солов'їний рот —
Зуби срібла осяйніш,
Висипались на коня
Зуби срібла осяйніш.

Мав він срібні дві руки,
Пальці, мов слонову кість,
Та повіддя басуна
Пальці випустили враз.

— Коней всіх, басун гнідий,
Ти було випереджав,
Донеси мене живим —
Дам ячменю я тобі.

Ти, на крилах золотих
В небі кібець молодий,
Повідáй: чи не в Балхар,
В рідний мій аул, летиш?

Якщо ти летиш в Балхар,
Передай нашим дідам,
Хай пришлють мені мерщій
Дерев'яного коня.

Якщо ти летиш в Балхар,
Юнакам нашим скажи,
Хай кунацьку⁵ у землі
Готовувати почнуть мені.

Ось вже й ноші понесли —
Дерев'яного коня,
Ось в жалобу — чорну ніч —
Одягається аул.

— Не розгойдуйте, брати,
Смертні ноші ви мої,
Бо трутизна увійшла
У цукрову грудь мою.

Мамо, з молодих грудей
Бурки ти не піdnімай,
Щобугледіть не могли
Тіла білого мого.

Не було твоїй красі
Рівних, подруго моя!
Візьме той тебе тепер,
Хто давно узять бажав.

Хай загине, пропаде
Молоде мое життя!
Шкода матері лише:
Очі виплаче стара.

Голоси, дружино, плач,
Заридай, щоб чув Кумух:
— Хай загине ханський дім!
Хай загине підлій хан!

Мамо рідна, голоси,
Плач на березі ріки:
Кібця юного твого
Бистра повінь ізнесла!

Хоч щілинку залишіть
У моїй труні, діди:
Піде жінка воду братъ,
Крок її почую я.

Насипайте, юнаки,
Неглибокий шар землі:
Піде кінь на водопій
Буду чутъ, як він ірже.

ДІВЧИНА-ДЖАН

(Татська)

— В тебе очі які, моя дівчино-джан^{1?}

— Я з поясненням дам собі раду!

Наче дві виноградини сяють вони —
Ти не бачив хіба винограду?

— В тебе брови які, моя дівчино-джан?

— Як я можу сказати словами?

Але риса, накреслена легко пером,
Дуже схожа з моїми бровами.

— В тебе коси які, моя дівчино-джан?

— Я на це тобі відповідаю:

Вийди в поле, побачиш там цвіт золотий,—
Мовби з золота коси я маю.

— В тебе щоки які, моя дівчино-джан?

— Міг би знати про це ти зарані:

Наче яблука спілі, у мене вони
І округлі, й напругі, й рум'яні.

— В тебе губи які, моя дівчино-джан?

— Ох, питання які в тебе марні!

Якщо бачив коли-небудь спілій гранат,
Знаєш сам — мої губи прегарні.

— В тебе зуби які, моя дівчино-джан?

— Досить з мене питань дивовижних!

Глянь на перли в намисті, бо зуби мої —
Це перлинок разок білосніжних.

Осетинські

АЦАМАЗОВА СОПІЛКА

В нетрях гірських діувала красуня Агунда,
Коси шовкові, мов змії, вилися у неї,
Сонячний день не рівнявся з очей її сяйвом;
Чи до роботи якої красуня збиралась,
Чи поверталась — пливла, мов лебідонька біла...
До джерела вона йде на світанні по стежці —
Очеретинкою стан її хилиться й гнетися,
Глечик, мов місяць, горить на плечі в неї, срібний,
Сяє лице її, наче те злотнее сонце.

Ось молодий Ацамаз і побачив красуню.
Серце юнацьке одразу вона полонила.
В чорному лісі, у хащі, на темній поляні,
Кози він чорні свої на попасі покинув,
Злотну свою перевірив на голос сопілку,
Злотну сопілку, карбівкою чорною вкриту...
Рушив у путь молодий Ацамаз, у дорогу,
Вийшов на Чорную Гору, на скелю найвищу,
Сів на скалі та й заграв на чарівну сопілку.
Сів він, заграв — прочинилася печера Агунди,
Вийшла красуня, заслухалась пісні дзвінкої —
Слухати й слухати, тільки б сопілка не змовкла!

Бачив її Ацамаз, і надія зігріла
Серце його молоде, і все краще та ліпше
Грав молодий Ацамаз на чарівну сопілку.
Світ пробудився на чари сопілки тієї,
Льодовики предковічні розтанули в горах,

Ріками сплинули й, наче на поклик тривожний,
Повінь бурхливих потоків упала в долини,
Й море широке нараз з берегів своїх вийшло.

Бачила все те Агунда... Все краще, все ліпше
Грав молодий Ацамаз на чарівну сопілку.
Грав — і на схилах північних збудились ведмеді,
Вийшли на волю із теплих зимових барлогів,
Важко тупцюють, заводять свої корогоди,
Ходором ходять дерева у чорному лісі;
В хащах кленових знялися круготорогі олені,
Сарни стрункі насторожено стали вслухатись,
На болотах сполосилися ніжні козулі,
Звір лісовий в табуни позбивався, в отари
Збився й зійшовся на голос сопілки чарівний,
І зачарований став, оточив Черногору.

Бачила все те Агунда... Ще краще, ще ліпше
Грав молодий Ацамаз на чарівну сопілку.
Сніжний покров свій струснули спросоння дерева,
Схили гірські розцвіли, зяєсніли поляни,
Квіти, мов килим, укрили прозорі долини,
В луках метелики пурхнули, бджоли майнули,
В сурми свої засурмили над рястом пахучим,
Птаство шугнуло — і сповнилось враз чорнолісся
Співом і гомоном тихим щасливого птаства.
Сонце зогріло веселу пробуджену землю,
В небі весна прошуміла крилом, і назустріч
Вітру, і сонцю, й весні розкривалися груди,
Дихали широко, радісно, вільно і легко!

Бачила все те Агунда... Дедалі все ліпше
Грав молодий Ацамаз на чарівну сопілку.
В небі блакитному теплі зібралися хмари,
Впали на землю дощем, мов скропили сльозою,
Грім прогримів над чорнолісом — трави й дерева
Злива обмила — і райдуга стала на сході.
Й це вже — Агунда відчула — найкраще, найліпше
Грав молодий Ацамаз на чарівну сопілку.

В ніжній задумі зі скелі своєї озвалась
Голосом тихим і сповненим туги Агунда:
— Милий юначе, — озвалась, — на довгій літа

Втіхою будь своїй неньці, для мене ж не буде
Більшої втіхи на світі, як слухати й чути
Злотної голос чарівний твоєї сопілки...

Ні, не такого чекав Ацамаз її слова
І не такої заплати за гру на сопілці!
З гніву жорстокого, з туги своєї гіркої
Кинув, розбив він об скелю чарівну сопілку,
Бо не його полюбила красуня Агунда,
А лиш сопілка його зчарувала красуню!

Литовські

БИТВА

Віща птице,
Чорний ворон,
Розкажи по правді:

Де знайшов ти
Білу руку
З щирозлотним перснем?

За морями,
За лісами —
На війні далекій.

Там знайшов я
Білу руку
З щирозлотним перснем.

Там до бою
Шикувались
Вояки безвісні.

Там шоломи
Гостроверхі
Пагорби укрили.

Мерехтіли
В темнім полі
Шаблі блискавками.

Огорожа
Гострих списів
Сяяла на сонці.

Гей, немало
Там юнацтва
Полягло навіки.

Гей, не одна
Там ридала
Матінка за сином.

Гей, не одна
Там сестриця
Братіка шукала.

Гей, не одна
Не знайшла там
Жінка свого мужа.

За горами,
За лісами —
По коліна хвилі,

Так впилися
Чорні ріллі
Молодою кров'ю.

ВІНОК

За горами, за лугами
Дівча походжало,
Походжало та співало,
Вінок заплітало.

Заплело дівча віночка
З зеленої рути,
Одягнуло на голівку
Та й пішло в мандрівку.

Лютий сіверко повіяв,
Вітер неласкавий —
Той віночок впав до моря,
Має дівка горя!

Як приїхали три хлопці
Коні напувати.
Хто на неї ясно гляне,
Той вінок дістане.

«Як дістанеш ти віночка,
Буду я твоєю,
А потонеш в темнім морі —
Хай погаснуть зорі».

Лютий вітер, море грає,
Хвили піднімає.
Хлопець хвилю не поборе,
В морі потопає.

«Не кажіть, що потонув я
Через той віночок —
Напував я коні в морі,
В хвилі впав прозорі.

Не ховайте молодого
У могилі темній —
Поховайте в холодочку,
В рутовім садочку.

Буде дівча приходити —
Буде слізози лити,
Буде дівча руту брати —
Буде споминати».

В ТРАВАХ ЗЕЛЕНИХ

В травах зелених
Квітнуть майорці,
Квітнуть лілеї.
Спить мій коханий,
Спить біля мене,
Руса голівка
В мене на грудях.

Свище синиця,
Коник сюркоче,
А чабаненко
В дудочку грає.
Враз заячіла
Гучно трембіта —
Хлопця збудила.

Гей, до походу!
Шапку трикутну
Вдяг він на брови,
Меч приторочив.
Кінь на дорозі —
Ногу в стремено,
В битву подався.

Йдуть на нас боєм
Тисячі тисяч
Лютих чужинців.
В гаї зеленім

Шатра біліють.
Нічку тривожну
Спав на сідлі він.

Солодко спав він,
Бачив кохану,
Чув її голос,
З нею прощався.
Зблякли лілеї,
В'януть майорці...
Грає трембіта.

Лиш засвітало —
Стали до бою.
Кулі свистіли,
Шаблі блищали,
Голови впали,
Чорні й русяви,
В скровлені ріллі.

В травах зелених
Спить твій коханий.
Де його ніжки —
Квітнуть майорці,
Де його серце —
Квітнуть лілеї
Та роси плачуть...

ТРИ ПІСНІ

1

Вовчок, вовчура, звірюга з лісу,
Виходить хижий на пасовище,
Лошата, вівці й телята рвати —
Його робота.

Лисичка, лиска, хитрюжка з лісу,
Переповзає городи плаズом,
Гусей давити, курей душити —
Її робота.

Собачка, песик, хазяїн двору,
Гарчить і ловить старців за п'яти,
Бабів полохати й злодюжок —
Його робота.

Блоха, блошинка, маленька блішка,
П'є кров солодку з людського тіла,
Удосяті дівчат будити —
Її робота.

Маленька бджілка в садку літає,
Густи між квітів, жаліти в пальці,
В лиці жаліти та мед давати —
Її робота.

Людино, друже, дивись на бджілку!
Ти досить ранив братів у серце,
Утіху, щастя братам давати —
Людська робота.

2

Розцвітають у саду майорці,
І любисток на подвір'ї квітне,
А найкращі квіти розцвітають,
Де прихилилась сестричка наша.

Та чому ж ти, дівоночко, схилилась?
Похилилася, неначе квітка?
Чи життя твоє не молодіє?
Чи не легко й молодо на серці?

І життя моє ще молодіє,
Ще і легко й молодо на серці,
Тільки тнуть його жалі дівочі,
Що моє скінчилось діування...

3

Он батько виходить, він довго стоїть,
Зігнувшись, тримає рушницю в руках,
Чекає, і манить, і цілить, і враз
Стріляє й горлає, що вбив горобця!

Везуть тую здобич додому брати,
А сестри стрічають — хапають з саней,
Обскубують, патрають, миють, як слід,
А мати засмажує здобич в печі.

Урочисто сестри у хату несуть
І ставляють просто на стіл горобця,
А гості веселі — сміються, ідять,
Та ще й наїдаються тим горобцем.

Коли ж вконтентуються добре усі —
Вихльостують пива дві бочки гуртом!

Латиські

ПОДЯКА

Гірко плачуть три сестриці
На морському узбережжі.
«Чи не бачили, рибалки,
Ви братів наших на морі?»
«Чи не скажете, красуні,
Як братів ваших піznати?»
«У братів наших, рибалки,
Щоки білі та рожеві,
У братів наших, рибалки,
Золоте тонке волосся».
«Гей, брати ваші, красуні,
Вже лежать на дні морському!»
«Згляньтесь на нас, рибалки,
Витягніть братів на берег».

«А яка за це, красуні,
Буде нам од вас заплата?»
«Дам одному рукавиці,
Другому — нове вітрило,
А стерничого кохаю
І сама йому віддамся.
Він човном кермує вміло,
Він уміє прямувати
Проти вітру, проти хвилі,
Проти ворога лихого!»

БРАТ

— Куди це ти, брате, зібрався,
Що чоботи нові взуваєш?
— Ходи, не питай, сестрице,
Подай мені чисту сорочку.
— Куди ж це ти підеш, брате,
Вдягнувши тонку сорочку?
— Ходи, не питай, сестрице,
Подай-но моого каптанця.
— Куди ж це ти підеш, брате,
Вдягнувши свого каптанця?
— Ходи, не питай, сестрице,
Подай мені сиву шапку.
— Куди ж це ти підеш, брате,
Що й сиву шапку вдягаєш?
— Ходи, не питай, сестрице,
Подай мою гостру шаблю.
— Куди ж ти зібрався, брате,
Що взяв свою гостру шаблю?
— Ходи, не питай, сестрице,
Виводь коня вороного.
— Куди ж ти зібрався, брате,
На конику вороному?
— Пойду, сестру подивлюся,
Бо чув — чоловік її кривдить...

Іще й не доїхав до двору:
Біжить назустріч сестриця
І плаче гіркими слезами.

— Одкрій ворота, сестрице,
Під'їду конем до порога
Твого молодого мужа.

— Виходь, виходь, неподобний,
Нам треба поговорити!
У тебе я поспитаю,
Чому сестра моя плаче?
Чи ти не наївся, не напився?
Чи ходиш ти не помитий?
І хліба у тебе досить,
І чиста у тебе сорочка.
Ти голову маєш, я — руку,
А в тій руці моїй шабля...
От тільки боюсь: хто буде
Сестру мою годувати?

БІЛІ СУРМИ

Мимо братового поля
Золоті біжать три річки:
З однієї п'ють корови,
А з другої сірі коні,
А у третьій наречена,
Суджена пливе по хвилях.
Підплыва зелена щучка
І зрива з неї віночка.

«Візьми, братіку, човночка,
Здоганяй мого віночка!»

«Ой, сестрице, злотна зоре,
Твій віночок знесло в море,
Він висить тепер на морі,
У нелюбого в коморі —
На срібляному гвіздочку...»

«Візьми, братіку, сто тисяч,
Хай віддасть мого віночка!»

«Ой, сестрице, злотна зоре,
Я давав йому всі двісті,
Але він не хоче й слухать:
Хай приходить наречена
Після полуудня спочити!»

Буде лиxo, буде lixo,
Коли прийде наречена
Після полудня спочити:
Будуть в пана знову слуги,
А в царя нові солдати
У тонких, дзвінких кольчугах...

Чуєш? Грають білі сурми!

Естонські

ПОРУШЕНА КЛЯТВА

Петер, хирний чолов'яжка,
Кремезненький парубійко¹,
Ліс рубає, пні корчує,
Оре поле й засіває
Ячменем край кладовища
Та вівсом біля могили.
Сам він сіє, сам говорить:
«Рости, батечку мій овсе,
Піднімайся, мій ячменю!
Зрости овес, кладовище,
Підніми ячмінь, могилу!
Якщо зросте овес добрий,
Овес добрий, ячмінь щедрий,
Я візьму з могили жінку,
Із землі візьму дружину».

Зріс ячмінь у полі добрий
І овес удався щедрий.
Петер, хирний чолов'яжка,
Кремезненький парубійко,
Взявся солод готувати,
Заходивсь варити пиво,
Взявся сватати дружину.
Зоддалік узяв він жінку,
У батьків заможних доньку,
Аж із Риги городянку.
Час вже іхати додому,
До братів пора рушати.

Ось садовлять наречену
В сани поруч з нареченим —
Наступає він на полоз,
Ставить ногу на той полоз:
Тріснув полоз під ногою,
Під дугою загриміло.
Петер вимовив з журбою,
Запечалений промовив:
«Знає тільки бог у небі
Та його низенька Мар'я ²,
Скільки сліз мене чекає
Та плачу в моїй дорозі.
Чом у мене тріснув полоз,
Загриміло під дугою?»
Мав він коні, добрі коні,
Пречудові овсоїди,—
Граючи, рвонули вгору,
Подалися риссю в берег.
Він доїхав до могили,
Долетів до кладовища,
До землі мерців добився —
Тут спинились в нього сані,
Наче хто в задок вчепився,
Загриміли об каміння,
На пеньках заторохтіли,
У сухих кущах захрясли...
Петер, хирний чолов'яжка,
Неньчин первісток ласкавий,
Щó вже смикав, щó вже цупив,
Гнав улюблену кобилу,
Жеребця свого баского —
Не пішла його кобила,
Жеребець його не рушив,
Не зірвати сани з місця,
Ні задка саней з зупинки,
Полозів отих з каміння,
Ані з тих пеньків кошолки —
В чагарі захрясли сани.

Заволала молодиця,
Запитала в чоловіка:
«Нащо правиш на каміння,
Застряваєш між кущами?

Поганяй на шлях до мосту,
На второвану дорогу!
О. з'явися, дух могильний,
Вирви сані з-між каміння,
З-між пеньків звільни ріжнаті,
Покажи нам путь додому!»

Підвелись мерці з могили,
Діти Тооні-владики,
І промовили похмуро:
«Петер, хирний чолов'яжка,
Гордовитий наречений!
Не по правді говорив ти,
Обіцяв нам неправдиво,
Бо коли орав, ти думав,
Бо казав ти, коли сіяв:
— Рости, батечку мій овсе,
Піднімайся, мій ячменю!
Я візьму з могили жінку,
Із землі візьму дружину! —
Петер, хирний парубійко,
Гордовитий наречений!
Не по правді говорив ти,
Обіцяв нам неправдиво.
Віддавай нам те, що винен,
Обіцяй, що маєш дати!»

Петер, хирний парубійко,
Гордовитий наречений,
Обіцяв віддати духам
Рукавиць хутряних в'язку,
Обіцяв панчіх дві в'язки,
Полотна сувій з комори,
Біленого повну скриню
Та строкатого укладку.

Він і смикав, він і цупив,
Гнав улюблену қобилу,
Жеребця свого баского —
Не пішла його кобила,
Жеребець його не рушив,

Знов мерці встають з могили,
Діти Тооні-владики:

«Петер, хирний парубійко,
Гордовитий наречений!
Віддавай нам те, що винен,
Обіцяй, що маєш дати!»

Петер, хирний парубійко,
Неньчин первісток ласкавий,
Обіцяв мерцям віддати
Батькового виноходця,
Братового овсоїда,
Череду, що підростала,
Колосисту плідну ниву.
Він і смикав, він і цупив,
Гнав улюблену кобилу,
Жеребця свого баского —
Не пішла його кобила,
Жеребець його не рушив.

Знов прийшли мерці з могили,
Діти Тооні-владики:
«Віддавай нам те, що винен,
Обіцяй, що маєш дати!»

Петер, хирний парубійко,
Неньчин первісток ласкавий,
Обіцяв мерцям віддати
З гаманця торгові гроші ³,
Обіцяв їм міру грошей,
Обіцяв їм лантух золота
Та коштовностей коробку.
Він і смикав, він і цупив,
Гнав улюблену кобилу,
Жеребця свого баского —
Не пішла його кобила,
Жеребець його не рушив,
Не зірвати сани з місця,
Ні задка саней з зупинки,
Полозів отих з каміння,
Ані з тих пеньків кошолки —
В чагарах захрясли сані.

Петер, хирний парубійко,
Богатирський наречений,

Стис меча свого при боці,—
Зняти голову кобилі,
Зняти голову коневі
Він намислив в ту хвилину.
Заволало з-під могили,
З-під землі зашелестіло:
«Не вбивай коня даремно,
Не губи свою кобилу!
Бо не зрушать сани з місця,
Полози твої з каміння,
Як не схочеш нам віддати
Молодої з-під мережив,
Молодиці з-під намітки».

Петер, хирний парубійко,
Ненъчин первісток ласкавий,
Од жалю сплеснув руками,
Вдарив з розпачу об полі:
«Що казати, що робити,
Як віддати наречену,
Молодицю з-під намітки?»

Обіцяв він наречену,
Молодицю з-під намітки,
Вдарив пужалном кобилу,
Жеребця бичем ударив —
Враз пішла його кобила,
Жеребець рвонув із місця,
Сані рушили, неначе
Одірвались од каміння.

Глянув Петер під намітку,
Нахиливсь над молодою,
І вжахнувся хлопець: мертвa
Молода лежала в санях.

МАЙЄ, ВБИВЦЯ ЧОЛОВІКА

Майє, дівчина із Тирма,
На Тарету танцювала,
У вінку була й намисті,
І фартух її червоний
Округ неї вивсь на вітрі.
Іхав Юр'є по дорозі,
Злoto в коробі дзвеніло,
Наче дзвоник під дугою.
Перестріла його Майє,
Скочила йому на воза,
Сіла у його бідарку,
Запросила Юр'є в гости,
Годувала, напувала,
Спать покликала в світлицю,
Де ні протягу, ні вітру,
Ні дощу нема рясного,
Ані град не б'є по грудях.
Стала Майє застилати
На ніч шатами постелю —
В подушки ножі покладала
І списи — у простирадла.
На списи ліг бідний Юр'є,
На ножі, на гострі леза!

Гнала череду свекруха,
Почали жінки питати,
Почали питати дівчата
І сусідські й не сусідські:

«Де твоя невістка Майє?»
Повідала їм свекруха:
«Майє спить-відпочиває
Ув обіймах чоловіка».
В дім вернулася свекруха:
«Прокидайся, мила Майє,
Годі спати-спочивати!» —
Та й побачила постелю,
Закривавлені полотна,
Вліті кров'ю простириала,
Подушки в кривавих плямах.
«Ой, лиха невістко Майє,
Чи не збавила ти Юр'є,
Молодого свого мужа?»
«Я не вбила, не вбивала,
Молодого свого мужа —
Я зарізала ягнятко,
Хатнє, з плямкою на лобі,
Вбила я співучу пташку,
Це я півника убила,
Бузівочка заколола».
«Ні, живе ягнятко хатнє,
І жива співуча пташка,
Ще живий наш чорний півник,
Бузівчик білолобий —
Вбила, збавила ти Юр'є,
Молодого свого мужа!»
Вдарила ногами Майє,
Кинулась — давай бог ноги —
Ледве до землі торкалась,
Тільки п'яти заблищаю.
Перебігла орне поле,
Перемчала пасовище,
Зупинилася на хвилинку,
Цілуvalа свої ноги:
«Визволяйте мене, ноги,
Визволяйте від погоні!
У погоні довгі руки,
В тих руках добрячі віжки,
Шоб в'язати вбивцю Майє».

Знову вдарила ногами,
Кинулась — давай бог ноги —

Ледве до землі торкалась,
Тільки п'яти блискотіли.
Що ж їй стрілось на дорозі?
Ліс їй стрівся на дорозі.
При березі вклякла Майє:
«Поможи мені, березо,
Вкрай мене, березо мила,
Від погоні, від покари!»
Повідала їй береза:
«Як тобі допоможу я?
Не густе у мене листя,
Я берізка — я прозора.
Завтра білий день настане,
День настане післязавтра,
Прибіжать баби до лісу,
Прийдуть з гострими ножами,
З мене вініків наріжуть,
А тебе одкриють, Майє».

Майє вдарила ногами,
Кинулась — давай бог ноги —
Ледве до землі торкалась,
Тільки п'яти блискотіли.
Вклякла Майє при осиці:
«Поможи мені, осико.
Вкрай мене, осико мила,
Від погоні, від покари!»
Повідала їй осика:
«Як тобі допоможу я?
Завтра білий день настане,
День настане післязавтра,
Прийдуть мужики до лісу
Із сокирами важкими,
Що мене вони зрубають,
А тебе відкриють, Майє».
Прокляла осику Майє:
«Хай тремтить у тебе листя,
Як моє тріпоче серце!»

Вдарила вона ногами,
Кинулась — давай бог ноги —
Ледве до землі торкалась,
Тільки п'яти блискотіли.

Вклякла Майє при ялині:
«Поможи мені, ялино,
Вкрай мене, ялино мила,
Від погоні, від покари!»
Повідала їй ялина:
«Як тобі допоможу я?
Завтра більй день настане,
День настане післязавтра,
Прийдуть мужики до лісу
Із сокирами важкими,
Щоб собі поставить хату —
Мужики мене зрубають,
А тебе відкриють, Майє».

Вклякла Майє при вільшині:
«Поможи мені, вільшино,
Вкрай мене, вільшино мила,
Від погоні, від покари!»
Повідала їй вільшина:
«Як тобі допоможу я?
Прибіжать баби до лісу,
Будуть драти з мене кору,
А тебе відкриють, Майє,
Ще й мене в тім звинуватять —
Вже погоня у долині».

Майє вдарила ногами,
Кинулась — давай бог ноги —
Ледве до землі торкалась,
Тільки п'яти близкотіли.
Підбігає до криниці:
«Поможи мені, кринице,
Вкрай мене, кринице мила,
Від погоні, від покари!»
Повідає їй криниця:
«Як тобі допоможу я?
Прийдуть по воду дівчата,
І тебе відкриють, Майє».

Майє вдарила ногами,
Кинулась — давай бог ноги —
Ледве до землі торкалась,
Тільки п'яти близкотіли.

Зупинилася край моря.
«Поможи, хоч ти, о море,
Вкрай мене, глибоке море,
Від погоні, від покари!»
Повідало море Майє:
«Як тобі допоможу я?
Білий день настане завтра,
Післязавтра день настане,
Мужики на море прийдуть,
Будуть брати в морі рибу
І тебе відкриють, Майє».

Майє з берега упала
І угрем пірнула в море.

КОРАБЕЛЬНЕ ДРЕВО

В ліс пішов я прогулятись,
Прогулятись, проходитись,
Подивитись на дерева.
Там побачив я березу,
Уклонився я березі:
«Здрастуй, білая березо!
Чи годишся ти на щоглу
Та на дошки корабельні,
На стрункий, міцний форштевень?»¹

Повідала та береза,
Так мені відповідала:
«Не годжусь я ні на щоглу,
Ні на дошки корабельні,
Ні на той стрункий форштевень.
Я родилась на обіддя,
На обіддя, на полоззя —
На колесах возять воду,
Рибу возять на полоззі».

В ліс пішов я прогулятись,
Прогулятись, проходитись,
Подивитись на дерева.
Там побачив я ялину,
Уклонився тій ялині:
«Здрастуй, хлопче мій, ялино!
Чи годишся ти на щоглу
Та на дошки корабельні,
На міцний, стрункий форштевень?»

Повідала та ялина,
Так мені відповідала:
«Не годжусь я ні на щоглу,
Ні на дошки корабельні,
Ні на той стрункий форштевень.
Я жердиною родилась
На горожу, на вориння,
Захищати людську ниву,
Ярові хліба й озимі
Від пітопту, від потрави».

В ліс пішов я прогулятись,
Прогулятись, проходитись,
Подивитись на дерева:
Там побачив зелен-дуба,
В пояс я йому вклонився:
«Здрастуй, здрастуй, зелен-дубе!
Чи годишся ти на щоглу
Та на дошки корабельні,
На міцний, стрункий форштевень?»

Зелен-дуб мені одмовив:
«Я годжусь на добру щоглу
І на дошки корабельні,
І на той стрункий форштевень —
Я родивсь ходить по хвилях
Над безоднею морською
І товарів повні трюми
По морських шляхах возити».

СТАРИЙ ПАРУБОК

Ти говориш, милий брате,
Що без жінки в світі можна
Вік прожити, не знудившись,
З чистим серцем і з душою,
Вщерть наповненою щастям?
Так живеш ти, милий брате,
Й самоту свою відчувши,
Починаєш в самотині
Будувати з липи жінку,
Вічно-чисту, сніжно-білу,
І струнку, і незрадливу,
Довговічну юну жінку.

Милий брате, мусить мати
Три ознаки людська жінка:
Ніжну душу, гострий розум
І співучу тиху мову.
Ти ж почав своїй дружині
Золотить обличчя мертві
Та сріблити мертві плечі.
Ось вона в твоїх обіймах
Ніч лежить, і другу, й третю:
Що ж уста її не теплі,
Що ж відчуваєши під рукою
Мертвий холод срібла й золота?

Милий брате мій, три речі
Мусить мати людська жінка:

Теплі губи, білі руки
І кохання повні груди.
Між дівчат собі дружину
Обери в країні рідній,
Або ж, друже мій, готовйся
У дорогу вирушати:
У Литву човном подайся,
Чи на Русь прямуй вітрило,—
Там собі здобудь дружину!

Сврейські

ЛИСТ

Вийшла я вночі на ганочок.
Спить містечко весною.
Де взялася маленька пташечка
Та й літа надо мною.

Гарна, гарна тая пташечка,
А ще краще літає.
Ось листа вона мені скинула,
А що в ньому — хто знає!

Перше слово — я й подумала,
Що мене він покинув,
Та вже з другого зрозуміла я,
Що мій милий загинув.

Не минайте мене, подруженьки,
Не ходіть стороною —
Хто любив, як я, хто страждав, як я,
Хай поплаче зо мною.

ДІВОЧІ СНИ

Нумо та й нумо, заграємо пісеньку:
Чим наша дівчинка снить?
Хоче вона черевички мати!
Треба шевцеві піти й сказати.

Ні, мамонько, ні —
Не те, не те мені
Приснилося вві сні.

Нумо та й нумо, заграємо пісеньку:
Чим наша дівчинка снить?
Хоче вона спідничку мати!
Треба кравцеві піти й сказати.

Ні, мамонько, ні —
Не те, не те мені
Приснилося вві сні!

Нумо та й нумо, заграємо пісеньку:
Чим наша дівчинка снить?
Хоче вона сережки мати!
Треба до майстра піти й сказати.

Ні, мамонько, ні —
Не те, не те мені
Приснилося вві сні!

Нумо та й нумо, заграємо пісеньку:
Чим наша дівчинка снить?

Хоче вона нареченого мати!
Треба сватам піти й сказати.

Серце мое в огні,
Це снилося мені,
Це бачила я вві сні!

ПІСНЯ БАЛАГУЛИ

Якось я виїхав возом своїм,
Чотири шкапини запріг.
Темінь і хуга, і шлях навкруги
Закидав заметами сніг.

Гей-гей, коники,
Гей, мої орлики,
Хуга шляхи замела!
Ну ж, мої кволії,
Полем без колії,
Гей, щоб аж курява йшла!

Мовить один пасажир: поганяй,
Вже нам прибути пора!
Другий кричить мені: не поспішай,
З того не буде добра!

Гей-гей, коники,
Гей, мої орлики,
Кожного слухать дарма!
Ну ж, мої кволії,
Полем без колії,
Гей, недалеко корчма.

Пізно вночі я прибивсь до корчми,
Німця якогось зустрів,—
Вдвох до світанку пиячили ми,
А тільки один з нас сп'янів.

Гей-гей, коники,
Гей, мої орлики,
Щоб ви зостались живі!
Нумо ж, по чарочці,
Крикнем шинкарочці,
Гей, наливай нам ще дві!

Випив я чарочку й розум згубив,
А німцеві все, як на сміх.
Пропив я і коні, і воза пропив —
Додому привіз лиш батіг.

Гей-гей, жіночко,
Гей-бо, дружиночко,
Грошей нема й не питай...
Що ж його плакати,
Довго балакати?
Так нам судилося — та й край.

ВІВЧАРИК

Жив собі та й був собі вівчарик знедалечка,
Та й зникла в бідного вівчарика овечка.
Пішов він та й бачить — везуть дрюочки,
А він подумав, що то її кісточки,
Та й каже:

— Пане, пане, пане!
Чи не бачив ти,
Чи не видів ти
Моєї вівці?
— Шукай,— юму кажуть,— аж на тому кінці!
— Біда-біду,
Ніяк не знайду!
Як же я додому прийду?

Жив собі та й був собі вівчарик знедалечка,
Та й зникла в бідного вівчарика овечка.
Пішов він та й бачить — везуть горішки,
А він подумав, що то її ніжки,
Та й каже:

— Пане, пане, пане!
Чи не видів ти
Чи не бачив ти,
Моєї вівці?
— Шукай,— юму кажуть,— аж на тому кінці!
— Біда-біду,
Ніяк не знайду!
Як же я додому прийду?

ОБДУРЕНИЙ ЧОЛОВІК

Додому я прийшов вечірньої пори,
Один, два, три!
Стоять на стайні коники:
Один, і два, і три!

- Жінко,— я кажу,— треба мені знатъ,
Що воно за коні в нас стоять? —
Каже жінка: — То воли
Од бабусі прибули.
— Гей, немає дурних — чорні сідла на них!
Гей, далебі —
Серце мое в журбі,
Коли я, жінко, твій чоловік,
Навіщо вони тобі?

Додому я прийшов вечірньої пори,
Один, два, три!
Стоять у сінях чоботи:
Один, і два, і три!

- Жінко,— я кажу,— треба мені знатъ,
Що воно за чоботи стоять? —
Каже жінка: — Постоли
Од бабусі принесли!
— Гей, немає дурних, бо остроги ж на них!
Гей, далебі —
Серце мое в журбі,
Коли я, жінко, твій чоловік,
Навіщо вони тобі?

Додому я прийшов вечірньої пори,
Один, два, три!
Висять шаблі над ліжечком:
Одна, і дві, і три!
— Жінко,— я кажу,— треба мені знатъ,
Що це за шаблі у нас висять? —
Каже жінка:— Сікачі!
Чи ти не пізnav уночі?
— Гей, немає дурних — чому ж піхви на них?
Гей, далебі —
Серце мое в журбі,
Коли я, жінко, твій чоловік,
Навіщо вони тобі?

Додому я прийшов вечірньої пори,
Один, два, три!
У ліжку офіцерики —
Один, і два, і три!
— Жінко,— я кажу,— треба мені знатъ,
Що за офіцери тут лежать? —
Каже жінка:— Наймички,
Що прали в нас сорочки!
— Гей, немає дурних — чорні вуса у них!
Гей, далебі —
Серце мое в журбі,
Коли я, жінко, твій чоловік,
Навіщо вони тобі?

Мордовські

КИМАЙ ТА ОКСЯ

Сиротою жив Кимай у світі,
Тільки й мав одну сестрицю Оксю.
Бачить Окся — брат її намислив
У дорогу ити, а їй не каже.
Кормить він коня і напуває,
Лагодить, як до походу, збрую.
Почала допитуватись Окся:
«Ти куди зібравсь від мене потай?
Бачу, що коня ти напуваєш,
Лагодиш, як до походу, збрую.
Ні про що мені ти не говориш,
Тільки все я зрозуміла, брате,
Ти в далеку сторону зібрався,
Ти на вольний Яїк¹ путь намислив.
Не ходи, постережися, брате!
Край шляху там копано канави,
По узбочинах забито палі.
Кажуть люди, що були в бувальцях,
Ті канави повні людським трупом,
А на палях голови посохли
Юнаків, що йшли на вольний Яїк.
Здумався б і не ходив ти, брате!»
Каже брат Кимай сестриці Оксі:
«Якщо не піду на вольний Яїк,
Лиш настане лута, мокра осінь,
Накладуть на мене, сестро, чинші,
Вимагати будуть, Оксе, подать...
А не буде чим платити подать,

Загризуть мене діди на сходці,
Буде мені горя, мила сестро!»
Каже знову Окся Кимаєві:
«Не ходи, о не ходи, мій рідний!
Я продам за сто рублів намисто —
Вистачить на подать, на подушне.
За сережки я візьму дві сотні —
Вистачить і чинші заплатити,
Не ходи лиш, братіку, на Яїк!»
Не послухав брат, у путь зібрався,
Осідлав коня, поправив збрюю,
Попрощав сестрицю та й поїхав.
А коли доїхав горопашний
До того лихого перехрестя,
Де була канава придорожна,
Де стояли придорожні палі —
Тіло його кинули в канаву,
Голову на палі настромили...»

ЮНАК І СМЕРТЬ

Іде дорогою хлопець,
А смерть за ним невідступно
Ступає в його слідочок,
Ходу його підрізає:
«Візьму, візьму тебе, хлопче!
Візьму, юначе, по правді!»

«Нашо тобі, смерть, я здався?
Дозволь ще трохи пожити,
Дозволь мені оженитись,
Дозволь спіznати кохання».

Дозволила оженитись,
Спіznати кохання щире —
Дала юнакові три роки.
Минуло три світлих роки,
Аж знову смерть піdstупила
І знову за хлопцем ходить,
Ступає в його слідочок,
Ходу його підрізає:
«Тепер заберу тебе, хлопче!»

«Ой, смерть моя, що ти робиш?
Дозволь пожити ще трохи,
Дозволь діточок зростити!»

Дозволила ще три роки.
Минуло три світлих роки,

І знову за хлопцем ходить,
В слідочок його ступає:
«Тепер вже візьму тебе, хлопче,
Тепер ти вже мій, юначе!»

І смерть юнака забирає,
І смерть забирає хлопця —
Зосталась дружина мила,
Зостались маленькі діти...

Шорські

ЛІРИЧНА СЮІТА

1

Посивілий мисливець, з тайги ідучи,
Давній сум у душі береже.
Сірий кінь шестирічний не спить уночі;
Пасовисько згадавши, ірже.

2

Шістдесят уже літ, як я знаю тайгу
І вогню мисливського дим.
Я блукав по тайзі, я лежав на снігу —
Я не буду вже молодим.

3

Тал блідий, що виріс на піску,
Він не міг не бліднути й зростати.
Чи людській дитині на віку
Можна у тайзі не сумувати?

Жовтий тал, що на болоті зріс,
Він не міг зрости й не пожовтіти.
Ні, людському синові без сліз
Та без суму в світі не прожити.

4

Що для нас найдорожче у хашах зловісних тайги?
Найдорожчий нам кінь, що зростає й міцніє на волі.
Хто найкращий в житті і кому не страшні вороги?
Тій людині, що змалку зазнала суворої долі.

5

Чи є тайга, де б жовтий тал не ріс?
Чи є народ, щоб жив без горя й сліз?

Чи є тайга, де б кедр не зеленів?
Чи є народ, щоб без думок прожив?

Чи є тайга, де б не сурмив олень?
Чи є народ, щоб не співав пісень?

Циганські

ЛІРИЧНА СЮІТА

1

На світанні-розсвітанні
В росах ранні промінці,
Ніби слізози не останні
В час розстання на лиці.

2

«Груди вкрий, дитя кохане,
Циган дивиться в вікно...»
«Хай хоч в двері він загляне —
Я люблю його давно».

3

На березі, де вежі звелися в тумані,
Про тебе я гадаю, ридаю ночі й дні.

І припливають хвилі і відпливають вдаль,
Немов зо дна морського вихлюпують печаль.

Де вид її чарівний? Де сон, що в хвилі зник?
На березі сумному лишіть мене навік.

4

Ось до танцю синьооку
Чорний парубок повів.
Як остроги задзвеніли,
Як чардаш зашалені!

Він голубку і цілує,
І милює чарівну,
Ї цимбалістові кидає
Срібні гроші на струну.

5

Давні танці та пісні
Одбриніли вдалини,
Чарівниць давно нема,—
Гей, старий,
уже зима!

Не вернути вже весни,
Не злічити сивини,
Що було — того нема...
Гей, старий,
уже зима!

Скрипка є і серце є,
Сльози й горе — це твоє...
А що радості нема?
Гей, старий,
уже зима!

Одшуміла тепла кров,
Одлетіла вже любов...
Скрипко, плач не плач — дарма!
Вже зима,
уже зима...

Молдавські та румунські

ПОГОНЯ

Лист терновий над водою¹.
Глянь — погоня за тобою!

— Хай погоня прибуває,
Присягаюсь — не впіймає!
Підіпри, сестрице, сіни,
Поки вийму шаблю з скрині,
Шаблю гостру, шаблю куту,
В битві з ворогом здобуту!

— Лист зелений рути-м'яти.
Де нам, брате, сили брати?
Ворогів прийшло багато,
Б'ють у двері презавзято!

— Хоч у двері, хоч у груди —
Хай їх буде, скільки буде:
Тільки ти була б зо мною —
Подамо їм після бою
Три печені на розсолі
Тім, що ллють мої пістолі!

ЛІС ЗЕЛЕНИЙ

Ліс зелений вночі шумить,
Під тим лісом вогонь горить,
Вогонь горить — іскра грає,
Хлопцям душу зогріває.

А тих хлопців кільканадцять,
Чи п'ятнадцять, чи й всі двадцять,—
Баранця оббілували
І на листі в жар поклали.

Під зеленим листям глоду
Хлопці п'ють вино, як воду,
Вони п'ють — не виливають,
Випиваючи співають:

«Ліс весняний, ліс глодовий,
Молодий мій та чудовий,
Навкруг мене стань стіною,
Укрий гіллям-листвиною.

Якщо я загинуть мушу,
Не бери гріха на душу,
Подай мені звістку стиха —
Не чинив тобі я лиха.

Як зустрівся я з тобою,
З глодиною молодою,
Лиш одну зламав я гілку,
Щоб повісить свою зброю.

Недаремна осторога —
На весні земля волога,
Дощ проходить, вітер віє —
Світла зброя іржавіє.

Горе листю й гіллю твому!
Ти нас зраджуєш, сірому,
Зустрічаєш і приймаєш,
А як слід не захищаєш.

Весну й літо ти чудовий,
Ліс зелений, ліс глодовий,
А відлетять в ірій птиці —
Гинуть хлопці у в'язниці».

ВЕРШНИК

Прямує вершник в далину,
Співає пісеньку смутну,—
Поміж лісів, поміж долин
З розбитим серцем іде він.

Де дім його і де сім'я?
Чи знає хто його ім'я?
Чи хтось гадає без надій
Чи він живий, чи не живий?

В деревах вітер шелестів.
Почула дівчина той спів
І чи замислилась про щось,
Чи в неї серце зайнлялось.

— О вершнику, куди твій шлях?
Ти йдеш, мандруєш по світах,
Мов птах чужий, що навесні
Співає в нас свої пісні
І відлітає в дальню даль,
І залишає в серці жаль...

— О дівчино, краса твоя,
Неначе тиха течія —
Та кличе і ляка вона,
Мов водоверті глибина...

— О вёршнику, спинись, спочинь...
Чи не стомивсь твій бідний кінь?

— О ні, ще йшов би він, як слід,
Та шлях давно йому обрид.

І він спинив свого коня —
І не блукав від того дня.

ПІСНЯ ПАНДУРІВ¹

Що всі плуги орють ниву,
Лиш на мій прийшла сутуга —
Спинив господь моого плуга.
Буде й радість — не все ж туга —
Зрушу плуга-харакула,
Переорю ним дорогу
Біля панського порогу:
Нехай тремтить, нехай знає
Із ким глитай діло має!

Кину в ріллю зерно сите,
Кров'ю нашою полите.
Тая кров — вода весіння,
Що пробуджує насіння.
Довго ждала рідна нива,
Прийшла сівба — будуть жнива.
Сійте в борозни, румуни,
Щоб вставало плем'я юне,—
Підіймало рідну ниву
Для залізного засіву!

Я продав сорочку з тіла,
Світла шабля — наша сила.
Плуже мій, доволі спати,
Стань залізом для гармати.
Вийдем в поле — серед поля
В битві нас чекає воля!
Не плач, жінко, не плач, мати!

Доглядайте двору й хати,
Доглядайте дочку й сина —
Кличе мене батьківщина.

Вийшли в поле ми орати,
Перелоги піднімати,
Зерном волі засівати.
Буде наша рідна нива,
Будуть наші вільні жнива.
Хай лунає вість щаслива:
Тудор² з нами, Тудор з нами —
Ми не будемо рабами!

Угорські

ПІСНЯ НЕВОЛЬНИКА

Пліне в небі хмара чорна,
Неозбрна, непрозобрна,
Чорний ворон у тій хмарі
Пролітає з вітром в парі.

Чорний вороне, мій брате,
Ти візьми мій сум на крила,
Однеси у край, де мила
З горя, з туги помарніла.

Розшукай в далекім світі,
В яблуневім злотнім цвіті,
У трояндах біля тину
Нареченої хатину.

Вийде, гляне у досвітні
Вікна тихі, самоцвітні:
В неї коси — щире золото,
Очі стомлені — блакитні.

Розкажи їй, як забуті
Ми змагалися у полі,
Як дзвенять кайдани куті
У турецькій злій неволі.

ІШТВАН ФОГАРАШІ

Розмовляє Іштван Фогараши
При вікні із рідною сестрою.
«Чи ти чула, сестро моя рідна,
Що тебе віддати завтра маю
У далеку сторону турецьку,
У нерідну сторону турецьку
Самому турецькому цареві?»

«Ні, не знаю, братіку мій рідний!
Краще б дав господь з своєї ласки
Радісний бенкет вночі для мене,
Легку хворість опісля бенкету,
Смерть нечутну на яснім світанні».

І почув господь оте бажання,
Дарував господь з своєї ласки
Радісний бенкет вночі для неї,
Легку хворість опісля бенкету,
Смерть нечутну на яснім світанні.

Ось приходить славний цар турецький.
«Де моя кохана наречена?»
Кажуть — у саду саджає квіти.
В сад пішов великий цар турецький —
В'януть квіти, низько похилились,
А його коханої не видко.

Повернувшись великий цар турецький,
«Де моя кохана наречена?»

Кажуть — одягається в світлиці.
У світлицю входить цар турецький —
Всі дівчата в чорне одяглися:
«Царю,— кажуть,— наречена вмерла».

«Дай мені, Іштване Фогараші,
Поховати мертву наречену!
Я труну збудую мармурову,
Вкрию найдорожчим бокачином¹,
А заб'ю цвяхами золотими,
Шістдесят бійців стояти будуть
У жалобній варті біля неї».

«Ні, не дам, великий цар турецький!
Сам труну зроблю я мармурову,
Сам її укрию бокачином,
Сам заб'ю цвяхами золотими,
Сам я шістдесят бійців поставлю
У жалобній варті біля неї!»

Не віддав турецькому цареві
Наречену Іштван Фогараші.

КАТЕРИНА КАДАР

I

«Пані Дюлай! Зваж, як мати,—
Ти одного маєш сина.
Хочу я за себе взяти
Дочку твого селянина».

«Дюлай Мартон, любий сину!
Те кохання — річ незнана.
Я візьму тобі дружину
У роду значного пана».

«Пані Дюлай! Хоч загину,
Не скорюсь твоєму слову.
Я юхаю Катерину
Славну дочку кріпакову».

«Дюлай Мартон, любий сину!
Ідь із дому на чужину! —
Не тобі добро покину,
Коли візьмеш Катерину».

II

Джуро мій молодий, не барися, не стій!
Де твій коник гнідий, де мій кінь вороний?

Коні ждуть на дорозі, гризуть вудила.
Катерина Кадар до коханця прийшла

«Дюлай Мартон, не скоро зустрінемось ми!
У дорогу від мене хустину візьми.

Як почне червоніти хустина моя,
Знай, то кров пролилася, то загинулà я».

Попід гори він іде, крізь темні ліси,
Через води холодні страшної краси,

Повз глибокі провалля й пустельні яри
І під сонцем ясним і нічної пори.

Ось він бачить нараз — кінь гризе вудила —
Червоніти хустина його почала!

Б'є копитами кінь, мчить крізь морок дібров,
А хустина його вже червона, як кров.

«Джуро мій молодий, злая вість мене жде!
Хай земля западе, хай мій кінь пропаде —

Повертай, повертай, повертай, повертай,
І коня в остроги, і шляху не питай!»

III

За селом на попасі сидів свинопас.
«Розкажи мені, хлопче, що чути у вас?!»

«Ta у нас, що було, те і є з усіма,
Тільки в тебе коханої більше нема».

Дюлай Мартон над ставом стоїть в тишині:
Озовися хоч словом, привидься мені...

Тихий голос озвався із темних глибин,
І, як сон, пролетів, і затих, наче дзвін.

IV

В смертних обіймах сплелися вони.
Так підняли їх на світ з глибини.

Так дві могили стоять в самоті:
Поруч по смерті, як поруч в житті.

Рястом весна прошуміла навкіл.
Виросли квіти чудові з могил.

Хилять під ранішнім леготом стан
Білий тюльпан і червоний тюльпан.

Пані Дюлай на могилу прийшла,
Квітку червону ломить почала.

Квітку ломить — пам'ятаймо цю мить.
Голос чи вітер? Вітер шумить!

«Проклята будь, горда пані Дюлай!
Щастя не знай і покути не знай!

Ти за життя не любила мене —
І після смерті ти вбила мене».

ЗОВИ МЕНЕ ЧОЛОВІКОМ

Ох, паво ти, паво, спесивая паво!

Судилось — з багатою я одружився,
А зжитись не міг з молодою своєю...
Купив чобітки їй, як грошай розжився,
Приніс і поставив на стіл перед нею:
— Ох, серце, зови ти мене чоловіком!
— Оце дивина! Не беріть мене криком!
Шляхетних панів, що до батька вчащали,
І тих я не дуже... А ви б помовчали!

Судилось — з багатою я одружився,
А зжитись не міг з молодою своєю.
Купив я їй сукню, як грошай розжився,
Приніс і поклав на столі перед нею.
— Ох, серце, зови ти мене чоловіком!
— Оце новина! Не беріть мене криком!
Шляхетних панів, що до батька вчащали,
І тих я не дуже... А ви б помовчали!

Судилось — з багатою я одружився,
Та зжитися з нею не скоро я зжився.
Пішов я до гаю та вирізав буку:
Ну, думаю, буде коханій наука!
— Ох, серце, зови ти мене чоловіком!
— Облиште, мене ви не візьмете криком!
Схопив того буку та раз її, двічі...
— Ох, муже мій любий! Ох, мій чоловіче!

БАНДІ АНДЬЯЛ

Ох, казав тобі я, Банді,
Хто й зна з ким не водись,
На табун, що в пушті¹ ходить,
Не дивись, не дивись!

Боронь боже, звикнеш коні
Дурно брать, дурно брать.
Упіймають — доведеться
Бідувать, бідувать.

Басуна сідлає Банді,
Осідлав, осідлав,
Ще й смугастою уздою
Загнуздав, загнуздав.

Гостроверха шапка в Банді —
Де б купить, де б купить?
А на шиї біла хустка —
Аж кипить, аж кипить!

А кожух на тому Банді,
Ну й кожух, ну й кожух!
Не жалів кравець — поставив
Добрий смух, добрий смух!

Я штанів таких не бачив
У житті, у житті —
Бліскотять на них пацьорки
Золоті, золоті!

Лоб у Банді — ні, не мармур,
Ще біліш, ще біліш.
Брови — наче їх покраяв
Гострий ніж, гострий ніж.

Як на хутрі іде Банді —
Вітровій, вітровій!
Барана там закололи,
Іж і пий, іж і пий!

Всеньке місто ловить Банді:
«Де той лець? Де той лець?
Мотузком його зв'язати,
Та й кінець, та й кінець!»

Ні, не ждав собі такого
Він кінця, він кінця:
Зблід той Банді, слози ллються
В молодця, в молодця.

Руки зв'язано за спину.
«Ну-бо, в'пути! Ну-бо, в'пути!»
Під конвоєм Банді в Кашшу²
Вже ведуть, вже ведуть.

Хліба фунт, з водою кухоль,
Скоро й суд, скоро й суд —
А на ноги пуд заліза,
Цілий пуд, цілий пуд!

ДРУЖИНА ІШТВАНА ГЕРГЕ

«Ти одпусти мене, мій чоловіче,
Ти одпусти мене, муже, в дорогу:
Дочку молодшу я хочу провідать —
Кажуть, що бідних вона не жаліє».

І подалась, як намислила, мати,
Бачить — слуга у дочки при воротях.

«Слugo, піди поспитай в господині,
Чи не дала б вона бідній бабусі
Хлібця окраєць та кухоль водиці?»

«Пані, о пані ласкавая наша!
Біля воріт дожидає бабуся,—
Може, дасте ви їй хліба окраєць,
Може, дозволите ви їй напитись?»

«Хліба жебрачці? Та я його краще
Кину собаці своєю рукою!
Пити жебрачці? Я краще в світицях
Змію підлоги тією водою».

«Пані ласкава, де ви народились?
Хто називав вас своєю дочкою?»
«Звалась дочкою я Іштвана Герге».

«Звались дочкою ви Іштвана Герге,
Я ж того Іштвана Герге — дружина».

«Матінко, я ж тебе не упізнала!
Що ж ти стоїш? Та заходь-бо в світлиці!
Добрий обід я велю зготувати,
Гарну для тебе знайду я сорочку,
Дам я світлицю тобі найсвітлішу,
Дам я тобі найдорожчу коляску
І запряжу в неї шестеро коней!»

«Хай твої пси пообідають ласо,
Хай розпанахає вітер сорочку,
Палац твій хай од пожежі загине,
Хай твої коні подохнуть од мору —
Крихти від тебе не хочу я взяти,
Знатъ я не хочу дочки отакої!»

ЗОДЧИЙ ҚЕЛЕМЕН

Девську твердиню¹ вони будували,
Всіх їх було на роботі дванадцять.
З каменю стіни вони піднімали,
Тільки недовго ті стіни стояли:
В день що поставлять — зруйнується за ніч,
В ніч що збудують — на ранок в руїнах.

Кéлемен клятву зложив непорушну:
«Перша чия б не з'явилася дружина,
В стіну твердині її замуруем,
Випалим камінь, щоб скріплена кров'ю
Не розвалилася наша твердиня».

Кéлемен бачить: іде його жінка,
Снідатъ несе йому, як і щоранку,
Кошик на голову примоцувала,
А на руках в неї — син їх маленький.

«Господи, господи! Хижого звіра
Ти перед нею постав на дорозі —
Вернеться, може...»
Ні, не вернулась.

«Господи, господи! градом каміння
Перестрашив би її по дорозі —
Вернеться, може...»
Ні, не вернулась.

«Здрастуйте, здрастуйте, добрій люди!
Боже май, боже май! Що з вами сталося?
Я привіталась, а ви, мов камінні...»

«Кéлемен — твій чоловік — заприсягся:
Перша чия б не з'явилася дружина —
В стіну твердині її замуруєм,
Випалим камінь...
З'явилася ти перша».

«Що ж, коли вже він мене не кохає —
Згоджуясь, люди...»

Кошик забрали, забрали дитинку,
Стали її мурувати у стіну:
Замурували її по коліна —
Думала жінка, що, може, жартують;
Як по живіт її замурували —
Думала жінка, що люди здуріли;
А як по груди замурували —
Жінка зітхнула, подумавши: правда!

«Сину май! Люди тебе не залишать:
Добрая жінка тебе нагодує,
Добрі діти бавити будуть,
Птиці тебе заколишуть піснями,
Хлопчик май любий!»

«Де моя ненька, батечку милий?»
«Годі, май хлопчику, вернеться на ніч». Ніч затемніла, а неньки немає...

«Де ж моя ненька, батечку любий?»
«Годі, май синку, вернеться вранці».

Ранок світає, а неньки немає...

Вмерли обое.

Німецькі

КЛЯТИЙ ФОГТ¹

Почому в нас ківш лиха, ще змолоду я зазнав.
Хай бог простить, копійчини ніколи я не мав!
В руці у мене гирлига, а в торбі увесь вантаж,
В дорозі я смиренно висвистую «отче наш²».

Коли я до Гейдельберга³ прибився уночі,
Дозорці мене схопили, кляті наглядачі;
Один ухопив за плечі, а другий — за баркі,
Оті дозорці кляті далися мені взнаки!

Ведуть бідолаху до фогта, а вже і ніч мина.
Фогт-арциплут на мене дивитися став з вікна,
А я красуні-дружині фогтовій підморгнув.—
Саме отут я й зашився, як телепень загув.

Той фогт був на лихо лютий, не тратив дурно слів.
Замкнути мене в холодну дозорцям він звелів,
Замкнути мене в тюрягу на воду і на хліб...
Триклятий арциюда, бодай він був тричі згиб!

Коли він гигне, братове, і витягнеться, гей!
Нехай його поховають не як простих людей —
Хай за життя він сконає на хлібі й на воді,
Як я в оцій буцигарні у нужі та в біді!

Братове, ви чули звістку? Триклятий фогт помер!
На шибениці злодюга гойдається тепер.

У понеділок рано зажеврів небозвід,
Його підсмикнули вгору і він, як блазень, зблід.

Хотів він свою красуню підсмажити на вогні
За те, що бідна жінка всміхалася мені!
Тепер у ногтовій хаті сиджу я край вікна...
Налий мені, красуне, ногтowego вина!

ЧЕРНЕЦЬ

А що ж його тепер почать?
Та звісно, не заплачку!
Утнімо пісню про ченця
Та про біляву швачку.

У трапезну¹ прийшов чернець,
Наївся і напився:
Вже час йому до швачки йти,
Він ледве не спізнився.

Аж ось до швачки він прийшов,
Лежать вони в постелі...
Чи можу я переказатъ
Розмови їх веселі?

Аж ось і північ настає —
До меси² кличуть дзвони.
«А хай би згинув пан абат³
І всі його канони!»⁴

Прийшов чернець у монастир
І стрів свого абата.
«Добридень, ченче, де твоя
Була сьогодні хата?»

«Де я сьогодні ночував —
То не твоя турбота.

Я пив вино і цілував,
І не пройшла охота!»

Коли ж у церкву він прийшов
І став співати в хорі,
Аж загули навкруг ченці
На суд і кару скорі.

А він капуцу⁵ скинув геть:
«Виходь хто навкулачки!
На всіх ченців своєї я
Не проміняю швачки!»

Хто вам цю пісню проспівав,
Він наспівавсь доволі —
Це той чернець, що був ченцем,
Ta вже тепер на волі.

ГЕНЕКЕ НА МОРІ

«Де ти до мандрів, Генеке¹, звик?
Матимеш зарібок, як і торік,
Лишайся знову на літо —
Я дам тобі пару нових чобіт,
Будеш за плугом ходити».

Генеке відповідає вмить:
«До біса! Знову за плугом ходить?
Обридло мені! Нізащо!
Я здумав на море в матроси йти —
Там заробляють краще!»

А жінка й собі не жаліє слів:
«Чи й зовсім ти, чоловіче, здурів?
На море йому охота!
Пні корчувати, дрова рубать —
Оце для тебе робота!»

Генеке сам собі раду дав.
У майстра він самостріла² придбав,
Сакви звелів приладнати,
І одіж собі у кравця пошив
Таку, як носять солдати.

Ось він рушає в путь, далебі!
Взяв самостріла на плечі собі,
Меча пристроїв збоку

І аж до Бремена ³ геть подавсь,
А шлях неблизький, нівроку!

Якось до Бремена він доп'явсь,
Стрів капітана й до нього озвавсь.
«Наймаюся, капітане!
І я б знадобитись на морі міг,
Коли вам гребців не стане».

Клянеться Генеке, що є сил,
Що він працювати вміє, як віл,
І всякої знає роботи;
Що сили є в нього ста чортів
І достабіса охоти.

«Я б тебе залюбки, хлопче, взяв,
Коли б ти з моряцтва хоч трохи знат...»
«Я, пане, навчуся згодом!»
«Лишайся, я чую із слів твоїх,
Що сам з мужиків ти родом».

За обширом хвиль зникає земля,
Стойть він засмучений, як теля,
Не може сказати й слова,
І серце в нього рветься навпіл,
І мислі його — полові.

Кладе він голову на облавóк,
Не може зібрати своїх думок
І рве на собі волосся.
«Усе, що жінка казала мені,
До слова тепер збулося!

Вітер виє, і півень кричить,
Погода гіршає кожну мить,
Але найстрашніше — море.
Коли б я оце за плугом ходив,
Мене б обминуло горе.

Хто крик мій з моря почує, знай,
Хто верне мене у мій рідний край,
Де знат я ліпшої долі,

Тому віддам я й свої сакви
І повну міру квасолі!»

Той, хто цю пісню вам проспівав,
Бідного Генеке порятував
І висушив в себе в коморі:
Тепер він знатиме, як морякам
Легко живеться на морі!

Голландські

МЕРТВА МАТИ

«О, чому,— сказав він,— чому
Замовкли твої пісні?»
«Нездужаю більш співати —
Стойть моя смерть при вікні».

І тільки її поховали,
Узяв собі іншу він,
А та його діти била,
Бо в неї був рідний син.

Удосявіта, ледь світало,
Ледь сонце зійшло з імли,
На кладовище до неньки
Троє дітей прийшли.

І плакали і волали
Об материнім теплі,
Й на їхнє дитяче волання
Встала мати з землі.

Взяла середульшого сина
Собі на коліна вона,
На старшого подивилась
І гірко зітхнула смутна.

А меншого годувала,
Він з голоду ледь не вмер.
«О діти,— сказала,— діти,
Що робить ваш батько тепер?»

«О мамо,— озвались,— мамо!
Ми гинемо повсякчас!
Ходімо додому з нами,
То хоч нагодуєш нас...»

«О діти,— зітхнула тихо,—
О діти мої малі!
Любов моя тільки з вами,
А серце мое — в землі...»

Англійські та шотландські

РОБІН ГУД¹ І ГЕРФОРДСЬКИЙ ЄПІСКОП

Присвячено рицарям славним пісні,
Робін Гудові зокремá,
А про те, як в єпіскопа золото він взяв,
Крім моєї, пісні нема.

В Бернеській долині сталося це,
Де ліс зелений ізріс,
Єпіскоп із пишним почтом своїм
Проїхати мав той ліс.

«Прудкого оленя,— сказав Робін Гуд,—
Найкращого вбити слід;
Герфордський єпіскоп сьогодні сповна
Заплатить нам за обід.

Вб'ємо ми оленя й зготуєм його
Допоки вогонь не погас,
А я пильнуватиму, щоб не подавсь
Єпіскоп де-інде од нас».

I Робін і хлопці його одягли
Вівчарське убрання,
I єпіскоп побіля вогнища іх
Побачив зі свого коня.

«Гей, що тут у вас? — єпіскоп гукнув.—
А хто ж це, хто це посмів
Королівського звіра шляхетного вбити,
Коли тут так мало їдців?»

«А ми вівчарі,— Робін Гуд відповів,—
І сир нам овечий набрид,—
Шляхетний олень — королівський звір
Сьогодні в нас на обід».

«Ви сміливі хлопці, король мусить знатъ,
Щѣ ви накоїли тут,
Ото ж збирайтесь зо мною в путь —
На королівський суд!»

«О змилосердъя! — Робін гукнув,—
Не личить злоститись попам!
Невже-таки ѹ справдї ти б захотів
Життя вкоротити нам?»

«Яке милосердѧ,— єпіскоп сказав,—
Та ѿ як йому бути тут?
Мерщїй збирайтесь зо мною йти
На королівський суд!»

Тут спиною Робін на дуба зіперсь,
А ногою вперся в моріг
І з-під вівчарського убрання
Витяг мисливський ріг.

Він вstromив ѹого в рота вузьким кінцем
І враз почав сурмить,
І сімдесят ѹого молодців
На поклик з'явились ту ж мить.

На коліна упали вони перед ним,
І він владно долоню простер,
І тоді довгов'язий Крихітка Джон
Обізвався: «Що сталося, сер?»

«Аж ось герфордський єпіскоп стойть,
Милосердѧ не має він, ні!»
«То вбий ѹого,— Крихітка Джон сказав,—
І нехай він згине в труні!»

«О будь милосердним, Робін Гуд,—
Єпіскоп обізвавсь,—

Коли б я знат, що стріну тебе,
Я б іншим шляхом подавсь!»

«Ні, милосердя тобі нема,—
Озвавсь тоді Робін Гуд,—
В Барнеській долині буде суд,
Короткий і правий суд!»

І за руку єпіскопа Робін повів
У Барнеську долину ту ж мить,
І він мусив обідати з ними вночі,
І пиво й вино з ними пить.

І єпіскопську мантію Крихітка Джон
На зеленій траві розіслав,
І з товстого єпіскопського гаманця
Триста фунтів відрахував.

«Приємно,— тут Крихітка Джон сказав,—
Дивитись на золото сяйне,
Але неприємно дуже мені,
Що єпіскоп не любить мене!»

І музикам грати звелів Робін Гуд,
І в одежі його старій
Танцював той єпіскоп і дуже радів,
Що з лісу вийшов живий.

РОБІН ГУД І ГОНЧАР

Коли в травні буяє зелений лист
І на вітах рясніє цвіт,
Співають малі лісові пташки,
Радіє й сміється світ.

Тож слухай, для тебе співаю я,
Веселий і вільний люд!
Найкращий, хто лука колись носив,
У світі був Робін Гуд.

Відважний, мужній Робін Гуд
Був рицар, а не панок,
Він честь свою ставив понад усе
І шанував жінок.

Поміж своїми людьми Робін Гуд
Стояв одного дня —
Він з ними тоді гончара чатував,
Що лісом гнав коня.

«Той гордий гончар,— сказав Робін Гуд,—
Тут їздить, сто чортів!
А ще возового¹ ні пенса² нам,
Ні пенса не заплатив!»

«Я з ним зустрічався,— Джон сказав,—
Я навіть його зупинив —
Ще й досі у мене боки болять
Від лютих його штурханів!

На сорок шилінгів ³ б'юсь об заклад,
Хай бог мене скара,
Що й пенса не видере жоден з нас
У того гончара».

«Я сорок шилінгів кладу,
Нехай лежать вони тут,
І в нього візьму усе, що слід!» —
Промовив Робін Гуд.

На камінь поклали гроши вони,
Не витрачаючи слів,
І ось гончара Робін Гуд перестрів
І спинитись йому звелів.

Він міцно за повід схопив коня:
«А стій, відпочити пора!»
Гончар обізвався похмуро на те:
«Чого тобі, хлопче, тра?»

«Три роки чи й більше ти їздиш отут,
Набив уже повний гаман,
А мита ні пенса не заплатив,
Неначе вельможний пан».

«Як звати тебе,— обізвався гончар,—
Щó маю платить я й чому?»
«Я звусь Робін Гуд — шляховé й возовé
Я з тебе сьогодні візьму».

«Ні пéнса, ні пéнні, ні пíвшагá
Я мита тобі не дам!
Пусти коня, бо дíждешся ти,
Чого не чекаєш сам!»

Тоді до воза свого гончар
Подався кроком швидким,
Добрячого взяв з-під соломи дрючка
І рушив на Робіна з ним.

А Робін добрим мечем і щитом
Себе обороня,
Але гончар таки править своє:
«Гей, хлопче, віддай коня!»

Так б'ються вони — хто мечем, хто
дрючком;

Веселій був то бій!
І Робіна хлопці були при тім
В гущавині лісовій.

Озвався до хлопців Крихітка Джон:
«Перемагає гончар!»
Тут в Робіна вибив з руки щита
Могутньої сили удар.

Той щит Робін Гуду під ноги упав,—
Коли він нагнувся за ним —
В потилицю грюкнув його гончар,
Мов з неба ясного грім.

Побачили хлопці із скову свого
Потилишний той удар,
І Джон обізвався: «На поміч мерщій,
Уб'є його бісів гончар!»

І вибігли з скову свого стрільці,
Щоб Робіну допомогти,
І довгий Крихітка Джон сказав:
«Хто виграв — я чи ти?

Чи сорок шилінгів маю узять,
Чи віддать тобі маю свої?»
«Було б іх хоч сто,— обізвавсь Робін
Гуд,—
Усі вони, хлопче, твої!»

«Пора б вам, хлопці,— сказав гончар,—
Погані звички змінять,
Коли іде у справах своїх чоловік —
В дорозі його не спинять!»

«А що ж,— обізвався на те Робін Гуд,—
В цім щира правда твоя.
Тепер проїжджай тут хоч кожного дня,
Тебе не спинятуму я.

Давай побратаемось — дружбу навік
З цієї хвилини почнем,

Я бдяг і горщики в тебе візьму,
Бо хочу сходить в Ноттінгем»⁴.

«Ну що ж,— обізвався гончар,— ти
знайшов
Тут брата на вічні дні.
Та якщо горщики не продаси,
Вернути їх мусиш мені».

А Крихітка Джон спохмурніло сказав,
І всі загукали навкруг:
«Стережись, Робін Гуд! Ноттінгемський
шериф
Наш давній ворог — не друг!»

«Облиште, я знаю сам, що роблю,—
Озвався Робін на те,—
Іду я сміливо в Ноттінгем;
Щó той шериф? Пусте!»

І возом подавсь Робін Гуд в Ноттінгем,
Щоб горщики там продавати,
В зеленому лісі зостався гончар
З стрільцями пити й гулять.

Весело їде Робін Гуд,
Візок торохтить під ним.
Цікаво знати, що далі було?
Я зараз вам розповім.

Аж ось він побачив здаля Ноттінгем,
Раніше, ніж стяmitись міг,
І доброго коника чвалом погнав,
Йому показавши батіг.

Посеред торгу, спинивши коня,
Поставив він хуру свою.
«Купуйте горщики! Добрий крам!
Півдурно їх oddаю!»

Супроти шерифських гротчастих воріт
Він щастя шукав, як купець,
Жінки і вдовички з'юрмились навкруг —
To глек їм продай, то горнець.

«Купуйте! — гукав Робін Гуд.— Продаю!
Є кухлі, і глеки, й горнці!»
«Ну, так він процвіндрить увесь свій крам!» —
Казали навколо покупці.

П'ять пенні за горщик була там ціна,
А він їх по три продавав,
І всі гончарі на торзі гули:
«Оце так наторгував!»

Він швидко розпродав усе, що мав,
Всім заздрощам наперекір,
А п'ятеро кращих горнят одніс
Шерифовій жінці у двір.

Шерифова жінка сказала «мерсі»
За той подарунок їому.
«Як будете знову в наших краях,
Я радо ішо в вас візьму».

«Авжеж, я найкращих вам привезу!
Цей труд мені не в труд!» —
І вона запросила його за стіл,
І погодився Робін Гуд.

«Я вельми вам вдячний, пані, й тепер
Зроблю для вас усе!»
Ідуть вони в залу, а горщики вслід
За ними дівка несе.

У пишну залу Робін зайшов —
Тут саме в двері шериф,
Це був його народження день,
І гостя він радо зустрів.

«Аж ось п'ять горщиків нам, сер,
Подарував гончар!»
«Ну що ж, помиємо руки — й за стіл,
Вином обмиємо дар!»

Чудово в шерифа було за столом,
Там добре їли й пили,

І розмову за пивом двоє гостей
Про святочну гру завели.

Сьогодні відбудеться з луків стрільба —
Вже зайнято всі місця,
Призначено в сорок шилінгів приз
Для кращого стрільця.

Сидить і мовчить за столом гончар,
Та думає потай своє:
«І я подамся на ту стрільбу,
У мене там справа є!»

Скінчився нарешті пишний обід —
Вже випили й пиво, й вино.
Із луками й стрілами ждуть стрільці
На площі стрілецькій давно.

Шерифові люди були меткі,
Могли б перемогти,
Але на півлука кожен з них
Мазав мимо мети.

До себе сам промовив гончар,
Тихцем, мов доляючи хміль:
«Побачили б ви, коли б лука я мав,
Як треба влучати в ціль!»

«Ти матимеш лука,— озвався шериф,—
Найкращий тобі я дам.
Можливо, ти добрий і мужній стрілець,
Але доведи це нам».

По лука і стріли послав він стрільця,
І бачив на площі люд,
Як найкращого лука вибрав собі
І напнув його Робін Гуд.

«Б'ємось об заклад, а ти вже влучай,
Може, й улучиш хоч раз!»
«Ta спробую якось,— каже гончар,—
Хоч зброя й нужденна у вас!»

Стрілу бере він із сагайдака,
Вперед виступає на крок
І, лука напнувши, влучає в ціль,
Не схибивши й на волосок.

Не раз і не двічі шерифа стрільці
Також докладали зусиль,
Та він вигравав, вигравав Робін Гуд,
Щоразу влучаючи в ціль!

І соромом вкрилисъ шерифа стрільці,
Не випав їм приз — та й кінець!
І знехотя мусив всміхатись шериф:
«Ти, хлопче, й справді стрілець!»

«Далеко лучніший у мене є лук —
У возі лежить він ген тут,
Мені у зеленому лісі його
Подарував Робін Гуд».

«Ти й Робіна знаєш? — озвався шериф.—
Розказуй про нього мерщій!»
«Не раз ми на луках змагалися з ним
Удвох на галяві лісній».

«О, присягаюсь, що я б віддав
Сто фунтів цюю ж мить,
Щоб здрайцю отого, лісовика,
Перед собою уздріть!»

«Як ви того хочете — підемо вдвох
У хащі його лісові,
І завтра вранці, щоб я так жив,
Побачите Гуда ви».

«Гаразд! — погодивсь на тому шериф,—
Тож слід набратися сил!»
І з площі додому вони подались
І сіли вечерять за стіл.

Ледь-ледь благословлялось на світ,
Коли підвівсь Робін Гуд,
Конячку свою у воза запріг,—
Чого б їм лишатися тут?

Шерифовій жінці вклонився гончар,
Як їхать настала мить:
«Із щирого золота перстень оцей
На згадку про мене візьміть».

«Мерсі! — зраділа вона від душі.—
Нехай вас бог береже!»
Радіє й шериф, наче в зелен-ліс
Прибув з гончарем уже.

Аж ось він, веселий зелений ліс!
Крізь листя сяє блакить,
Стрибають маленькі пташки на гілках,
В кущах струмочок дзвенить.

«Тут добре буде,— сказав Робін Гуд,—
Клянусь я рогом своїм,
Що зараз з'явиться Робін Гуд
І ми побачимось з ним».

І він заграв у свій добрий ріг —
Аж розляглась луна;
На дужий звук його стрільці
З'явилися сповна.

Обстали вони Робін Гуда свого,
І ось що почув він там:
«Ну, як вам у тім Ноттінгемі велось?
Чи спродали ви свій крам?»

«Ет, спродав — не спродав, не в тому річ,—
Тут Робін Гуд скипів,—
Аж ось стоїть Ноттінгемський шериф,
Його я, як бачиш, купив!»

«З приїздом! — тут Крихітка Джон гукнув.—
Привіт вам, шерифе, й уклін!»
(Щоб Робін Гуда не бачить в цю мить,
Сто фунтів віддав би він!)

«Коли б в Ноттінгемі я знов про це,
Як благословлялось на світ —

Ти був би не повернувся у ліс
І за тисячу тисяч літ!»

«Охоче вірю! — озвавсь Робін Гуд.—
Але — що вже є — те є!
Тепер ви нам оддасте коня
І все добро своє.

Ви на коні сюди прибули —
Додому пішки йдіть
І там від мене дружині своїй
Щирий привіт складіть.

Цей білий кінь, як вітер, прудкий —
Дружині вашій дар.
Вам гірше б велось тут, коли б жінок
Не шанував гончар!»

Отак розійшлись Робін Гуд і шериф,
І подався шериф в Ноттінгем.
«З приїздом! — сказала дружина йому,
Милуючись білим конем.—

Ну, де ж Робін Гуд? Привели ви його?
Чи там він лишивсь, між дубів?»
«Будь проклятий він з голови до п'ят,
Мене він навіки зганьбив!

Усе, що я з собою мав,
Отой розбійник забрав.
Лиш цього, прудкого, як вітер, коня —
Він вам у дарунок прислав!»

Вона зайшлася од сміху — з очей
У неї слізози лились:
«Ну що ж, п'ять горщиків, пане мій,
Ще й дешево нам обійшлися!»

СІДЛО

Чим вас розважити тепер?
Людині сміх не шкодить.
Один недоумок старий
Подавсь платити подать.

На шкапі верхи їхав він
Вздовж стовпового шляху;
І джентльмен ¹-злодій наздогнав
Надвечір бідолаху.

«Привіт!» — промовив він. «Привіт!» —
Сказав старий так само.
«Приємно буде їхатъ, сер ²,
У товаристві з вами».

«А чи далеко їхать вам?»
Старий всміхнувсь в тій хвилі.
«Сказати вам по правді, сер,
Зосталось зо дві милі.

Хто я? Звичайний селянин,
Живу собі — пахаю.
Оце лендлордові ³ свому
Сплатити подать маю.

Десь мій лендлорд далеко був,
Вернувся лиш весною —

Усе, що я заборгував,
Везу тепер з собою».

«Мовчали б ви, бо в цих місцях
Є злодії страшенні,
Дізнаються, то заберуть
У вас послідній пенні».

«Ет, чорта з два! — сказав старий.—
Хай ідуть стороною —
Всі грошики мої в сідлі,
В оцім, що підо мною».

Спинились в темряві вони
На пагорбі крутому,
І злодій, витягши пістоль,
— Давай! — сказав старому.

Старий був битий стариган,
Його не обморочиш —
Пустив з гори своє сідло
Й гукнув: — Дістань, як хочеш!

Тут злодій зліз з свого коня.
— Тримай! — сказав старому,
А сам подавсь шукать сідло,
Але програвсь на тому.

Старий схопив його коня
І вдарив шляхом битим —
Лиш вітер знявся й застогнав
Той кремінь під копитом.

«Спинися,— злодій закричав,—
Спинися, бо впіймаю!»
«Ет, чорта з два! — гукнув старий,—
Я, сер, часу не маю!»

Хоч злодій в темряві нічній
Мечем своїм недбало
Сідло порвав — та грошей там
Гай-гай! не очувало.

А що ж старий? Отой старий
Поміщика знаходить,
Із шапки гроші дістає
І справно платить подать.

А вдома злодія сідло
Розрізує при гноті —
Було там в сріблі вісімсот
І з триста фунтів ⁵ в злоті.

ЖІНКА З УШЕРСЬКОГО ДЖЕРЕЛА

При ушерському джерелі
Жила вона свій вік
І, мавши добрих трьох синів,
Послала в море їх.

Минає тиждень — їх нема.
Вона не п'є, не їсть.
Що згинули її сини,
Приносять жінці вість.

І третій тиждень вже зіткавсь
З повільних темних днів,
І знов сказали жінці цій:
— Не жди своїх синів.

«Хай вітер дме і день і ніч
Над джерелом моїм,
Покіль живі мої сини
Не вернутся в мій дім!»

Пори глухої в рідний дім
Прийшли сини її
І почепили на гачок
Капелюхи свої.

На небі не було й зорі.
На лаві, край стіни,
Сиділи їй з матері очей
Не зводили сини.

«Розпалюй, дівчино, вогонь,
Внеси води мерцій,
Вино й вечерю став на стіл —
Вернувся спокій мій!»

Послала постіль для синів,
Для трьох синів своїх,
І, вкривши їх своїм плащем,
Заснула коло них.

Червоний півень прокричав
У північ в перший раз,
І старший меншому сказав:
— Що ж, брате, нам вже час.

І сірий півень проспівав
Десь у кутку двора,
І менший старшому сказав:
— Так, брате, вже пора.

І третій півень проспівав,
І збліднув небовид.
— Ходім, щоб місце те знайти,
Де нам лежати слід.

А середульшій ім сказав:
— Загаймось хоч на час —
Вона помре, коли удень
Тут не побачить нас.

Прощай, о матінко! Прощай,
Наш дім край джерела,
І ти, дитино, що вогонь
Для нас тут розвела!

СЕР ПАТРИК СПЕНС

1. Відплиття

У Донфермлін-замку п'є добрий король
Криваво-червоне вино.
«Де вмілого шкіпера¹ взяти мені?
Корабель мій готовий давно!»

Тут рицар праворуч підвівся старий
І вимовив до короля:
«Що крачий зі шкіперів — сер Патрик Спенс,
Це знають і море й земля».

Король написав власноручно листа
І перснем притиснув своїм,
І серові Патрику Спенсу послав,—
На березі жив він морськім.

«В Норвегію, вірний мій сер Патрик Спенс,
За море готуйся плисти!
Норвеського конунга² милу дочку
Спроможний одвезти лиш ти».

Як сер Патрик Спенс прочитав лиш рядок —
З грудей його вирвався сміх,
А другий рядок за сльозами в очах
Уже прочитать він не міг.

«О хто ж бо це діло намислити міг,
Хто думку подав про нас,

Щоб міг в оцю пору віддати король
Виходити в море наказ?

Та вітер хай свище, хай буря гуде,
Хай зіллються море й земля —
Свій рідний берег побачить дочка
Норвезького короля».

Поставили у понеділок вони
Вітрила в досвітній імлі,
А в середу вже королівна зійшла
На берег своєї землі.

2. Повернення

«Готуймося, друзі, вже наш корабель
Рушає удосвіта в путь!»
«О горе нам, горе нам, сер Патрик Спенс,
Як хвилі на морі гудуть!

Я бачив сьогодні ввій сні: молодик
Тонув у глибокій воді —
Коли б серед плавання, сер Патрик Спенс,
Не сталося з нами біди!»

Одну і дві ліги вони вже пройшли,
Ще лігу — аж ось уже й три,
Коли потемнів, як вночі, небовид,
І вийшли на море вітри.

Зірвало їм кітву і щоглу знесло,
І хвилі ревли, як чорти,
Зривалися й падали на корабель
І били й трощили борти.

«Скоріше шовкове вітрило нове
З глибокого трюму несіть —
Все море вливається в наш корабель,
Ми підем на дно через мить».

Шовкове вітрило вони принесли
І ще, що там в трюмі знайшлось,

Заткнули проламаний борт корабля,
Та море все в нього лилось.

О добрі шотландські лорди, гай-гай!
Що з вашого вже вам добра?
Капелюхи хвилями ваші знесло,
Раніш ніж скінчилася гра!

Чудова постеля в морській глибині,
Та хто ж бо з нас любить її?
Тепер досоччу ви поніжитесь в ній,
Не вернетесь в замки свої.

О, довго стоятимуть ваші жінки,
Вдивляючись в море зі скель!
Чому не приводить сер Патрик Спенс
В Шотландію свій корабель?

Оздоблені зачіски ваших дочок
Укриє сніжком сивина:
Коханих в обійми вже їм не віддасть
Ніколи морська глибина.

В морській глибині на шляху в Абердур
Скінчивсь того шкіпера шлях,
І лорди Шотландії по старшинству
Вмостились у нього в ногах.

ЕДВАРД

Чому скривавлений твій меч,
Едвард, Едвард?
Чому скривавлений твій меч,
Чиею кров'ю вмився він?

Я сокола свого убив,
мамо, мамо!
Я сокола свого убив,
А він у мене був один, о!

Ні, це не соколина кров,
Едвард, Едвард!
Ні, це не соколина кров.
Скажи мені, що ти вчинив?

Я румака свого убив,
мамо, мамо!
Я румака свого убив —
Таких не знайдеш румаків, о!

Чи так шкодують румака,
Едвард, Едвард!
Не так шкодують румака,
Не тим в'ялить тебе печаль!

Я батька рідного убив,
мамо, мамо!
Я батька рідного убив —
І серце тисне біль і жаль, о!

Чим спокутуєш ти свій гріх,
Едвард, Едвард!
Чим спокутуєш ти свій гріх,
Мерщій відповідай мені!

Край моря в човен сяду я,
мамо, мамо!
Край моря в човен сяду я
І згину в темній далині, о!

Коли із замка підеш ти,
Едвард, Едвард!
Коли із замка підеш ти,
Хто владувати буде ним?

Нехай хоч западеться він,
мамо, мамо!
Нехай хоч западеться він —
Я іду з серцем кам'яним, о!

Але дружину і дітей,
Едвард, Едвард! —
Але дружину і дітей
Невже покинеш ти самих?

Нехай вони у жебри йдуть,
мамо, мамо!
Нехай вони у жебри йдуть —
Я не побачу більше їх, о!

Що діять матері твої?
Едвард, Едвард!
Що ж діять матері твої?
Вона загине з самоти!

Тобі прокльон останній мій,
мамо, мамо!
Тобі прокльон останній мій,
Бо так мене навчила ти, о!

КОРОЛЬ

У святвечір за круглий стіл,
Звичаєм давніх пір,
Чимало рицарів зійшлося
У королівський двір.

Вгледь королева вдалини
Через замковий вал —
В долині Утер молодий
Коня пускає вчвал.

Герольд¹ попереду біжить,
Є й зброєносець з ним,
Розшито злототканий плащ
Камінням дорогим.

«А хто ж то? — запитав король
У королеви враз.—
Хто він, той рицар молодий,
Що наближа до нас?»

«Багато хлопців і дівчат
Бувало при мені —
Та кращих Утера давно
Не бачила я, ні!»

Поблід од ревнощів король.
«Хай так, красо моя,
Хай втрічі кращий буде він —
Тобі найкращий — я!»

«Не рицар ви і не дівча —
Я короля люблю.
Ніхто в Шотландії усій
Не рівний королю!»

Благала й плакала вона —
Він не згасив свій гнів.
Загинув Уотер молодий
За тих за двоє слів.

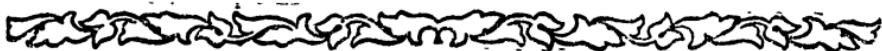
Його схопили, привели,
Скували в кайдани,
Його в темницю узяли
І вкинули вони.

«Я в замок Стерлінг² їздив сам
В негоду, в дощ і сніг,—
Не мав ніколи кайданів
Я на руках своїх.

Я в замок Стерлінг їздив сам
За сонця і в пітьмі,
Але ніколи не сидів
В такій страшній тюрмі!»

Його взяли і привели
Під замкові вали,
І хлопцям, і коню його —
Всім голови стяли.

Благала короля вона —
Він не згасив свій гнів.
Загинув Уотер молодий
За тих за двоє слів.

ТРИ ЗАГАДКИ

Був рицар в світі, об'їздив світ —
Шукав собі пари багато літ.

Шляхи його до вдови привели,
Три доньки-красуні у неї були.

«Я був би, вдово, вам добрий зять,
Але ж не знаю — котру з них узяТЬ.

Три загадки маю, дівчата, я —
Яка відгадає, та й буде моя:

Що довше за довгий мій шлях сюди
І глибше глибин морської води?

Що дужче од сурми, що битву кінча,
І гостріше від гострого моого меча?

І що зеленіш, ніж трава-зелена,
І лихіше за жінку,— хто з вас зна?»

І перша думáє, і друга мовчить,
А третя, найкраща, озвалася вмить:

«Кохання довше, ніж шлях твій сюди,
А пекло глибше морської води.

Грім дужчий од сурми, що битву кінча,
А голод гостріший од твого меча.

Зеленіша трутізна, ніж та зеленá,
А лихіший за жінку лише сатана».

Отак вона рицарю відповіла
І заміж одразу ж за нього пішла.

А тих, що не вміли відповідатъ,
І досі в церкві ще не видать.

Як хочеш заміж — заміж та й квит,
Одгадуватъ зáгадки слід як слід.

Скандинавські

ЧАРІВНА АРФА

(Старошведська)

Край темного моря він жив не один,
— Яка безмірна печаль!
Двох дочок він мав і дожив до сивин,
— А юності жаль!

Що старша з них чорна була, як земля,
— Яка безмірна печаль!
Молодша — як снігом укриті поля,
— А юності жаль!

Сказала однораз сестра до сестри
— Яка безмірна печаль!
Ходімо до моря нічної пори,
— А юності жаль!

Холодна і темна морська течія,
— Яка безмірна печаль!
Скупайся, білішою станеш, ніж я,
— А юності жаль!

Коли ж вони стали удвох на скалі,
— Яка безмірна печаль!
Молодший у серці поснули жалі,
— А юності жаль!

— О сестро, рятуй, визволяй із води —
Віддам я свій черес тобі назавжди!

— І так він зостанеться, сестро, мені,
А ти потопай у морській глибині.

— О сестро, рятуй, не піддайся злобі —
Усе, що лиш маю, — віддам я тобі!

— Усе, що ти маєш, лишиться мені,
А ти потопай у морській глибині!

— О сестро, рятуй мене серцем незлим,
А мій наречений — він буде твоїм!

— Однаково він залишиться мені,
А ти потопай у морській глибині!

— Розрадь же ти, сестро, хоч неньку мою,
— Яка безмірна печаль!
Що келих весільний у хвилях я п'ю,
— А юності жаль!

Отцеві скажи і повідай рідні,
— Яка безмірна печаль!
Весілля мое у морській глибині,
— А юності жаль!

Скажи й нареченому, хай не рида,
— Яка безмірна печаль!
Бо в морі постеля — пісок і вода,
— А юності жаль!

Край темного моря музика блукав.
Він бачив, що сталося, і важко зітхав.

Безщасну йому віддала глибина.
Чарівною арфою стала вона.

Він взяв її груди, холодні, як сніг,
І звуки печальні полинули з них.

Він взяв її пальці, тонкі і стрункі,
І в них зазвучали зітхання важкі.

І злote дівочe волосся взяv віn —
Ридalo воно i спіvalo, як дзвіn.

I взяv віn ту арфу й пішов до двора,
— Яка безмірна печаль!
Дe учту весільну справляла сестра,
— А юності жаль!

Аж ось віn ту арфу уперше торкнуv,
— Яка безмірна печаль!
В сестри на обличчі вогонь спалахнуv,
— А юності жаль!

Удруге рука доторкнулася струн,
— Яка безмірна печаль!
I море на берег послало бурун,
— А юності жалъ!

I втрете віn арфи торкнуvся — пора!
— Яка безмірна печаль!
I мертвою впала зрадлива сестра,
— А юності жаль!

РИЦАР СТІГ

(Ісландська)

Рицар Стіг подавсь у ліс,
З лісу руни¹ старі приніс.

Стіг — у ліс,
З лісу руни старі приніс.
Правою мед, вино точив,
Лівою руни розтрощив.

Мед точив,
Лівою руни розтрощив:
Стіг на Регіні шати взнав,
Що для Кристіни купував.

Шати взнав,
Що для Кристіни купував.
Сором Регіні збарвив вид,
Рицар і сам вжахнувся й зблід.

Збарвив вид,
Рицар і сам вжахнувся й зблід.
«Матінко рідна, одведи
Серце мое ти од біди!

Одведи
Серце мое ти од біди!»
«Що б не лучилося вночі,
Тихо лежи — лежи й мовчи.

Уночі

Тихо лежи — лежи й мовчи.
Хоч би подавсь ти за три води —
Знайде тебе вона завжди.

Три води —
Знайде тебе вона завжди». —
В ліжко прийшла — він, мов незчувсь,
Сонний од неї одвернувсь.

Мов незчувсь,
Сонний од неї одвернувсь.
Ні хвилювання, ні чуття —
Рицар дрімає, мов дитя.

Ні чуття,
Рицар дрімає, мов дитя.
Вабить, чарує чаром слів —
Рицар не чує, мов зомлів.

Чаром слів —
Рицар не чує, мов зомлів.
З ліжка тікає вона, а він
Не поспішає навздогін.

Вона, а він
Не поспішає навздогін.
Батькові кажуть: «Рицар Стіг’
Горду Регіну переміг.

Рицар Стіг
Горду Регіну переміг».
Каже до джури король: «Не жди,
Миттю Регіну клич сюди!

Гей, не жди,
Миттю Регіну клич сюди!»
Гарні шати вона вдягла,
Миттю до короля прийшла.

Одягла,
Миттю до короля прийшла:
«Зичу здоров'я, батьку мій,
Чом мене кликав джура твій?

Батьку мій,
Чом мене кликав джура твій?»
Мовить король: «То я звелів.
Що це про тебе пòчет сплів?

Я звелів.
Що це про тебе пòчет сплів?
Правда, чи ні, що рицар Стіг
Горду Регіну переміг?

Рицар Стіг
Горду Регіну переміг?»
«Батьку, що хоч мені роби —
Я не зазнала з ним ганьби.

Що-будь роби —
Я не зазнала з ним ганьби.
В ліжко прийшла — він, мов незчувсь,
Сонний од мене одвернувсь.

Мов незчувсь,
Сонний од мене одвернувсь.
Ні хвилювання, ні чуття —
Спить, чи дрімає, мов дитя.

Ні чуття —
Спить, чи дрімає, мов дитя.
Вабила зором, чаром слів —
Не озивався, мов зомлів.

Чаром слів —
Не озивався, мов зомлів.
З ліжка побігла я, а він
Ані порушивсь навздогін.

Ну, а він
Ані порушивсь навздогін».«Цноту уміє Стіг щадить!
Чим його слід нагородить?

Він щадить —
Чим його слід нагородить?
Дев'ять найкращих замків сам
Я за тобою Стігові дам.

Замків сам
Я за тобою Стігові дам.
Дев'ять замків і девять брам
І золота дванадцять гривень² дам.

Дев'ять брам
І золота дванадцять гривень дам».
Скальд³ співав, і музика грав,
Як Стіг за себе Регіну брав.

БАЛАДА ПРО МАРТИНА

(Ісландська)

Якось до слуг своїх вірних
Юний Мартін сказав:
«Із кляштора¹ панну Луцію
Я радо був би взяв».

«Ну, то лягай на мари²,
Немовби прийшов твій кінець —
Ніколи ніхто й не помислить,
Що ти не справжній мрець».

У п'ятницю він занедужав,
А може, ще й в четвер,
А ввечері під неділю
Мартін молодий помер.

І чутка пішла по зámках,
Лунав по Данії дзвін,
Що богові юну душу
Оддав молодий Мартін.

Із кляштора вийшли панни
Стрічати його труну —
Зібрали Мартін за собою
Процесію довгу й сумну.

Коли ж одспівали месу
І дзвін затих вдалини,

Одна молода Луція
Залишилась при труні.

Псальми³ вона над Мартіном
Співала знов і знов —
Аж бачить, в лиці у нього
Жива заграла кров.

«О не лякайся, Луціє,
Бо я ж іще не згас!
Мій кінь стойть біля муру,
Чекає він на нас.

О не лякайся, Луціє,
І сумніви геть одкинь —
Сто рицарів ждуть біля муру
І мій кульбачений кінь!»

Як голосно арфи грали,
Як голосно спів лунав,
Коли Мартін з молодою
Коня до замка гнав!

Із кляштора вийшли панни
Й зітхнулося не одній:
«Коли б і мене так вкрали,
Господи боже мій!»

БАЛАДА ПРО ОЛОФА

(Ісландська)

Король дочки питав: «Чом ти
Не хочеш заміж, дочко, йти?»

«А я ще,— каже,— молода,
Мені й на думку не спада».

«А з ким в обіймах у гаю
Я бачив сам дочку мою?»

«Ох, батьку, чи тобі не гріх?
З одною із дівчат моїх!»

«Чому ж носило те дівча
На поясі своїм меча?»

«В моїх дівчаток не мечі —
Блищасть на поясі ключі».

«Й волосся мають ті дівки
Коротке, наче юнаки?»

«Ти не добачив — то була
Коса вінцем навкруг чола».

«То, певно, й не остроги в них
На ноженятах на малих?»

«Та в них лиш зáстіжки оті
На черевичках золоті!»

«Чи дівці ж прикрашає стан
Короткий рицарський каптан?»

«Коли роса лягла на діл —
Дівчатко підбира поділ».

«А чий то кінь, з чиїм сідлом
Стояв у тебе під вікном?»
«Дарма, й допитувати покинь —
То сарна з гір була, не кінь!»

«Ну, то впізнай, чия рука
Он кров'ю за сідлом стіка?

Скажи, чия це голова
В цій торбі кров'ю підплива?»

«Ох, батьку мій, я пізнаю
Мое життя — любов мою!

I як би не впізнала я
Того, що пригортала я!

Нехай же спалахне лихий
Твій дім, страхітний замок твій!

Щоб ти дізнявся у вогні,
Що серце з каменю в мені:

Хоч ти волай, хоч не волай,
Не рятуватиму — палай!»

Ледь змовкли ті слова страшні,
Як замок був уже в огні.

Згорів король. Не дивина,
Що з туги вмерла і вона.

БАЛАДА ПРО ГРУ В ҚОСТІ

(Ісландська)

Візьми хоч пані, а хоч панянку —
Все б прикрашалась і вдень і зранку.

Одній — єдвали, тій — білі шати,
Про черевички ж слід кожній дбати.

А наша панна, хоч сонце сяє,
Надвір із хати не виходжає.

Пани у панни, у панни гості —
Сидить та грає з панами в кості.

Коли останній з панів програвся,
Юнак Леміке при ній застався.

У нього серце — скала скалою.
«Заграймо, панно, удвох зо мною?

В заставу ставлю взуття й панчохи!»
«Мені не шкода твого нітрохи».

Упали кості, гра непогана,
Зраділа панна, гукнула панна: ..

«Я добре грала, то добре й маю —
Все, що програв ти, я забираю!

А це ж бо гра в нас лише почата,—
Радійте, смійтесь, мої дівчата!»

«Коня й сідельце я в стайні маю...
Що ж, киньмо ще раз, мо' не програю».

«Коня й сідельце? Річ невеличка!
Іде в заставу моя служничка!»

Упали кості, гра непогана,
Зраділа панна, гукнула панна:

«Я добре грала, то добре й маю —
Коня з сідельцем геть забираю!

А це ж бо гра в нас лише почата,—
Радійте, смійтесь, мої дівчата!»

Юнак блукає самотній в полі,
Благає в неба, у бога долі,

Він і святого Қанута просить,
Що щастя має для всіх задосить.

Змарнів Леміке, що й не впізнати,
Та знов до панни приходить грати.

«Себе поставиш? Я вигратъ хочу.
В заставу ставлю я честь дівочу!»

«Програєш — будеш моя по праву.
За тебе ставлю себе в заставу».

Упали кості, гра непогана.
Що ж не радіє, не скаче панна?

А хлопець каже, радий без краю:
«Що ж, добре грав я, то добре й маю!

А гра між нами лише почата,—
Що ж не радіють твої дівчата?»

«Є десять гривенъ у мене в скрині —
Візьми за мене в заплату нині!»

«Яку б то мав я між хлопців шану,
Узявши золото за гарну панну?»

Взяв хлопець панну, повіз додому,
А нашій пісні кінець на тому.

БАЛАДА ПРО РІББАЛЬДА

(Ісландська)

Негода кружляє в полі,
А вітер гуде в гаю:
Він мчить і в сіdlі тrimaє
Цвіт-кохану свою.

Аж тут його граф вельможний
В дорозі візьми та й встеж:
«Ріббалльде, це що за здобич
Додому ти везеш?»

«Мовчи — то зухвале слово
Тобі пробачу я;
Зо мною додому іде
Сестра, сестра моя!»

«Гульброну я добре знаю,
Я бачу її щодня.
Ти вкрав дочку королівську,
Кохання ж твоє — брехня!»

«Моя вона — надаремно
Ти точиш на мене злість.
Агей, стережися, не то вже
Мій меч тобі відповість!

Але він тобі довіку
Правдиво буде служить,

Коли королеві не скажеш
Про зустрічі нашої мить».

Притис Гульбруну до серця
Й остроги коневі дав,—
І в замок королівський
Чимдуж подався граф.

«Королю, у тебѣ в замку
Музйки, мед і вино,
Але ж дочку твою милу
У тебе вкрали давно!»

«Дочка, дочка моя мила —
То скарб найдорожчий мій;
Хто вкрасти її насміливсь,
Скажи мені мерщій!»

«Я бачив Ріббальда з нею,
А кажуть недарма,
Що кращого за Ріббальда
Рицаря в світі нема!»

Схопився король — в нім горе
І лютъ скіпілись в одно;
Він стіл звалив і додолу
Червоне розлив вино.

Об землю арфою вдарив,
І звук розлігся сумний,
Немов із струнами тими
Життя урвалося їй.

«Сини мої, гей, на коні!
Хай гнів у серцях кипить!
Ріббалльд за свій злочин має
Кров'ю нам заплатить».

Негода кружляє в полі,
І вітер гуде в гаю.
Ріббалльд у сіdlі тримає
Цвіт — кохану свою.

Гульбруна нараз зачула
Тупіт копит здалини:
«То батько мій з братами,
Наздоганяють вони!

Мого молодшого брата,
Ріббальде, щади в бою;
Убивши його — уб'еш ти
І матір стару мою.

Даруй життя йому, любий,
Не прирікай на загин,
Нехай хоч вісником смерті
До матері прийде він».

«Припну до верби я коні,
А скрешуть іскру мечі —
То, що б зо мною не сталось,
Гульбруно, мовчи, мовчи!

Благаю тебе, Гульбруно,
Як в еїчі битимусь я,
Нехай ти будь-щò побачиш —
Не клич мене на ім'я!

Ім'ям моїм не прокинься,
Уздрівши й кров мою теж,—
Ім'ям моїм не прокинься,
Бо ним ти мене уб'еш!»

Погоня все ближче й ближче,
То мчать з прокльоном страшним
Король і синів одинадцять
І дев'ять зятів його з ним.

Аж ось забряжчала зброя,
Ніхто ще не поборов,
Але вже із ран численних
Пролито червону кров.

Аж ось під конем Гульбруна
Побачила короля,
Побачила, як од крові
Почервоніла земля.

Коли дівері упали,
Сестер згадала вона;
А меч Ріббалльдів все блище,
Мов блискавка ясна.

По діверях вона бачить
Братів своїх милих смерть,—
Червоною кров'ю поле
Уже налилося віщерь.

Одного вже, лиш одного
Живого бачить вона —
Свого найменшого брата —
Та смерть і його стина.

«Ріббалльде, зглянися, Ріббалльде!
Ще ж зовсім він молодий!»
Ріббалльд на мить озирнувся:
«Гульбруно, це скін і мій!»

І тільки він те промовив,
Як хлопець мечем його втяв,
І він зарубав того хлопця,
Хоч сам заледве не впав.

Ріббалльд свій меч кривавий
Об кущ низький обтер:
«Гульбруно, ѹ тебе скарати
Мусив би я тепер!

Але я тебе кохаю,
Кохання моє — твій щит.
Я зраду тобі прощаю,
Бо ти моого серця цвіт.

Хоч би ѿ до неба здіймалось
Шаленство моє в цю мить —
Кохаю тебе, а кохання
Прошати нам велить».

Важкою рукою кохану
Ріббалльд на коня підняв,
І в братів замок повільно,
Повільно попрямував.

«Привіт тобі, мій брате!
Чом ти такий сумний?
Розвесели своє серце —
З медом вина налий!»

«Уже мені, милив брате,
Не до медів та вин...
Поглянь, що тобі приніс я,
Бо я з'явивсь не один.

Річарде, тобі привіз я
Дружину молоду,
А сам я померти маю,
А сам я в могилу йду».

«Узяв би я її, брате,
Яка в тім дивина?
Узяв би я, коли б знати,
Що дівчина ще вона».

«Бери її, милив брате,
Звіряйся на слова мої —
Лиш раз у житті моєму
Поцілував я її».

Схилився Ріббалльд на землю,
Припав до її колін —
Так той, хто не знав спочину,
Навіки знайшов спочин.

Гульбруна заголосила,
В очах його вздрівши тьму:
«Я дівчиною зостанусь
І вірною буду йому!»

ДОЧКА ЛІСОВОГО КОРОЛЯ¹

(Датська)

Пан Олоф подавсь по шляхах нічних
Скликати весільних гостей своїх.

Він в лісі між ельфів² на моріжку
Зустрів короля лісового дочку.

«Пан Олоф! Куди ти? Не поспішай!
Дай руку мені і до танцю ставай!»

«Не можу з тобою я йти у танець —
Я завтра вранці стаю під вінець».

«Остроги я дам тобі золоті,
Таких ти не бачив ніколи в житті!»

Шовкòву сорочку ти матимеш теж,
Коли до танцю мене поведеш».

«Не можу тебе я повести в танець —
Я завтра вранці стаю під вінець».

«Я сріблом і злотом засиплю твій дім,
А тільки зо мною до танцю ходім!»

«Я золото взяв би, але ж у танець...
Не можу — я завтра стаю під вінець».

«Не можеш? Не сміеш? То геть іди!
Але начувайся, пан Олоф, біди!»

І вдарила Олофа в серце вона,
І кволість його охопила страшна.

Дала йому в руки повід і пліть:
«Що ж, їдь до своєї коханої, їдь!»

Коли ж до своїх він під'їхав воріт,
Побачила мати, що син її зблід.

«По правді скажи мені, сину мій,
Чого ти такий блідий і сумний?»

«В краю лісового я був короля —
Ніхто не вертався живий відтіля».

«Я знаю вже, сину, чого ти блідий,
Та що ж я скажу нареченій твоїй?»

«Скажіть, що я верхи у ліс полетів
Востанне своїх поганяти хортів».

Лиш вдосвіта благословилось на світ —
Під'їхали гости до їхніх воріт.

Шумує в барилах весільний напій.
«Де ж мій наречений, пан Олоф мій?»

«Пан Олоф верхи у ліс полетів
Востанне своїх поганяти хортів».

Але хтось китайку в цю мить підняв —
Під нею пан Олоф мертвий лежав.

ВОДЯНИК

(Датська)

«Порадь мені, мамо, як людську
На дно узяти мені дочку?»

Коня зробила йому з води,
З піску — сідельце і поводи.

І паном гарним його вдягла,
І в кірху¹ пішов він до села.

Проклав довкола потрійний слід,
Коня вороного прив'язав до воріт.

Зайшов у кірху він в тім селі —
Аж загули старі й малі.

І навіть пастор² подумав сам:
«Відкіль тут бути таким панам?»

Одне дівча захопилось ним:
«Коли б цей рицар та був моїм!»

А він ступнув через два стільці,
Тремтить її ручка в його руці.

А він ступнув через три стільці —
Ну, геть молодець, як і всі молодці! —

«Ми вдвох, мовляв, ось ти, ось я...»
«Люблю тебе, я давно твоя!»

І вийшли з кірхи й прошли село —
Немовби у танці їх несло.

На берег виніс їх той танець,
Та нашій пісні ще не кінець.

«Подереж коня за тонку узду,
А я десь човника тут знайду».

Човном за шхери пройшли вони,
Позаду зникли усі човни.

А в чистім морі, на бистрині,
Він зник із нею у глибині.

І чутъ було за десять миль,
Як те дівча волало з хвиль.

Що ж я, дівчатка, пораджу вам?
Не йняти віри водяникам.

ПІСНЯ ПРО ФРИЗІВ

(Фарерська)

На березі фризи¹ сідають в човни,
Уже відпливать поспішають вони,
А голос дівочий луна з далини:
«У фризькій землі я загину!
Моряче фризький, зажди, постій,
Мене порятує батько мій!
Спускайте вітрило, притримуйте снасть,
Свій замок за мене він вам оддасть —
Я в фризькій землі не загину!»
«Є в мене два замки, ти знаєш сама,
Та жодного з них за для тебе нема —
У фризькій землі ти загинеш!»

Уже тії фризи сідають в човни,
Уже відпливать поспішають вони,
А голос дівочий луна з далини:
«У фризькій землі я загину!
Моряче фризький, зажди, постій,
Невже забарився рятунок мій?
Спускайте вітрило, притримуйте снасть,
Вам мати за мене шати віддасть —
Я в фризькій землі не загину!»
«Дві сукні є в мене, ти знаєш сама,
Та жодної з них за для тебе нема —
У фризькій землі ти загинеш!»

А фризи сідають, сідають в човни,
Уже відплівати поспішають вони,
І голос дівочий луна з далини:
 «У фризькій землі я загину!
 Моряче фризький, зажди, постій,
 Мене порятує коханий мій! —
Спускайте вітрило, притримуйте снасть,
За мене він вам корабель oddастъ —
 Я в фризькій землі не загину!»
«Є два кораблі в мене, знаєш сама,
За тебе я фризам сплачу обома —
 Ти в фризькій землі не загинеш!»

ПРИМІТКИ

ВСТУПНЕ ЗАУВАЖЕННЯ

Термін «балада» існує в літературах багатьох народів. Часом баладою називають твори народної поезії, що мають певний характер, не одинаковий для різних народів; часом під баладою розуміють один з поетичних жанрів нової літератури. Універсального змісту цей термін не має, по суті являючись умовою назвою для кількох близьких, але не тотожних жанрів поезії.

Назва ця постала з народно-латинського *«ballare»* — «танцювати», і в своїй провансальській формі *«balada»* та північно-французькій *«balete»* означала хороводну (танцювальну) пісню, тематично пов'язану з весняною обрядовістю. Можливо також, що, як ці форми, що в Італії трансформувалися в *«ballata»*, так і англійське *«ballad»* мають в основі кельтське *«gwaelawd»* (вимовляється: вальад), що значить народна пісня.

Саме в такому значенні термін «балада» поширений в англійській мові, де баладою звуться певна форма англійської та шотландської народної поезії — ліро-епічна пісня з необов'язковим хоровим рефреном (приспівом), тобто позбавлена сталих зовнішніх ознак, а проте виразно одмінна за змістом і за настроєм не скожа на пісні інших жанрів.

«В ній (в баладі.— Л. П.) головне не подія, а почуття, яке вона збуджує, дума, на яку вона наводить читача» («Разделение поэзии на роды и виды». В. Г. Белинский. Том II. Москва, 1948).

Цілком вірно, що особливості балади полягають не стільки в формі, яка досить різноманітна, скільки в змісті та настрої, а проте слід сказати, що традиційна характеристика тематичної та емоційної сторони народної балади страждає на однобічність, коли підкреслює, що в ній переважають «трагічні сюжети, пов'язані з нещасливим коханням, кривавою помстою, зрадою, вбивством» і по-

значені «похмурим, меланхолійним або зловісним ліричним тоном розповіді»

Це невірно вже у відношенні до англійської балади, яка часто-густо іронізує над власною фантастичністю, а в багатьох випадках обходитьсь зовсім без фантастики і всіх перелічених вище страхіть, місце яких посідає в ній терпкий народний гумор, здоровий глузд і цілком реальний підхід до явищ реального життя. Характерні в цьому смислі балади Робінгудівського циклу, дві з яких вміщено в третій книзі нашого збірника.

Щождо балад слов'янських та інших народів, то фантастичний елемент в них служить здебільш тільки покровом для реальних людських конфліктів, в яких усе наскрізь земне і відбиває реальні земні взаємини, навіть коли тут фігурують надприродні істоти чи персоніфікації, чим звичайно не знімаються пережиточні явища в народно-поетичному мисленні.

Варта уваги з цього погляду сербська балада «Браття та сестра», в якій діють і бог, і ангели, і повсталі з могил мерці, і персоніфікована чума («страхітна морія»), та яка, проте, освітлює трагедію загибелі родини з таким реалізмом і психологічною правдою, що одразу ж стає зрозумілим, що всі фантастичні істоти і персоніфікації для народного співця і його слухачів позбавлені будь-якого містичного змісту — це тільки образи народної поезії — фантастичні брази, що допомагають народу і його співцям розкривати і осмислювати правду реального життя.

Коли ж узяти угорську баладу «Дружина Іштвана Герге», або грузинську «Тапараванський юнак», або даргинську «Юнак з Кумуха і дівчина з Азайні», то в них, як і в багатьох інших, ми не побачимо і сліду тієї фантастики, про яку звичайно говорять, коли мова заходить про балади,— а тимчасом це балади типові, як за сюжетом, так і за формою і настроем, хоч ці форма, ні сюжет, ні настрій в них не тотожні.

В баладі можна відмітити чимало жанрових відтінків, але в той же час вона зберігає певну характеристичну єдність, яка і відокремлює її від інших жанрів народної поезії.

Але ж і «відокремлення» це у великій мірі умовне, оскільки «хоч всі... три роди поезії (епос, лірика і драма.— Л. П.) існують окремо один від одного, як самостійні елементи, вони не завжди відокремлюються один від одного різко визначеними межами. Навпаки, вони часто-густо з'являються в суміші, так що певний епічний по формі своїй твір вирізняється драматичним характером, і навпаки». І далі: «Що стосується власне ліричних творів,— вони іноді набирають епічного характеру, як в романі та баладі...» (В. Г. Белинский. Там же).

Тут кількість творить якість: перевага в ліроепічній пісні епічного елементу, на думку Белінського, дає нам баладу; перевага елементу ліричного — романсь.

Дослідники вказують також на наявність в баладі зародків драми: стислої дії, діалогу; якщо балада й не скрізь була в прямому смыслі зародком народної драми, то вона, в усякому разі, виникла з одного джерела з нею, оскільки була пов'язана з народною обрядовістю, містеріальний характер якої незаперечний. Нарешті, слід сказати про фабулярність балади, про обов'язкову наявність в ній більш чи менш розробленого сюжету, навколо якого групується все, що звемо змістом твору.

Таким чином, в баладі поєднуються елементи драми, лірики і епосу з більшими чи меншими відхиленнями на користь одного з цих елементів.

Наявність цих елементів в ліроепічній народній пісні і дозволяє мені об'єднати назвою балади цю досить широку і різноманітну верству світової народної творчості.

ДО КНИГИ ПЕРШОЇ

Одним з питань, що викликає незгоду поміж фольклористами, є «безособовість» або ж «канонімність» народної поезії. Вже між цими визначеннями є непримиренне протиріччя: якщо народна творчість «безособова» і творцем її є весь народ, тоді нема чого за кожним народнопоетичним твором шукати автора і скаржитися на «канонімність» того чи іншого твору народної поезії, оскільки анонімність означає тільки те, що ім'я автора нам з тих чи інших причин невідоме, але сам автор мусив бути.

Безособова творчість неможлива в жодній галузі людської діяльності. Творчість може бути індивідуальною чи колективною, це інша справа, але залишається завжди пов'язаною з особою майстра, творця. Те що він невідомий нам — явище другорядне і зрештою непостійне: у східних народів ім'я народного співця зберігає для поколінь сама традиційна форма поезії, воно вмонтовується в заключні рядки пісні, як підпис під сучасним друкованим твором, і через те не може забутися.

Гей, Сулейман! Скрізь, усім
Товаришам співай своїм,
Братам по зліднях. Шастя їм
Життя вже обіцяли стало.

(Сулейман Стальський. Вибране,
Дерэйслітвідаў Украіни. Кіев. 1953)

Поезія інших народів не знає цього явища, розвиваючись в інших формах. Але чи не зберіг для нас своє ім'я козак Кирша Данилов, вмонтувавши його в коротку, сповнену сильного чуття пісню:

А и не жаль мне-ко битого, грабленого,
А и того ли Ивана Сутырина,
Только жаль доброго молодца похмельного,
А того ли *Кирилы Даниловича*.
У похмельного доброго молодца голова болит:
А вы, милы мои братцы, товарищи, друзья!
Вы купите винца, опохмельте молодца,
Хотя горько, да жидко — давай еще!
Замените мою смерть животом своим:
Еще не в кое время пригожусь я вам всем.

(*Древние российские стихотворения собранные
Кириллом Даниловым. Москва, 1938.*)

Один з перших дослідників збірника Кирши Данилова — Калайдович, хоч і вважав Киршу і збирачем і «самостійним переробщиком древніших залишків народних пісень», а проте висловлював думку, що Кирша «пи сав для людей неосвічених», тобто був автором, а не тільки збирачем пісень відомих з його збірника. Для мене авторство Кирши Данилова, як і Остапа Вересая, як і сучасних українських кобзарів та бандурристів, безсумнівне. У кожному випадку, коли ми розглядаємо твір народної поезії, ми маємо справу не з «безособовою», а з особистою творчістю, дарма, чи відоме чи невідоме нам авторове ім'я.

«Систематичні спостереження над життям і творчістю повідачів билин, казкарів, складальниць голосінь, весільних дружок та інших так званих носіїв фольклору показали, яку величезну роль відіграють в усній поезії особиста художня майстерність, виучка, талант, пам'ять та інші моменти індивідуальної психіки. До того ж тепер вже міцно встановлено і підтверджено сотнями, якщо не тисячами, прикладів, що кожний носій фольклору, тобто виконавець усно-поетичних творів, є в той же час і в значній мірі творцем — автором їх.

Серед них є талановиті і нездари, з багатою індивідуальною уявою і несамостійні наслідувачі, досвідчені і початківці в мистецтві, веселуни-гумористи і суворі моралісти, прихильники релігії і сміливі атеїсти, фантасти-романтики і реалісти. Іншими словами, в психологічному та ідеологічному відношеннях, в ступені майстерності та обдарованості перед носіїв фольклору (тобто його творців і виконавців) ми можемо зустріти не меншу різноманітність індивідуальних постатей, ніж в писаній художній літературі. Таким чином, про фольклор, як творчість начебто безособову говорити не доводиться». (Академік Ю. М. Соколов. Русский фольклор. Москва, 1941).

В післяреволюційний період «анонімність» народної творчості, як відомо, дедалі більше зникає, як поступово зникає межа між «усною» і «писаною» літературою. Джамбул і Сулейман Стальський, Гамзат Цадаса і Теугеж Цуг — найяскравіші тому приклади.

Ось чому при доборі творів революційного періоду, з яких складається перша книга цього збірника, мене не спиняло те, що імена їх авторів в більшості відомі, отож, на думку прихильників, «безособовості» не можуть вважатися творами народної поезії.

Поступове злиття творчості «усної» і «писаної» тільки підкреслює життєздатність і невичерпність джерел народної поезії і є найвідмінним доказом того, що в нашу добу вона не тільки не вироджується, а підіймається в своєму розвитку навищу ступінь.

ВІРМЕНСЬКА ДУМА ПРО ЛЕНІНА

Ленін-вождь

Вірменську думу про Леніна записано зі слів шаповала Габо Барщумяна, шістдесятп'ятирічного мешканця міста Ленінакан, в 1934 році.

¹ Ч о р т á н — висушене кисле молоко.

² Н о к ý р — батрак.

³ Б е к — поміщик.

⁴ А г а — пан.

⁵ А р а ч — вперед.

⁶ І н г л i з — англієць, Англія.

⁷ Ф р а н г с i з — француз, Франція.

⁸ Ч i н - М а ч i н — Китай.

⁹ Ч а й - Ф у н — Японія.

¹⁰ М с и р - Х i с а р — Єгипет (тут мова йде про колоніальне військо імперіалістів).

¹¹ А м р к я н — американець, Америка.

¹² А л м а н — німець, Німеччина.

¹³ Ч а р х и - ф е л а к — дослівно: колесо долі; у Вірменії між народом так називають літаки.

¹⁴ Б е з в о д н i — в умовах поливного землеробства найбідніші селяни.

¹⁵ А л а г я з — Арагац, гора у Вірменії.

¹⁶ А р а з — Аркас, найзначніша річка Вірменії.

¹⁷ Б а р а н т а — отара овець.

¹⁸ Б о с т а н ч i — городник.

¹⁹ К ю л ъ х а н — канава, місце для покидьків.

УЗБЕЦЬКА РЕВОЛЮЦІЙНА ДУМА

Ачиль-дау

Революційну думу «Ачиль-дау», в якій відбилися події громадянської війни і боротьби з басмацтвом в Середній Азії, склав узбецький народний співець — бахші Фазил Юлдаш. Про нього в «Антологии узбекской поэзии» (Государственное издательство художественной литературы. Москва, 1950) читаємо: «Фазил Юлдаш-оглы — широко відомий поет-бахші, народився в 1872 році, в кишлаці Лайка, Булунгурського району, в родині бідняка. На п'ятому році свого життя Фазил втратив батька, і незабаром злидні примусили його піти чабаном до бая. До дев'ятнадцяти років він безперервно працює у баїв і, шукаючи кращого місця, переходить з кишлака в кишлак. Від своїх товаришів-чабанів Фазил навчився грati на домбрі і захопився цим мистецтвом. Він складав пісні, в яких скаржився на безпросвітне життя чабанів та поденних робітників. Дев'ятнадцяти років Фазил повертається в свій рідний кишлак. Обробляючи клапоть землі, що залишився йому від батька, він одночасно робить поденно у баїв. Тут він зав'язує близькі стосунки з трьома братами-бахші — Юлдашем, Колдишем та Саяром і протягом кількох років навчається у них мистецтва гри та поетичного повідання. Незабаром він вже самостійно виступає по кишлаках та кочовиськах. За досконале виконання його вже в той час прозивають Фазил-джірав, що значить: майстер-оповідач. Від Фазила-джірава записано понад двадцять поем та епічних творів, між ними «Алламиш», «Шірін і Шакар», «Лейлі і Меджнун», «Фархад і Шірін», «Рустам» та ін. Фазил Юлдаш відбив у своїй творчості найвизначніші події, свідком яких йому довелося бути... Фазил Юлдаш постійно мешкає в колгоспі «Янгі Міхнат» («Нова праця»), почесним членом якого він є. Він і тепер імпровізує нові пісні на сучасні теми, виступає як поет-бахші під час народних зборів і свят. З його слів записуються нові, раніше не вичені дастани».

¹ Б а с м а ч і — контрреволюційні бандити під час громадянської війни в Середній Азії.

² Б а т и р — богатир.

³ К у ш п и л а — пілюга, курява.

⁴ К у р б а ш і — командир басмацького загону.

⁵ Ш а х р і с я б с — одно з найдревніших міст Середньої Азії, в давнину відоме під назвою Кеш, тепер районний центр Узбецької РСР.

⁶ Т а т ь — злодій.

ТАДЖИЦЬКА РЕВОЛЮЦІЙНА ДУМА

Останній бій Червоної Армії з Довлатманом та Енвер-пашею

Ця дума про розгром басмачів широко відома в гірських районах Таджикистану і має багато варіантів. В основу нашого перекладу лягли два твори, записані зі слів Кури Мураза з кишлака Зувайр, Ховалінського району, Таджицької РСР, в 1929 році. («Творчество народов СССР». Издание редакции «Правды», 1937). В «Антологии таджикской поэзии» (Государственное издательство художественной литературы, Москва, 1951) вміщено інший варіант цієї думи в перекладі А. Глоби.

¹ Л о і с о н — селище в районі Куляба в Таджикистані.

² Е н в е р - п а ш а — турецький генерал. Вигнаний з Туреччини в період національно-визвольного руху, очолюваного Кемаль-пашею, Енвер-паша з'явився на чолі великих басмацьких загонів у Східній Бухарі (теперішній південний схід Таджикистану). Бухарський емір, скинутий народом з трону, намагався за допомогою Енвера відновити свою владу. Частинами Червоної Армії та загонами червоних партизанів банди Енвера були розгромлені, самого Енвера вбито.

³ Д о в л я т м а н д — великий феодал, найближчий поплічник Енвера, убитий в бою одночасно з ним.

⁴ А к - Б у л а к — селище в районі Куляба.

⁵ Е ф е н д і — пан.

⁶ Х а н а б а д — селище в районі Куляба.

⁷ Н а м а з — повсякденна молитва у мусульман, релігійний обряд, що полягає в повторенні певних рядків з корана, супроводжуваних деякими ритуальними рухами.

⁸ Т о к с а б а — титул вищих чиновників та військових в бухарському еміраті.

⁹ М у д р и й, я к з м і й — порівняння, властиве поезії східних народів, джерело якого в біблійній легенді.

¹⁰ М ай дон а — селище в районі Куляба.

¹¹ Ч о р д а р á і - Т у р к ó — так само.

¹² М і р а х у р — титул вищих чиновників та військових в бухарському еміраті.

¹³ А с к е р — боєць, солдат.

¹⁴ К а б у л — столиця Афганістану.

¹⁵ М у м і н а б а д — районний центр в Таджикистані; мумінабадська фортеця, як і скрізь в колишній Бухарі, будова з невипаленої глини.

¹⁶ А б д у р а х і м , б е к Ф у з а й л ь , ш а х Н у с т р а т , І б р а -
г і м і з Г і с а р а , І ш а н - П о д ш о х о н , І ш а н - С у л т а н ,
А ш у р - х а н — главарі басмацьких банд.

¹⁷ І ш а н , м у л л а — титули духовних осіб у мусульманів.

¹⁸ Е м і р — титул феодальних володарів Бухари.

¹⁹ Д ж а й р á — гора в районі Кулляба.

²⁰ Д ж а й р а н — степова антилопа.

ВІРМЕНСЬКА ПАРТИЗАНСЬКА БАЛАДА

Партизан Рубен

Баладу про молодого червоного партизана Рубена з села Ейлар, який був убитий дашнаками під час лютневого повстання 1921 року, записано в Котайському районі, Вірменської РСР.

¹ Г я м р е з і ї ц і — жителі села Гямрез, Котайського району.

² Х у м б а п е т — главар дашнацької банди.

³ Д а ш н а к и — вірменська націоналістична контрреволюційна партія, що боролася проти Радянської влади у Вірменії в 1918—1920 рр.

⁴ Г а й я с т а н — Вірменія.

З ҚАРЕЛЬСЬКИХ ЕПІЧНИХ ПІСЕНЬ

Кімасозеро

Пісню про похід лижного загону Тойво Антікайнена на Кімасозеро склала колгоспниця села Вохтозеро, Петровського району, Карело-Фінської РСР, Анастасія Нікіфорова, яка особисто зустрічалася з легендарним героєм. Я змінив назву пісні. В збірнику «Карельские эпические песни» (Издательство Академии наук СССР, Москва — Ленинград, 1950) вона має назву «Антикайнен».

¹ А н т і к а й н е н Т о й в о — легендарний герой карело-фінського народу, який очолив в 1922 році похід лижного загону червоноармійської інтернаціональної школи проти головного штабу білофінських інтервентів, що містився в північно-карельському селі Кімасозеро. В 1934 році був заарештований фінською охранкою і згодом засуджений на довічну каторгу. Завдяки заходам Радянського уряду звільнений з каторжної тюрми 3 травня 1940 року. Загинув 4 жовтня 1941 року під час виконання відповідального партійного завдання.

Червоний прапор на щоглі

¹ Олонець — районний центр Карело-Фінської РСР.

² Тулоксі, Видлиця — карельські села.

Сини Қалеви

¹ Калева — те ж, що й Қалевала — рідний край карелів; таким чином, сини Қалеви — карели.

² Теллерво.— В «Калевалі» Теллерво — дочка Тапіо, лісового божества. Тут Теллерво виступає вже як син Тапіо, довгобородий лісовик, охоронець лісів. Очевидно сучасні оповідачі карельських ру н, поступово забиваючи складну міфологію, поєднали ім'я дочки з місцем батька на карело-фінському Пантеоні й таким чином утворили новий міфологічний образ.

³ Кемь — річка на півночі Карело-Фінської РСР, впадає в Біле море.

⁴ Ахто або Ахті — за одним тлумаченням божество моря, за іншим — воїн-рибалка, з ім'ям якого пов'язане ім'я вищезгаданого морського божества. Тут знову маємо приклад плутанини в міфології, внаслідок якої з воїна-рибалки оповідач утворив «діву водоспадів».

⁵ Ільмарінен, або Ільмалінен — віщий коваль, досконалій майстер, що виконує найскладніші доручення, основний герой карело-фінського народного епосу.

ДВІ ПІСНІ ІСПАНСЬКИХ РЕСПУБЛІКАНЦІВ

Балада про бронепоїзд

Як і наступна пісня, Балада про бронепоїзд виникла в лавах бійців іспанської республіканської армії наприкінці тридцятих років.

¹ Франко — іспанський генерал, теперішній диктатор Іспанії, який підняв фашистський заколот проти республіканської Іспанії в 1936 р.

² Бургос — місто в Іспанії, в області Стара Кастилія, розташоване на річці Арлансон і на залізничній лінії, що з'єднує Мадрід з Біскайським узбережжям та Францією. В роки громадянської війни та італо-німецької інтервенції в Бургосі містився так званий уряд генерала Франко.

³ Мобла, ⁴ Кейпо-де-Льяно — франкістські генерали.

Матрос

Пісню складено про моряка іспанського республіканського флоту Антоніо Колль, який разом з іншими моряками брав участь в обороні Мадріда в 1936 році. В одному з боїв, коли фашистські танки загрожували прорвати фронт оборони, Антоніо Колль підірвав зв'язками гранат передові машини і зупинив атаку. Його подвиг служив прикладом для багатьох бійців республіканської армії, серед яких і виникла ця пісня.

ТЮРЕМНІ ПІСНІ ЯПОНСЬКИХ КОМУНІСТІВ

Солом'янний бриль. День суду. Пісня бурі

Тюремні пісні японських комуністів були опубліковані в американському прогресивному журналі «Нью мессіс енд мейнстрім». Наш переклад, зроблений з англійської мови, з можливою точністю відтворює зміст і складний поетичний настрій цієї публікації. Щодо самої форми японської народної поезії, то відтворення її іншою мовою пов'язане з низкою непереборних труднощів, в зв'язку з певними особливостями японської мови і віршування.

НЕГРИТЯНСЬКІ ПІСНІ ПРОТЕСТУ

На залізниці. В шахті Джо Брауна. Йди геть! Бавовник я збираю.
Чи дощ, чи сніг. Робив я літо й осінь

Негритянські балади, відомі під назвою «Пісень протесту», вперше записав американський журналіст і громадський діяч Лоуренс Геллерт. Протягом дванадцяти років, подорожуючи з фонографом та пачкою алюмінійових платівок, він збирав і записував ці пісні на негритянському Півдні в таборах лісорубів, халупах батраків та шахтарів. Лоуренс Геллерт зібрав понад триста пісень, всі вони разом — виняткової сили і значення обвинувальний акт проти расової дискримінації і соціального поневолення, які панують у Сполучених Штатах Америки.

¹ Б о с — хазяїн.

² Атланта, ³Чарлстон, ⁴Реллей — міста в Сполучених Штатах.

⁵ Ф у т — міра довжини.

ДО КНИГИ ДРУГОЇ

Балади слов'янських народів, з яких складається друга книга цієї збірки, свого часу вийшли окремим виданням («Слов'янські балади». Державне видавництво художньої літератури. Київ, 1946). Академік М. К. Гудзій в статті «Цінний вклад у справу слов'янського єднання» («Радянська Україна», 13 грудня 1946) відгукнувся на вихід того збірника і з одного боку позитивно оцінив мою працю — («Щождо самих перекладів Леоніда Первомайського, то вони зроблені рукою справжнього майстра, стоять на великій художній височині. Перекладачеві вдалося передати національний колорит оригіналів і разом з тим настільки наблизити їх до стихії українського поетичного слова, що, читаючи його переклади, часом сприймаеш їх як оригінальні твори української народної творчості»), а з другого боку зробив ряд цінних критичних зауважень, які стосувалися моєї передмови до вищезгаданої книжки. Ці зауваження, висловлені до того ж з глибоким знанням справи і в гарній товарицькій формі, примусили мене переглянути деякі мої погляди на природу балади, і я вважаю приемним обов'язком на сторінках цієї книги висловити вдячність моєму шанованому критикові.

РОСІЙСЬКІ

Віщий кінь.

¹ Фузеля — старовинна рушниця.

² Протупея (правильно — портупея) — у солдатів ремінна перев'язь, на якій носять холодну зброю (шаблю і т. д.).

Наймолодший син

¹ Рекрутчина — система примусового поповнення армії в старій Росії, система, весь тягар якої падав на селянство та робітників. Термін служби був надзвичайно довгий (за царя Миколи I — до 25 років). Існування рекрутчини було тяжким лихом для працюючих і відбилося в народній творчості, як російській так і багатьох інших народів.

Відплата

¹ Кармазин — сукно малинового кольору.

² Камка — шовкова китайська кольорова тканина з узорами.

³ Бешмет коноватні. — Бешмет — верхній чоловічий одяг, розповсюджений у тюркських, монгольських народів і на Кав-

казі, що в дивні часи був запозичений козаками. **К оноватъ** — рід тканини, з якої шилися бешмети.

⁴ **К и т а й к а** — тканина червоного кольору.

⁵ **Б р у з у м е н т** — позумент.

⁶ **С а'п'я н е ць**, сап'ян або саф'ян — особливо вироблена й пофарбована козлова шкіра, що йшла на взуття.

Солдатське побачення

¹ **В о сь м и н а** — говорилося про хліб у зерні, в різних місцевостях мала різну міру, наприклад, 48 пудів. Вживалася також в значенні поземельної міри.

² **П о л т и н а** — півкарбованця.

³ **К і в е р** — військовий головний убір, який носили в російській армії з середини XVIII до кінця XIX століття.

Після бою

¹ **Ч е р к е с о ч к а**, черкеска — рід верхнього одягу східного походження, який носили козаки.

Молодцева похвальба

В. Г. Белінський в статті «Російська народна поезія» називає цю баладу «наївною і сумною піснею», і, переказавши її зміст, відзначає: «як гармоніює сумне закінчення цієї поеми з її сумним початком».

Я змінив назву балади. У Кирши Данилова вона звуться за першими рядками: «Когда было молодцу пора, время великое». (Древние российские стихотворения, собранные Киршой Даниловым. Гослитиздат, 1938).

Татарський полон

¹ **Т е р е м** — верхнє світле приміщення над сінми в старовинних будівлях, в ширшому розумінні — світлиця.

² **К у н и ц і, с о б о л і** — дорогое хутро з куниць, соболів.

Шинкарка та козак

На цю тему є українська пісня, яку записав Ів. Франко в Нагуєвичах, тільки замість купців: полівця, міщанина та козака у ній діють два чужоземці, які також п'ють у корчмі і підмовляють дівчину.

Наводимо цю пісню повністю, так, як її вміщено у Франковій

розвідці «Жіноча неволя в руських піснях жіночих» (Твори, том XVI. Київ, 1955).

Ой у полі сосна високая росла;
Не хиляйся, сосно, бо й так мені тоскно!
Бо я на Україні, як на пожарині,
Ніхто не пригорне й а в лихій годині!
Ніхто не прибуде, ні отець, ні мати,
Ні тата дівчина, що і мислю взяти.
Й а в полі кирниця дильом дильована,
Десь моя дівчина як намальована.
Й а в полі коршемка, коршемка новая,
А й у тій коршемці п'є два чужоземці.
Єден чужоземець п'є мід та горівку,
Другий чужоземець підмовляє дівку.
Й а взяли дівчину й а в густу ліщину.
Вивели з розуму, як малу дитину.
Повели дівчину й а в гору лозами,
Прип'яли дівчину до сосни косами.
Самі пішли лісом, назирали хмизу,
Запалили сосну з верху й аж до низу.
Ой соснонька горить, дівчина говорить:
Ой хто в лісі чує, най мі порятує,
Най відв'яже руки від тяжкої муки!
Ой хто в лісі чує, най рубає граба,
Та най ся надивить, що казацька зрада!
Ой хто в лісі чує, най рубає бука,
Та най ся надивить, яка моя мука.
Ой хто діти має, най іх научає,
Звечора до коршми най іх не пушає.

На думку Ів. Франка ця пісня «належить до т. зв. бродячих або мандруючих пісень, котрі переходять від одного народу до другого...». Мені здається, що тут, як часто буває, з'єдналися дві пісні: зачин чисто ліричного характеру, до рядка «десь моя дівчина як намальована» включно, прив'язаний до стисло-драматичної балади зовсім механічно і, як для балади, занадто довгий. Не в дусі балади також і заключні моралізаторські рядки пісні.

Розбійники і сестра

¹ Я хонти — дорогоцінне каміння; вживалося в різному значенні, напр. яхонт червчатий, червоний — власне рубін; яхонт блакитний, синій — сапфір і т. д.

Розстання

Закінчення цієї балади:

Ти прости, пробач, коханий мій,
Ти прости, душа — отецький син,

Завтра мають поїжджані буť,
Повезутъ мене вінчатися:
Що вже іншому достанусь я —
Буду йому повік вірною,

свідчать про те, наскільки глибоко знати національний характер російської жінки Пушкін, вкладаючи в уста своєї Татьяни оці слова:

Но я другому отдана;
Я буду век ему верна.

Тут вражає майже дослівна подібність заключних двох рядків, мимоволі викликаючи думку: чи знати Пушкін цю пісню, чи ця подібність зумовлена безмежною спорідненістю геніального поета з етихією російського народно-поетичного слова?

БІЛОРУСЬКІ

Вишивання

¹ Кошуленка, кошуля — сорочка.

Іван-та-Мар'я

В збірнику І. Я. Рудченка «Чумацька народна пісня» (Київ, 1874) є майже дослівно схожа українська народна пісня з кол. Пирятинського повіту (подаю її за тодішнім правописом):

Ой у Київі на риночку
П'ють чумаки горілочку,—
Ой п'ють вони, гуляють,
На шинкарку гукають:
«Шинкарочко молода,
Підлій пива ще й вина!»
— Не підлілю, не подам,
Бо у тебе жупан дран,
«Хоч у мене жупан дран,
Єсть у мене грошей джбан».
— Коли в тебе грошей джбан,
То за тебе дочку дам.—
У суботоньку змовляли,
У неділю вінчали.
«Скажи мині, серденко,
Якого ти родоньку?»
— Я з Київа Карпівна,
Зовуть мене Марусею.
Скажи ж мені, серденко,
Якого ти родоньку?
«Я з Київа Карпенко,

Зовуть мене Йованенко...
Бодай попи пропали —
Сестру з братом звінчали.
Ходім, сестро, горою,
Розстелемось травою:
Ой ти будеш синій цвіт,
А я буду — жовтий цвіт,—
Будуть дівки квітки рвать,
Нас з тобою споминать,—
Станутъ траву косити,
За нас Бога молити:
Ой що тая травиця —
То з братіком сестриця!»

¹ Гарнечъ — має різне значення, тут — старовинна міра рідини.

Дурний Мартин

У збірнику Қирши Данилова є російська сатирична пісня «Дурень Бабин», що повторює з деякими відмінами цей сюжет. В. Г. Бєлінський, в згадуваній вже вище статті «Російська народна поезія», наводить уривок з неї. Наприкінці російського варіанту дурень просить благословення у ведмедя, перед тим зазнавши чергової неприємності з ігуменом, і дістає відповідну пораду на майбутнє. «Прибігши додому ледве живий,— переказує Белінський закінчення пісні,— він дізнався, що на ведмедя йому слід було затюкати, загайката, зауллююкати,— і, зустрівши по дорозі «полковника Шишкова», він затюкав, загайкав, зауллююкав, за що й міцно був побитий солдатами — тут йому, дурневі, й смерть сталася». (Сочинения В. Г. Белинского в четырех томах. Том второй. С.-Петербург, 1896).

СЕРБСЬКІ

Джуро у темниці

¹ Темничарин — той, хто сидить у темниці, в'язень.

Будування Скадра

Якоб Грім, знаменитий німецький філолог, називав «Будування Скадра» найбільш хвилюючим твором всіх країн і народів.

Сербський дослідник зауважує, що в багатьох народів існувало вірування, що великої будови не можна поставити, не замурувавши у підмурок живу істоту — здебільш найдорожчу і найближчу людину: єдиного сина чи дочку або ж молоду жінку. В іменах Стої та Стояна, за словами дослідника, втілюється ідея тривкості будови,

яка має «стояти». (Винко Витезица. Антологија народне поезије. Београд, 1937).

Є український переклад цієї балади М. Старицького (З давняго зошита. Пісні та думи. Київ, 1881).

Мені відомі також болгарська, румунська та угорська версії цього сюжету. Повинні бути й інші. Вони всі повторюють основний мотив вмурування жінки зодчого в підмурок будови, яка розвалюється, і відрізняються тільки в подробицях та ще так званим «місцевим колоритом».

Болгарська балада зветься «Маноиль майсторъ и вградена невеста».

Майстер Маноїл дев'ять років будує Піргос, з ним триста підмайстрів і двісті учнів. Що вдень збудують, те вночі розвалюється, як і в сербському варіанті, але без пояснення причини втручанням надприродних сил (віла сербського варіанту тут відсутня). Цар пише майстрові, наказуючи цього ж десятого року добудувати Піргос. В ніч під святу неділю майстрові сниться сон, функція якого в розвитку сюжету тотожна з попередженням віли в сербській баладі. Маноїл говорить до своїх підмайстрів та учнів: сю ніч я бачив сон; нам треба заприсягтися: чия дружина перша принесе нам сіданок у понеділок — ту маємо замурувати у підмурки вежі, тоді стоятиме Піргос. Усі клянуться ні слова не говорити жінкам, але розходяться і розповідають, не розповідає лише майстер Маноїл.

Глибоким трагізмом віє від розмови Маноїла з дружиною увечері під понеділок:

— Ой ми те тебе, ти моё либе,
Ти моё либе, горка Марийке,
Днеска е, либе, света недѣля,
Утро е дѣлникъ, дѣлникъ пондѣлникъ.
Да станешъ, либе, рано зарана,
Че да подсеешь деветь чуваля,
Деветь чуваля чиста пченица,
Да я закарашъ на воденица,
Брашно да смелишъ, да го докарашъ;
И да замажашъ високи кѣщя,
Високи кѣщя гладко мазане;
И да окажешъ дветъ дечица,
Дветъ дечица, дветъ близненца,
Дветъ близненца Петра и Павла,
Да ги накърмишъ, въ люлчици гуди
И да ги приспишъ, сладко да заспятъ;
Тогазъ наготови топла обѣда,
И да ми дон'сесъ на пусто кале,
Твърде не бѣрзай, полека върви.—

В понеділок уранці майстер Маноїл іде на будову. Вірна дру-

жина, «нали їй послушна и е работна», робить усе, що наказав їй чоловік.

У сербській баладі зовиці молодої Гойкині знають, що має з нею статися і поводять себе так, що саме вона понесе снідання. В болгарському варіанті місце зовиць заступає комшійка (сусідка):

— Я върви, върви, горка Марийка,
Сега що тръгвамъ, азъ ще те стигна! —

Бідна Марійка виходить з села, починається «божа робота» — знявся вітер, піднялася курява — запорошила Марійку і снідання, що вона несла майстрові Маноїлові. Марійка вертається, вдруге готує снідання і вдруге говорить їй сусідка:

— Я върви, върви, горка Марийка,
Сега що тръгвамъ, азъ ще те стигна!

Вдруге несе Марійка снідання на будову і вдруге починається «божа робота»: зібралися хмари, упала злива, спінилися води, дохдята їй до грудей — може, повернеться «горка Марійка», але вона не спиняється, перемагає всі перепони і приносить чоловікові снідання. Майстер Маноїл обтесував камінь: побачив дружину — здригнулася його рука, гірко заплакав майстер... — Чого ти плачеш? — пише Марійка.

— Ой ми те тебе, горка Марийка,
Ти не окъсне топла обѣда,
На време дойде, обѣдъ донесе,
Ам'си изтървахъ пръстен маламенъ,
Долу въ калето, въ дълбочинитъ,
Въ дребни камъни, дребни молози.
Като ти видѣхъ, азъ си помислихъ,
Че го ми даде, катъ се мѣнихме,
Затуй ми, либе, толкозъ домъчнъ —
Сълзи уронихъ, жално заплакахъ.

Марійка, наче йдучи назустріч потаєному задумові майстра Маноїла, сама просить спустити її в глибину вежі, там вона перебере дрібне каміння і пісок і знайде золотий перстень, а чоловік хай спокійно снідає. Ії спускають на віжках у глибину вежі, шукає Марійка перстень — «търси го, джанъмъ, горка Марійка, търси го, горка, отъ обѣд до пладня», але не знаходить... Груди в неї набрякли від молока, згадала вона про своїх близняток Петра і Павла,

— Ой ми те тебе, ти мою либе,
Ти мою либе, Маноилъ майсторъ,
Въжжа спуснете, извадете ме —
Азъ си пребърнахъ всички камъни,
Всички камъни, дребни молози,
Че то ти нема пръстенъ маламенъ.

Кърма ми слезе и ми напрегна:
Събудили се мойте дечица,
Мойте дечица, дветѣ близненца,
Да си отида да ги накърмя,
Да ги накърмя, да не си плачатъ.

Майстер Маноїл одкриває їй страшний свій задум і клятву, якої він не в силі переступити. Просить Марійка пустити її до дітей — нагодувати і поцілувати — вона повернеться, нехай тоді замурують її у вежу. Не згоджується майстер Маноїл, велить своїм учням і підмайстрам поспішати, хутко працюють вони, мурують вежу, — стойть вежа, стойть місто — не розвалюється, скріпила його своїм життям бідна Марійка.

Скінчивши роботу, розходяться будівники, залишається на будові тільки майстер Маноїл.

Бре гиди, джанъмъ, Маноилъ майсторъ,
Той не си отива, а обикаля,
Жално си плаче, слъзи пролива,
Като ти слуша горка Марийка,
Че какъ си моли и жално плаче.

Гризе його сумління: як прийде він до дітей своїх, що чекають на матір, яку він засудив на смерть, щоб збудувати місто, зв'язавши себе страшною клятвою!

Болгарська балада закінчується моралізаторською сентенцією, яка тут власне ні до чого — вона знижує силу емоційного впливу цього прекрасного твору:

Че затуй, брате, не е хубаво,
Вера и клетва човекъ да прави,
Зашто, брате, човек се йзлъгва.

(*Български народни пѣсни, отбор и характеристика от проф. Арнаудовъ. III.
Нуvelи, балади и легенди. София, 1942.*)

Румунська балада, вільний, але чудовий переклад якої дав Ів. Франко (з німецької мови), здається, походить від болгарського варіанту, — майстра в ній також звати Маноле. Проте, звичайно, може бути й навпаки, це важко встановити без спеціального дослідження. Розробка спільної теми тут значно складніша. В сербській баладі головними дійовими особами є Краль Вукашин, Углеша-воєвода та їхній брат Гойко Мрлявчевич, значні феодали, і все, що відбувається в баладі, має пряме до них відношення — клятва братів, порушення клятви двома і вірність слову третього брата; в ній мурують у підмурок Скадра жінку одного з трьох братів-державців, а зодчий Радо стойть десь на задньому плані. В болгарській версії буде Піргос безпосередньо майстер Маноїл з своїми майстрами і підмайстрами, а цар відступає на другий план і тільки шле грізні

накази своєму зодчому. Зодчий тут вже підлегла, трудяща людина і тим глибша його трагедія, що він мусить коритися своєму владиці. Розробка теми стає ще глибшою на румунському ґрунті. В болгарській баладі цар діє десь за кулісами трагедії, а в румунській Воєвода Раду Чорний (таке саме ім'я носить непомітний зодчий з сербської балади!) виступає на сцену, як реальна зловісна сила, що весь час тяжить над майстром і є причиною його загибелі.

Воєвода Раду Чорний іде по прекрасній долині Арджіса в супроводі слуг і війська, з ним десяток кріпких мулярів з мірами і кельнями, на чолі з майстром Маноле. Раду шукає найкращого місця під будову монастиря. Князь чує пастирську флюору, бачить на цвітистій лузі череду і пастуха при ній.

«Друже! — мовив князь до парубійки,—
День і ніч по Арджісі ти ходиш,—
Може, бачив ти таку будову,
Що стоїть нескінчена край річки?»

Пастух одкладає флюору і, перервавши пісню, відповідає, що він бачив те, чого треба князеві, але «не смів там ступить ногою» — люди уникають того місця навіть вдень, жах проймає поблизу тих мурів, його пси виють, їх забачивши, мовби смерть іде попереду них. Саме цього місця й шукав князь Раду Чорний.

«Монастир я тут покласти хочу,
Та най буде в храмі сьому затиш,
І най буде найкраща обитель,
Моя гордість, мого роду слава!
Тож послухайте мене, майстрове,
Й ти, Маноле, перший поміж ними!
Вдастся вам, що не вдалось нікому,
Буде й зиск вам, як не був ні в кого,
Дам вам грошей, зроблю з вас боярів,
Не поскуплюсь коштів, а ні дарів.
Ta як вам не вдастся ся будова,
Навіть бог вас не спасе від мене,
Всіх живцем у мур тут замурую».

Так само, як невідомо, відкіль знає князь, що будова може не вдатися майстрям, невідомим залишається в баладі і те, чому руйнується вночі зроблене майстрями вдень. Зловісно дивиться на руїни воєвода і загрожує майстрям лютовою смертю. Муляри тримають од страху. Знесилений падає Маноле, але швидко прокидається. Йому приснився незвичайний сон. Невідомий голос попередив його у сні, що вони мають замурувати у будову першу жінку, яка вийде ім назустріч — чи то була б сестра чиєсь, чи дружина, — тільки тоді можна буде скінчити будову монастиря. Маноле зв'язує майстрів страшною клятвою: чия б жінка не прийшла першою — хай нехібно

буде жертвою смерті. Чи заплаче муж, чи брат за нею — ніхто не ступить.

В румунській баладі відсутній мотив побрушення клятви, зате є в ній поглиблена проти інших варіантів розробка психології майстра Маноле. Коли вранці Маноле бачить, що

— скорим кроком,
Закриваючи лице від сонця,
Жінка йде, найкраща, наймиліша,
З всіх жінок — його дружина вірна,—

він з болем у похололому серці звертається до бога (в болгарській баладі «божа робота» починається без майстрового благання):

«Всемогучий боже, зроби ласку,
Вели хмарам із мокрого лона
Жбухнути потопу на дорогу,
Аби жінка не дійшла до мене,
Аби смерті жертвою не стала!»

Полилися потоки дощу, немов хотіли залляти увесь світ, страшні громи потрясли землю, але жінка не злякалася бурі, бо вела її любові сила. Маноле ломить руки, бо сам собі накликав горе і знову звертається до бога:

«Пошли, боже, ти вітри страшній,
Повали ті скелі кам'яній,
Щоб дорогу жінці загатили,
Щоб до гибелі не допустили!»

Вітри не спиняють жінку. Сяючи від радості, вона приходить на будову. Її вмурюють у стіну, вона, як у сербській баладі, приймає це за жарт, нарешті, розуміє й говорити (тут новий поворот вже відомої теми):

«О Маноле, що робиш зо мною?
Чи ти на життя мое наважив?
Як не змилуєшся над живою,
То тямуй, що в животі у мене
Є твоя єдина дитина!»

Маноле тихо плаче, але продовжує свою роботу, неспроможний переступити клятву, мурує, завершує стіну; щезла дружина, закладає Маноле останній камінь, і доходить до нього тихий голос:

О прощай! Жона тебе прощає!

Будову, гарну на диво, вивершено. Приїздить князь, збирається народ. Майстрам заплата,— каже князь, а Манолеві за це діло — віковічна слава!

Узяли майстри свою заплату
І пішли, лиш сам Маноле в горю
На вежі монастиря лишився.
Що йому заплата й вічна слава,
Коли стратив він свою дружину?
А як темна ніч по дню настала,
Із вежі він кинувся в долину...

(Ів. Франко. Твори, том XV, Київ, Держлітвидав, 1955).

Мотив самогубства тут також новий. Угорська балада «Зодчий Келемен», яку повідомив мені відомий угорський поет Анатоль Гідаш, закінчується смертю зодчого і його дитини. По стислоті й драматизму це, можливо, найсильніший із відомих мені варіантів сюжету про вмуровану жінку. Переклад угорської балади вміщено в цьому збірнику у відповідному циклі.

¹ Скадр на Бояні — сучасне місто Шкодер в Албанії.

² Віла — в поясненнях до книжки «Сербські епічні пісні» (переклад Максима Рильського, Держлітвидав України, 1946) академік Л. А. Булаховський пише: «Віла — міфологічна істота жіночої статі. За Вуком Караджичем, «віли живуть на високих горах, порослих лісом, та на скелях біля води. Кожна віла молода, гарна, одягнена в білу сукню, має розпущені по плечах та грудях коси. Віли ні кому не шкодять, доки їх хтось не зачепить (нахавши на їх коло, вечерю або якось інакше). Якщо хтось їм пошкодить, вони його по-різному карають: уражают його в ногу або руку, в обидві руки або в обидві ноги, або в серце, і він відразу ж помирає».

Браття та сестра

¹ Дочка-мізинка — наймолодша, остання в сім'ї дочка.

² Бан — адміністративний чин в старій Сербії, правитель, намісник краю; в ширшому розумінні — пан.

³ Морія — чума; в ширшому розумінні — пошесьт.

⁴ Ятрівка — дружина діверя, чоловікового брата.

⁵ Бурми та перстення — різного роду персні, жіночі прикраси на пальці.

Смерть Омера і Меріми

Інший варіант цієї балади переклав М. Старицький (З давніого зшитку. Пісні та думи. Київ, 1881), — давши їй називу «Смерть Омера й Марусі».

¹ Труна шимширова — самшитова труна; самшит або букс — дуже міцне дерево, його ще звуть «залізним», росте і у нас на Кавказі.

? Із Омера дуб зелений виріс, Із Меріми зелена ялина; Похилилась на дуба яліна, Мов кохана хлопцеві на груди. По обох їх чемериця в'ється.— Дві рослини, що проростають з могил коханців,— цей символ вірності в коханні і після смерті поширеній серед багатьох народів. Ми ще зустрінемося з ним на сторінках нашого збірника в даргинській баладі «Юнак з Кумуха і дівчина з Азайні»— це буде яблуня і гранатове дерево,— і в угорській баладі «Катерина Кадар»— в якій вірність коханців символізують білий тюльпан і червоний тюльпан.

Таке велике поширення поетичного символу в просторі і тривалість його побутування в народній поезії та в писаній літературі пояснюється, ймовірно, його надзвичайною простотою і красою.

В європейській літературі вперше зустрічається він в «Романі про Трістана та Ізольду», перша літературна обробка якого з'явилася у Франції в XII столітті, звідки й поширилась в німецькій, англійській, італійській, іспанській, норвезькій, польській, білоруській та новогрецькій мовних версіях. Французькі поети перейняли «Роман про Трістана і Ізольду» непосередньо від кельтських народів.

Ось закінчення тієї «прекрасної повісті про кохання і смерть — повісті про Трістана і королеву Ізольду», в реконструкції французького вчёного початку ХХ ст. Жозефа Бедье:

«Коли король Марк довідався про смерть закоханих, він подався за море і, прибувши в Бретань, звелів зробити дві труни: одну з халцедону — для Ізольди, другу з берила — для Трістана. Він одвіз в Тінтажель на своєму кораблі дорогі йому тіла і поховав їх у двох могилах біля однієї каплиці, праворуч і ліворуч від її абсиди. Вночі з могили Трістана виріс кущ глоду, вкритий зеленим листям, з міцними вітами і запашним цвітом; той кущ глоду, перехопившись через каплицю, вріс в могилу Ізольди. Місцеві жителі зрізали кущ, але другого дня він відродився, як і раніше зелений, розквітлий і живучий, і знову заглибився в могилу білявої Ізольди. Тричі хотіли його знищити, але без успіху. Кінець кінцем розповіли про це чудо королю Марку, і той заборонив зрізати глід».

Можливо, що на Балканах цей символ був занесений труверами, що супроводили рицарів під час хрестових походів, можливо, що й на Кавказі він прийшов разом з франкським мечем «франгулі»... Проте не виключена можливість, що він східного, і в такому випадку ще давнішого походження.

Генрік Ібсен використав норвезьку версію цієї легенди, що обійшла увесь світ, у своїй драмі «Свято в Сольгаузі».

«Маргіт. Слухай, розтлумач мені одну давню пісню про церкву, там внизу. В пісні мовиться про жінку і юнака. Вони дуже

любили одне одного, і в той день, коли її однесли на кладовище, він проколов себе мечем. Її поховали на південь від церковної стіни, а його закопали з північного боку. До того часу на церковній землі не росли ні верба, ні бояришник, але наступної весни на обох могилах вирости буйні кущі з білими квітами, віти їх перекинулися через дах церкви і сплелись, зеленіючи літом і зимою. Чи ти міг би розтлумачити мені зміст цієї пісні?»

Одруження Йова Несієвича

¹ У той істе — саме в той.

² Чауші — тут в розумінні слуги.

³ Челебія — пан, частіше — панич.

⁴ Взяв Йован-бег вілу у посестри. — Звичай побратимства і посестримства розповсюджений був у сербів. Юнаки брали у посестри, як це видно хоч і з цієї пісні, надприродні істоти — віли. У Марка Королевича, головного героя сербських юнацьких пісень, також була посестра віла.

Брати

В оригіналі балада має назву: «Якшичі спитують своїх жінок».

¹ Юнак — у південних слов'ян (болгар, сербів) — хоробрий воїн, герой, богатир; в українській мові найбільш відповідає йому гуцульське слово — легінь, що має таке ж значення.

² Цар Будимський — угорський король.

Хасанагиниця

У відповіді С. А. Соболевському на лист, писаний до нього з просьби Пушкіна, Приспер Меріме розповідає, як потрапила в його книгу «La guzla» балада про дружину Хасана-аги. Меріме узяв її з «Viaggio in Dalmazia» абата Фортіса, де вона була вміщена в оригіналі і в перекладі на італійську мову.

Книга абата Альберто Фортіса вийшла в 1774 році, через три роки після його книги «Saggio d'Osservazioni d'isola di Cherso ed Ozero» (1771), з якої почалося знайомство з сербською народною поезією в чужих краях.

Вже в 1775 році «Viaggio in Dalmazia» вийшла німецькою мовою. Вміщена в ній «Жалосна п'єсанце племените Асанагинице» так сподобалася Вольфгангові Гете, що він переклав її з італійського Фортісовоого перекладу, а Гердер вмістив її в першому томі своєї збірки народних пісень («Volkslieder», 1788 р.), яка пізніше стала відомою під назвою «Stimmen der Völker in Liedern».

Серби вважають баладу про Хасанагиницю найкращим зразком своєї народної поезії.

¹ Кадія, каді — тур, суддя.

Смерть Джура Даничича

Є болгарська паралель до цієї балади, під назвою «Болен Дойчин», її вміщено в збірнику «Най-хубавите народни песни», Стъкми Н. Вранчевъ, Софія.

¹ Сараєво — головне місто Боснії, відоме провокаційним убивством австрійського ерцгерцога Франца-Фердинанда наприкінці липня 1914 р., напередодні першої світової війни.

² Дамасська шабля — шабля з дамасської сталі, що славилася в старовину.

Предраг і Ненад

¹ Гайдук.— Велика Радянська Енциклопедія подає таке тлумачення цього терміну: «В найбільш розповсюдженому значенні слова — південнослов'янські, молдавські, валаські, а також угорські партизани, які в 17—19 століттях провадили збройну боротьбу проти турецьких завойовників. Гайдутство було одною з форм національно-визвольного руху народів, що пригнічувались турецькими феодалами; по своїй класовій суті воно являлося рухом пригніченого селянства проти феодальних відносин, за розкріпачення». (БСЭ, том 10, стор. 107, 2-ге видання).

² Чета — загін.

³ Арамбаша — отаман.

⁴ Делія, також делібаш, делі — герой, сміливий, хоробрий воїн.

Малий Радойца

¹ Цетіна — річка, на якій розташована столиця Чорногорії, місто Цетіньє; впадає в Адріатичне море.

Наречена

¹ Шимширова пуша — самшитовий ліс.

² Биршлен.— Мичатек в своєму словнику перекладає це слово, як «плющ»; слід гадати, що «пуша биршленова» — пуша, поросла плющем.

³ Еничіця — дружка нареченої.

Стоян та Лиляна

Є угорська паралель до цієї балади під назвою «Прекрасний Антал». Цей же мотив приглушено звучить у вміщенні в нашому збірнику ісландській «Баладі про Мартіна».

Ображений юнак

¹ Сава — одна з найбільших річок Сербії. На правому березі Сави, при впадінні її в Дунай, стоїть Белград, столиця Сербії і сучасної Югославії.

² Морава — річка в Югославії, права притока Дунаю.

Три турботи

Пушкін переклав цю баладу для свого циклу «Пісні західних слов'ян», взявши її із збірника сербських пісень Вука Караджича. У Караджича вона має назву «Три найбільші туги», у Пушкіна «Соловейко». Я взяв цю баладу в збірнику Вінко Вітезіца «Антологія народне поезде», Београд, 1937, в якому вона передрукована також з Караджича. Не знаю, чи звертали увагу пушкіністи на те, що рядки пушкінського перекладу «как уж первая забота — рано молодца женили» в оригіналі звучить інакше: а саме: «прва ми е туга на срдашцу моме, што ми није мајка оженила млада», тобто «що мати не оженила мене молодого»... Чи не продиктований пушкінський варіант цього рядка суб'ективними настроями поета? Пушкін одружився з Н. Гончаровою взимку 1831 року. Ймовірна дата створення циклу «Пісні західних слов'ян» — 1832 рік.

Цю ж пісню переспівав М. Старицький, зримувавши її, чого немає в оригіналі. Поза тим його переклад гарний і досить точний щодо змісту. Подаю його повністю за правописом автора.

Три туги

Спала ніч на землю —
Супокій на-вкрӯти,
А мині-ж, юнáку,
Завдала три туги:

Перша моя туга
Серденъко здавила,
Що мене матуся
Та й не оженила.

А другая туга
На моїм серденъку,—
Не гра піді мною
Коник вороненъкий;

А що третя туга
Серце рве скажене,
Що моя кохана
Сердиться на мене.

Копай мені яму
На степовім вширрі,
В ширину два списи,
В довжину — чотирі.

Посади над чолом
Рожу-чарівницю,
А в ногах юнацьких
Викопай криницю.

Ітиме молоденьке —
Зірве квіт паучий,
А стареньке злагу
Стушить собі, йдучи!

(З давніого зшитку. Пісні та думи. Переклав
М. Старицький. Київ, 1881).

БОЛГАРСЬКІ

Віша Геркиня

¹ Г е р к и н я — грекиня, гречанка.

² Ц а р е г р а д — Константинополь, столиця Візантійської імперії, після завоювання турками (1452 р.) названий Стамбулом, а вірніше Істамбулом, завжди був зв'язаний різного роду зв'язками з слов'янським світом, що й знайшло свій відбиток в слов'янській народній поезії і в тому числі й українській.

Янкула

¹ Я н к у л а — «історична особа, мадьярський (угорський) полководець, правитель міста Сибина і намісник мадьярського короля, Ян Гуніаді. В історії він відомий своїми героїчними подвигами, які він здійснив під час двох переможних битв з турками в 1443 році. Ці перемоги створили йому широку популярність в середовищі пригнічених слов'янських народів півострова (Балканського.— Л. П.) і ім'я його ввійшло в їх народно-пісенне побутування як ім'я одного із знаменитих народних герой-борців з напасниками народу за його звільнення і незалежність». (Академік Н. С. Державін).

² Б а с у р м а н и — вживана у слов'янському фольклорі зневажлива назва для турків та татарів.

³ Я н и ч а р и — солдати спеціального корпусу турецької регулярної армії, що становили основу воєнної могутності турецьких сул-

танів; часто-густо вербувались із відповідно вихованих і потуреччених дітей-невольників; відзначалися відвагою і нелюдським звірством. Вперше яничарське військо було заведене за еміра Орхана (1326—1360 рр.).

⁴ Я т а г а н — коротка крива турецька шабля.

⁵ Гак і вни ця — старовинна куркова рушниця.

⁶ Топуз або буздов ан — бойова булава, палиця з важкою кулею на кінці, набитою гострими цвяхами (шестоперець); таким топузом або били з руки, або кидали його навздогін ворогові.

⁷ Х о р у н ж и й — прaporonoсець.

⁸ М а р к о — мова йде про Марка Королевича, головного героя сербського та болгарського народного епосу.

Стоян та Піринська юда

¹ К е х а я — старший чабан.

² П і р и н , Пірин-планина — грандіозне гірське пасмо, друге по висоті в Болгарії, що простирається з північного заходу на південний схід.

³ Ю д а — цитований вище в примітці до балади «Янкула» академік Н. С. Державін пояснює: «До числа... надприродних істот, що широко популярні в болгарському фольклорі, тобто у віруваннях, обрядах, в піснях і казках болгарського народу, належать, між іншим, в і ли, самов і ли, самодиви, юди і само юди. В древньослов'янських уявленнях вони відповідали німфам античної міфології і малювалися в уяві у вигляді гарних молодих жінок, одягнених у білі або блакитні плаття, блідо ли, з довгим, розпущенім русо-золотавим волоссям, що спускалося до землі. По місцю, де вони живуть, серед віл розрізнялися: віли хмарні, віли наземні, віли водяні і віли гір, а також самовіли лісові і самовіли морські. Віли збавляють час в співі і танцях, чаруючи і заманюючи в свої хороводи молодих людей,— чабанів, співаків, музикантів, і нагороджуючи їх за це щастям або нещастям. До цієї ж групи істот належать і руслаки в фольклорі російського, українського та білоруського народів».

Юнак і юнка

Цей мотив зустрічаємо і в сербській баладі «Хайка Атлагівна і Іван парубок», яку переклав М. Старицький. (Назву балади і цитату подаємо за його транскрипцією). Мотив розроблено детальніше, але менш поетично. Хайка Атлагівна убралася в коштовне юдивне уврання:

Ой убралась, та й пішла базаром
 До крамниці парубка Івана:
 — «Помагай-бі! парубче Іване!»
 — «Будь здорована, Хайко Атлагівна!
 На здоров'я б продала штані ці,
 Та мені на моторич дала що!»
 Одмовляє дівчина Хайкуня:
 «О, бодай не знову лиха, Іване!
 Що ж тобі на моторич віддати?
 Я б дала гаптовану хустину —
 Не впада ж на моторич дарунок;
 Я б дала гаптовану сорочку —
 Так і в тім моторичу не буде;
 Я б тебе позвала до ліжниці,—
 Так не будеш тихо ти лежати,
 А почнеш зо мною пустувати!»
 А Іван на те їй промовляє:
 «Хоч, Хайкуню, об заклад побиймось
 На мого коня, на білогрива,
 Й на твоє намисто справедливе?
 Поміркуймо, де нам зоставатись,—
 Ночувати ніченьку укупі:
 Чи в моєму, чи в твоєму дворі,
 Чи у батька бега Атлагіча?
 Хто ж почне з нас перше пустовати,
 Той оддасть коня або намисто!»

.

Спить Іван, мов те ягня плохеньке,
 Так дівчині ж молодій не спиться,—
 На пухових подушках не влежить;
 От торка за вид вона Івана:
 — «Ох, Іване, що ти мов убитий?
 Та невже коня тобі так шкода?!

А бодай вхопили його турки.
 А мое намисто — розбишаки!»
 Як почув те Йасик-парубочий,
 Пригорнув він дівчину-туркеню:
 Цілував не три, чотири рази,—
 Милував і пестував досхочу;
 Потім вкупі і заснули діти.

(З давніяго зшилку. Пісні та думи.
 Переклав М. Старицький. Київ, 1881).

Старий Димо

¹ Ракія — горілка з фруктового соку: сливи, вишні, винограду і т. п.

² Сеймени — поліцейські солдати, жандарми.

Мірчо та Бояна

¹ Войвода, воєвода — воєначальник.

² Віно — придане за молодою.

³ Ока — міра ваги, три фунти.

⁴ Ру́пія — дрібна мідна монета.

⁵ Тернов — можливо, мова йде про теперішнє Тирново, невелике місто в Болгарії.

⁶ Френгійська шабля — шабля тонкої роботи західних майстрів.

⁷ Селям або селям-алейкум — форма привітання турецькою мовою: мир вам!

⁸ Сердар — турецький поліцейський чин.

Стоян і невольниці

¹ Валашки — жінки з Валахії, одного з колишніх князівств, з яких утворилася Румунія.

² Арапи.— В болгарській народній поезії арапами звичайно звуться турки.

Йован і Яна

¹ Балканджі — горянин, горець.

Татунчо

¹ Феска — турецький, взагалі східний головний убір, назва його походить від міста Фец, в Марокко.

Стефан і врачанські чорбаджії

¹ Чорбаджія — багач, пан; в ширшому розумінні — визискувач народної праці.

² Маджарська скриня.— Слід було б вважати, що це скриня мадьярської, тобто угорської роботи. Ale в примітках до книги «Болгарская народная поэзия» (Москва, 1953) сказано, що це візерункчаста скриня брашовської роботи (Брашов — місто в Румунії). Можливо, саме тут жили майстри, що виробляли ці скрині.

³ Күнүш — верхній, переважно святковий, одяг з дорогої тканини з відкідними розрізними рукавами, був розповсюджений в 16—18 ст.ст. в Польщі, Угорщині і на Балканах.

⁴ Вратца.— Можливо, що мова йде про Вратцу, сучасне місто на північному заході Болгарії, центр Вратчанської округи.

⁵ Хаджі — правовірний мусульманин, що ходив на прощу до Мекки, діставав право носити білу чалму і титул хаджі.

⁶ Зурана — музичний струнний інструмент, розповсюджений у багатьох східних народів.

ПОЛЬСЬКІ

Вірність

¹ У ла н и — від татарського «углан» — хоробрий; рід легкої кінноти, що від монголів запозичена була в арміях Європи; були також в старій Польщі.

Пан

Уславлений польський поет Юліан Тувім, посилаючись на збірку Кольберга, вмістив цю гостру пісню в своїй книзі «Polski Słownik rijački i antologja bachiczną» (Warszawa, 1935), я скоротив у ній одну строфу і змінив називу.

¹ Б а х у с — бог вина та веселоців у древніх римлян, відомий також під іменем Вакха.

² К у м п а н и — товариство.

ЧЕСЬКІ

Віночок

¹ К р е с а н я — капелюх з широкими кресами, полями.

² М о р а в а — річка в Чехословаччині, лівий приток Дунаю, однайменна з правим притоком Дунаю — югославською Моравою.

Коханці

¹ М и ш — в народній мові так звється мишачий самець, тоді як мишею називають лише самицю.

Сестра-отруйниця

¹ С л и в ' я н о ч к а , слив'янка — горілка з слив.

СЛОВАЦЬКІ

Під Белградом

¹ Б е л г р а д — столиця Югославії і Сербії, яка входить в її склад, місто розташоване на правому березі р. Сави, при впадінні її в Дунай.

Собеський і турки

¹ С о б е с ь к и й — Ян Собеський (1624—96), польський польководець, обраний королем Польщі в 1674 р., уславився своїми перемо-

гами над турками. В 1683 році розбив турецьку армію, що обложила Відень, і цим врятував Німеччину від небезпеки турецького завоювання.

Рекрут

¹ П е ш т, Будапешт — столиця Угорщини, в склад якої входила Словакія.

² Д е б р е ч и н, вірніше Д е б р е ц е н — місто в Угорщині.

Вівчар

Перекладаючи цю пісню, я використав гуцульську вівчарську термінологію, дуже близьку до словацької.

¹ С о к о т и т и — доглядати, плекати.

² Г р у н ь — горб, пагорок, пагорб.

³ К о л и б а — будова з дерев'яних колод, в якій живуть вівчари, а також лісоруби на верховині.

⁴ Ж е н ч и ц я — сироватка.

⁵ Н о г а в и ц і — штані.

ДО КНИГИ ТРЕТЬОЇ

ГРУЗИНСЬКІ

Юнак і тигр

¹ К о л ь ч у г а — в старовину охоронний воєнний одяг у формі сорочки, зробленої з встановлених одне в одне залізних кілець; захищав від холодної зброї.

² Ф р а н к с ь к и й меч, звється також ф р а н г у л і — старовинний меч, за переказами, роботи франкських (французьких) майстрів.

Полювання на тура

¹ Б е р д а н к а — рушниця системи винахідника Бердана.

Апрасіон Мерквіладзе

¹ М е р к в і л а д з е А п р а с і о н — один з керівників революційних бойових загонів у Грузії під час революції 1905 року, був убитий після героїчного опору.

Тапараванський юнак

¹ Т а п а р а в а н і (Тараравані, Паравані) — озеро на півдні Грузії в Джавахетії; тапараванець — житель з берегів Тапараванського озера.

Перестрів мене в полі кипчак

¹ К и п ч а к и — половці, воювниче кочівницьке плем'я тюркського походження, кочувало в північнокавказьких та південноросійських степах. Давид Будівничий, один з грузинських царів, створив з кипчаків наймане військо. З корінним населенням у кипчаків часто-густо відбувалися сутички, що й відбилося у старому грузинському фольклорі.

ДАГЕСТАНСЬКІ

Хочбар

(Аварська)

Я взяв цю баладу у талановитого поета, тонкого знатця і перекладача усно-поетичної творчості кавказьких горців, Еффенді Капієва («Резьба по камню», Москва, 1940). Вперше баладу про Хочбара опублікував лінгвіст Услар в першому випуску «Сборника сведенний о кавказских горцах». Збірник Услара читав Лев Толстой, готовуючи матеріали до повісті «Хаджі-Мурат». Толстой захоплювався піснями горців. В матеріалах до «Хаджі-Мурата» є запис Толстого: «Пісня про Хочбара дивовижна».

Еффенді Капієв в примітці до свого перекладу пише:

«Кажуть, що сюжет цієї пісні історичний. З незапам'ятних часів між аулом Хунзах і гідатлінською громадою лежала застаріла класова ворожнеча. Високий Хунзах — фортеця аварських ханів і знаті — постійно грабував підвладні йому довколишні села. Більш за все доводилося терпіти розташованому поблизу Гідатлю, який був колись незалежним. Хунзах одбирав у гідатлінців не тільки худобу, але й землі і добро.

Наприкінці XVII ст. Аварією правив уславлений своєю жорстокістю володар Нуцал-хан. В старовинних рукописах можна знайти точні дати його життя. (Він убитий в Шемасі в 1701 році у сутичці з персами).

Оточ, в роки володарювання Нуцал-хана, сплюндрований і вбогий Гідатль знайшов месника за свої кривди в особі бунтаря Хочбара. Перекази про мужність і подвиги цього героя, що насмілився повстати проти «вельможного» Хунзаха, до цього дня живуть в горах».

¹ Кремнівка — старовинна рушниця, в якій іскра для запалювання пороху вибивалася курком з кремінця.

² Нукери — тут прибічники, слуги.

³ Чагана — музичний інструмент.

Пісня чагани

(Лакська)

¹ Хоросанські килими — вироблялися в Хоросані (Іран), високо цінувались за свої художні якості.

Юнак з Кумуха і дівчина з Азайні

(Даргінська)

¹ Кумух, ² Азайні — назва даргінських аулів.

³ Теркельця — жіночі прикраси для вух.

⁴ Туман — персидська монета, розповсюджена в старі часи і на Кавказі.

⁵ Джигіт — спритний і відважний наїзник, в ширшому розумінні — воїн.

Давді з Балхара

(Лакська)

¹ Балхар — назва аулу.

² Хан, ханша — феодальний володар та його дружина.

³ Аул — гірське селище на Кавказі.

⁴ Буз — п'янкий напій, виготовлений з проса або з гречаного чи вівсяного борошна, але без хмелю.

⁵ Кунадька — кімната, в якій горці приймають гостей і друзів — кунаків.

Дівчина -джан

(Татська)

¹ Джан — мила.

ОСЕТИНСЬКІ

Ацамазова сопілка

Ця балада — уривок з осетинського нартського епосу, що оспівує свободолюбний і мужній народ велетнів-нартів, які нібито жили колись на Північному Кавказі.

ЕСТОНСЬКІ

Порушена клятва

¹ П е т е р, х и р н и й ч о л о в ' я ж к а, к р е м е з н е н ъ к и й п а р у б і й к о.— Тут властиве для естонської і фінської поезії на-
копичення протилежних епітетів.

² Н и з е н ъ к а М а р ' я — діва Марія. В цій баладі маємо типо-
вий приклад змішування пізніших християнських релігійних вірувань
з релігійними уявленнями древнього язичества.

³ Т о r г о в і г р о ш і — гроші, здобуті шляхом торгівлі, виторго-
вані.

Корабельне древо

¹ Ф о р ш т е в е н ь — міцний брус, продовження кіля корабля,
що з'єднує обидва його борти в носове загострення, яке ріже воду
або ламає кригу.

ЄВРЕЙСЬКІ

Обдуруений чоловік

Балада ця давнього походження і є майже у всіх європейських
народів.

О. С. Пушкін використав уривок з шотландської версії для пі-
сеньки Франца в своїх «Сценах з лицарських часів», можливо, узяв-
ши її з романа Вальтера Скотта «Роб Рой», де вона є в епіграфі:

Воротился ночью мельник...
Жонка! Что за сапоги?
Ах ты, пьяница, бездельник!
Где ты видишь сапоги?
Иль мутит тебя лукавый?
Это ведра.— Ведра? Право? —
Вот уж сорок лет живу,
Ни во сне, ни наяву
Не видал до этих пор
Я на ведрах медных шпор.

(А. С. Пушкин. Полное собрание сочинений
в шести томах. Под редакцией Ю. Г. Оксмана
и М. А. Цвяловского. Том третий. Драматиче-
ские произведения. Academ'ia. 1936).

Повністю цю стару шотландську баладу переклав Ів. Франко,
давши їй називу «Дивні дивá». Цікаво порівняти паралельні уривки
Пушкінського і Франкового перекладу:

Наш господар вечером з дороги
Повернув до дому свого;

Бачить пару лицарських чобіт,
Де вперед не було ні одного.

«Се що таке, жінко? —
Питає в жони.—
Чи осе чоботи?
Відки тут вони?»

«Чоботи?» — пита вона.
«Адже чоботи!» — він рік.
«Ах ти, голово дурна!
Чи сліпий сей чоловік?

Це ж два відра для води
Прислав бондар нам сюди».
«Відра се?» — питає тато
«Відра!» — відмовляє мама.

«Іздив світом я багато
І багато бачив тама,
Та з острогами відер
Не видав я дотепер».

(Іван Франко. Твори. Том XV. Поетичні переклади. Державне видавництво художньої літератури. Київ, 1955).

Є російський переклад цієї ж балади С. Маршака. Варіант, перекладений Ів. Франком, складається з шести строф, переклад С. Маршака тільки з трьох; проте, можливо, що С. Маршак просто скоротив баладу, щоб досягти більшого художнього ефекту. Ось третя (остання) строфа балади в перекладі С. Маршака, що відповідає другій строфи шестистрофного Франкового перекладу:

Вернулся мельник вечерком,
Шагнул через порог
И видит пару щегольских
Начищенных сапог.

— Хозяйка, что за сапоги
Торчат из-под скамьи?
Свои я знаю сапоги,
А это не моя!

— Ты пьян, как стелька, старый плут!
Иди скорее спать!
Стоят под лавкой два ведра,
Что нам прислала мать.

— Прислала мать,
Ты говоришь?
— Прислала,
Говорю!

— Прислала ведра,
Говориши?
— Прислала,
Говорю!

— Не мало ведер я видал
На свете до сих пор,
Но никогда я не видал
На ведрах медных шпор!

(С. Маршак. Стихи. Сказки. Переводы.
В двух книгах. Книга вторая. Избранные
переводы. Государственное издательство ху-
доискусственной литературы. Москва, 1952).

МОРДОВСЬКІ

Кимай та Окся

¹ Я ік — ріка Урал. Пісня відноситься до часів Пугачовського повстання в другій половині XVIII ст., в якому брали участь представники різних народів тодішньої царської Росії, в тому числі й мордовського.

ЦИГАНСЬКІ

Лірична сюїта

Тут використано пісні угорських та іспанських циганів.

МОЛДАВСЬКІ ТА РУМУНСЬКІ

Молдавський та румунський фольклор дуже близькі і споріднені, через те часом важко з певністю сказати, якому народові належить той чи інший усно-поетичний твір. В редакційній передмові до збірника «Румънские народные песни и сказки» (Москва, 1953 р.) говориться: «В 1812 році після перемоги Росії в Російсько-турецькій війні до неї була приєднана Бессарабія. Завдяки цьому частина Молдавського князівства, звільнена від гніту турків, дістала можливість значно прискорити свій господарський і культурний розвиток. Бессарабія стає органічною частиною території Росії, а частина Молдавського князівства, розташована на правому березі Прута, входить до складу Румунської держави, що утворилася в 1859 році.

Починаючи з 1812 року, розвиток західної і східної частини Молдавського князівства пішов різними шляхами. Народна творчість (точніше твори, що побутували в князівстві до 1812 року) залишилася спільною і для твої частини Молдавії, яка ввійшла в склад Росії,

і для тої, що стала складовою частиною Румунії. Цим і пояснюється факт, що на території сучасної Молдавської РСР і в Румунській Народній Республіці звучать ті ж самі народні пісні, балади та казки».

Зного боку редакційна передмова до книги «Молдавский фольклор» (Москва, 1953) відзначає: «Включаючи в... книгу яскраві зразки старомолдавського фольклору... укладачі та редакція книги прагнули цим підкреслити вікові зв'язки молдавського та румунського народів,— зв'язки, на виявлення яких спрямовані нині зусилля і радянських учених і учених нової, народно-демократичної Румунії. Реакційна наука раніше спрямовувала свою увагу на те, що так чи інакше свідчило про роз'єднаність народів; передова сучасна фольклористика ставить перед собою прямо протилежні цілі, тобто говорить про те, що зближувало народи навіть у минулому».

Висловлені в цитованих вище передмовах міркування і дали мені підставу об'єднати молдавські та румунські пісні в одному розділі.

Погоня

¹ Лист терновий над водою.— Більшість молдавських та румунських народних пісень має традиційний зачин лист зелений; далі йде назва будь-якої рослини і тільки після цього зачина розгортається сама пісня.

Пісня пандурів

¹ Пандури— учасники повстання проти румунських бояр та турецького гніту в румунському князівстві Валахії в першій чверті XIX ст. під керівництвом Тудора Владіміреску.

² Тудор— Тудор Владіміреску, румунський національний герой, походив з селянської родини. В 1821 році— вождь народного повстання в Валахії, спрямованого проти великих землевласників (бояр) та турецького гніту. Ім'ям Тудора Владіміреску була названа Перша румунська добровольче сіка дивізія, сформована на території СРСР в період Великої Вітчизняної війни, яка разом з Червоною Армією боролася за незалежність Румунії проти гітлерівської Німеччини.

УГОРСЬКІ

Іштван Фогараші

¹ Бокачин— рід дорогої тканини.

Банді Андъял

¹ П у ш т а — степ.

² К а ш ш а — словацьке місто Кошице.

Дружина Іштвана Герге

Це не найтрагічніша пісня про скривджену матір. В пам'яті у мене від дитячих літ збереглися уривки української пісні, яку співала моя мати. Мотив її, суровий і сумний, надзвичайно пасував до гірких слів:

Сини мої, орли мої,
А я ваша мати,—
Гей-гей, а я ваша мати.
А хто ж буде, сини мої,
Хлібом годувати? —
Гей-гей, хлібом годувати.
Що найстарший та й син каже:
Я й буду й не буду,—
Гей-гей, я й буду й не буду.
Середульщій та й син каже:
Я й думати забуду! —
Гей-гей, я й думати забуду.
А найменший та й син каже:
Тоді як удасться! —
Гей-гей, тоді як удасться.
Візьми, мамо, оцю торбу,
Вона тобі здасться,—
Гей-гей, вона тобі здасться...

Мати йде жити до дочки, минає час, і на синів її спадає лихо — горять хати, помирають жінки, застаються дрібні діти... Приходять сини до матері благати, щоб повернулася... Не пам'ятаю, чим закінчується пісня, може, її повертається вона до синів, бо немає такої провини, якої не простило б серце матері. Але не в тім справа — за загальним тоном, за силою чуття й вислову я не чув ніколи кращої й трагічнішої пісні. На жаль, того варіанту, що співала моя мати, я не зустрічав ні в одному з відомих мені збірників.

Зодчий Қелемен

¹ Д е в с ь к а т в е р д и н я — фортеця або ж швидше замок на високій горі в місті Дева в Північній Трансільванії (Румунія). Я проїздив те місто восени 1944 року. Руїни фортеці й досі височать на горі. Мені розповідали, що фортеця та зв'язана підземними ходами й галереями з містом. У тих галереях шукало собі захисту від фашистських бомбардувань населення Деви.

Важко уявити, як можна було збудувати на шпильастій горі та-
кий могутній замок, за стану будівельної техніки, що був кілька сот-
літ тому. Можливо, труднощі будівництва й прив'язали до Девської
фортеці поширену й у сусідніх народів легенду про замуровану
жінку.

НІМЕЦЬКІ

Клятий фогт

¹ Ф о г т — службова особа, переважно в добу феодалізму, яка
мала велику вагу, поєднуючи судові й поліційні функції. Пізніше —
староста.

² О т ч е н а ш — молитва.

³ Г е й д е л ь б е р г — старовинне місто на північному заході Ні-
меччини в Бадені.

Чернець

¹ Т р а п е з н а — монастирська їdalня.

² М е с а — католицька літургія, головне богослужіння католи-
цької церкви.

³ А б а т — настоятель, ігумен католицького монастиря.

⁴ К а н о н и — в даному разі приписи поведінки.

⁵ К а п у ц а — гостроверхий капюшон, пришитий до ряси, верх-
нього одягу монахів.

Генеке на морі

¹ Г е н е к е — зменшена форма німецького імені Генріх.

² С а м о с т р і л — середньовічна зброя, вдосконаленої конструк-
ції лук.

³ Б р е м е н — місто в Північно-Західній Німеччині на річці Ве-
зер, за 120 кілометрів від Північного моря. З давніх часів значне тор-
говельне місто, що входило до Ганзейського союзу; тепер за еконо-
мічним значенням другий після Гамбурга порт Німеччини.

АНГЛІЙСЬКІ ТА ШОТЛАНДСЬКІ

Робін Гуд і Герфордський епіскоп

¹ Р о б і н Г у д — улюблений найпопулярніший герой англійських
народних балад. Перша згадка про Робін Гуда є вже у «Видінні
Петра Орача» — поемі англійського письменника Вільяма Ленгленда
(XIV ст.). Довгий час дослідники вважали Робін Гуда історичною
особою, але історичне існування його, незважаючи на більш чи менш

ймовірні гіпотези й співставлення, довести неможливо, і тепер воно береться під сумнів.

Балади про Робін Гуд складають великий цикл з чотирьох десятків самостійних сюжетних одиниць, крім того вони існують в кількох зведених до одного сюжетно-тематичного цілого записах, які почали з'являтися вже на початку XVI ст.

Робін Гуд із своєю ватагою стрільців, поставлений поза суспільством, ворог феодальної держави і пануючої церкви, месник за народні кривди й поневіряння простого люду, переслідує багатих, грабує представників вищого духовництва і феодальної адміністрації, виступає в піснях як щирий друг і захисник скривдженіх, знедолених бідняків, вдів і сиріт.

В «Історії Великобританії» Джона Мейра (1521) говориться, що Робін Гуд очолював сотню вільних стрільців, подолати яких неспроможні були урядові загони, які відряджувалися на боротьбу з цими англійськими «опришками». Жив він у Шервудському лісі, звідки й виходив на дороги для помсти і добрих діл. В його образі й діях втілилася мрія пригнічених верств англійського суспільства про соціальну справедливість,— в образах єпископів, шерифів, багатіїв, яких він переслідує й карає, персоніфікувалися уявлення селян і ремісників, героем яких є Робін Гуд, про соціальне лихо, від якого вони найбільше терпіли в феодальному суспільстві.

Робін Гуд — ідеальний герой англійської народної поезії. Балади робінгудівського циклу, зародившись десь у XIII—XIV ст. ст., дедалі набирають все більшого поширення. В другій половині XVI і на початку XVII століття популярність його стає ще більшою, про що можна судити з того, що його згадують в своїх творах і наводять уривки з пісень про нього хроністи тієї епохи, поети, драматурги (Шекспір, Бен Джонсон, Уорнер, Кемден, Стап та ін.) Ще раніше він стає неодмінною постаттю традиційних англійських народних травневих свят, під час яких виконуються пісні й танці, а також драматизовані епізоди з багатого пригодами робінгудового життя.

В половині XVI століття в деяких місцевостях Англії Робін Гуду присвячується спеціальний святковий день. Герой народної поезії стає конкурентом церковним святым! В «Історії англійської літератури» розповідається, як єпископ Латимер одного разу, об'їжджаючи свою парафію, зібрався виступити з проповіддю в одному маленькому містечку біля Лондона, але, з'явившись туди, знайшов церкву замкненою, бо народ святкував «День Робін Гуда».

Балади про Робін Гуда живуть в устах англійського народу вже понад шість століть. Вони виникли і знайшли найбільше поширення серед тих соціальних верств англійського суспільства, яким властиві були антифеодальні настрої, протест проти соціальної

неправедливості, гостра ненависть до вищої церковної влади і урядової адміністрації, одним словом, серед «людей, позбавлених власності», як відмічалося ще в XV столітті. В пізніших записах і редакціях є намагання приписати Робін Гуду шляхетне походження, але в більшості балад, особливо найбільш ранніх, які можна вважати вільними від пізнішої редакторської обробки, він виступає, як вільний селянин, і його ватага теж складається з представників упосліджених, безправних соціальних «низів» феодального суспільства, селян і бідних ремісників.

Максим Горький любив образ Робін Гуда. В статті «Як я вчився писати» Горький розповідає про враження, яке справила на нього в дитинстві драма Роберта Гріна «Векфільдський польовий сторож» з її епізодами про Робін Гуда: «Я почав читати її і нічого не зрозумів, крім оповідання на одній сторінці про короля, який запропонував простому стрільцю звання дворянина, на що стрілець відповів королю віршами... Я списав важкі ці вірші в зошит, і вони були мені чимсь ніби ціпок мандрівцеві, а, можливо, й щитом, який захищав мене від спокус і огидненьких повчань міщан... Напевно, в житті багатьох юнаків зустрічаються слова, які сповнюють молоду уяву рушійною силою, як попутний вітер сповнює вітрило... Літ через десять я дізnavся, що ці вірші — з комедії про великого стрільця Джона Гріна і про Робін Гуда, яку написав у XVI ст. попередник Шекспіра Роберт Грін. Дуже зрадів, вінавши це, і ще більше полюбив літературу, від давніх часів вірного друга і помічника людям в їх важкому житті...» (Див. «Істория англійської літератури», том I, выпуск перший. Іздательство Академии наук СССР. Москва — Ленінград, 1943).

Робін Гуд і гончар

¹ В о з о в ё, ш л я х о в ё — форми мита, яке стягувалося в часи середньовіччя за користування шляхами, їзду на возі і т. д.

² П е н с — множина від пені; дрібна англійська монета, одна дванадцяття шилінга, раніше карбувалася з срібла, потім з міді і бронзи.

³ Ш и л і н г — англійська срібна монета, $\frac{1}{20}$ фунта стерлінгів.

⁴ Н о т т і н г е м — місто в Англії, центр графства Ноттінгемшир.

Сідло

¹ Д ж е н т л ь м е н — людина т. з. шляхетного походження, «цілком порядна людина», — тут вжито в іронічному смислі.

² С е р — дворянський титул в Англії; вживався також як форма ввічливого звернення, на взірець українського «пане», російського «сударь».

* Лендлорд — поміщик, великий землевласник.

⁵ Триста фунтів; фунт стерлінгів — англійська основна грошова одиниця, містить 20 шилінгів або 240 пенсів.

Сер Патрік Спенс

Є неопублікований переклад цієї старовинної шотландської балади, зроблений Ів. Франком.

Ів. Франко виявляв великий інтерес до балади, в тому числі до англійської та шотландської. В останні роки свого життя він підготував велику збірку балад різних народів, яка, на жаль, повністю досі не опублікована (в шістнадцятому томі нового видання Франкових творів редакція подає з кожного національного циклу тільки невелику частину). Зокрема про шотландську баладу Франко писав: «Що поперед усього вдаряє нас у отих старошотландських баладах, се їх об'єктивність та безособовість, а при тім майже гарячкова драматичність оповідання далека від того спокою та тої широкої плавності, якою визначаються не тільки старинні грецькі епopeї, але також такі твори середньовікової епіки, як старофранцузька «Shanson de Roland» та ще пізніші юнацькі пісні болгар, сербів та наші пісні турецького циклу, зложені майже рівночасно з отими старошотландськими баладами в XV—XVI вв. Особливо гідна подиву композиція тих балад, у яких оповідання не починається звичайно викладом про початки та обставини головної події, але зовсім незамітно впадає *in media res* (в суть справи), а дуже часто лише найважнішу подробицю, вияснення конфлікту та ключ подій на самий кінець. Із того погляду майже кожна наведена тут балада являється твором незрівнянного майстерства, близькавкою, що нагло освітлює найглибші тайники людської душі, найстрашніші тайни людського життя». (Ів. Франко. Твори, том XVI. Державне видавництво художньої літератури, 1955).

¹ Шкіпер (голланд.) — капітан, командир купецького торгово-вельного корабля.

² Конунг — воєнний вождь древніх скандінавських племен; найсильніші конунги в період формування ранньофеодальних держав у Скандинавії перетворилися на королів.

Король

¹ Герольд — службова особа при дворах королів і значних феодалів в Західній Європі, в обов'язки якої входило також керівництво придворними церемоніями; в ширшому розумінні — військник.

² Замок Стерлінг — можливо, що мова йде про відомий

з англійської історії Стерлінг в Шотландії, при якому в 1297 році шотландськими повстанцями під керівництвом дрібного землевласника Вільяма Уоллеса було розбито англійську окупаційну армію; під Стерлінгом перегруповувалась шотландська армія після поразки в бою з республіканською армією Кромвеля (1650).

Три загадки

Ця англійська балада належить до так званих «вуличних балад» (street ballads), що співалися на основі тексту, створеного окремими професійними виконавцями, або ж який був відомий з «лубочних» видань.

СКАНДИНАВСЬКІ

Чарівна арфа

(Старошведська)

Ів Франко переклав староісландський варіант цієї балади. Під назвою «Сестра сестру топить» він вміщений в XVI томі нового видання Франкових творів (Київ, 1955).

Є українська казка на цей сюжет — «Калинова сопілка». Позбавлена суворого тону північних балад, але огорнута тихим просвітленим сумом, вона належить до кращих наших казок. Наводжу повний текст її для порівняння.

Калинова сопілка

Був собі дід та баба. У діда була дочка і в баби дочка. От і пішли вони в гай по ягоди. Так дідова збирає та й збирає, та й назбирала повну миску, а бабина що візьме ягідку, то й з'їсть. От і каже дідова:

— Ходімо, сестро, додому, поділимось.

От ідуть та йдуть шляхом, а бабина й говорить:

— Ляжемо, сестро, відпочиньмо!

Полягали; дідова, втомившись, заснула, а бабина взяла ніж та й устромила їй в серце, потім викопала ямку і поховала її. А сама пішла додому та й каже:

— Дивіться, скільки я ягід назбирала.

А дід і питає:

— Де ж ти мою дочку діла?

— Іде ззаду.

Коли це ідуть чумаки та й кажуть:

— Станьмо, братця, отут відпочинем.

Та й стали. Глянуть — над шляхом могила, а на могилі така гарна калина виросла! Вони вирізали з тієї калини сопілку, та й став один чумак грати, а сопілка говорить:

— Ой, помалу-малу, чумаченьку, грай,
Та не врази мого ти серденька вкрай!
Мене сестриця з світу згубила —
Ніж у серденько та й устромила!

От чумаки й кажуть:

— Щось воно, братця, значить, що калинова сопілка так промовляє.

Прийшли вони в село та й натрапили якраз на того діда.

— Пусти нас, діду, переночувати, ми тобі розкажемо пригоду.

Він їх пустив. Тільки вони ввійшли у хату, зараз один сів на лаві, а другий став біля того та й каже:

— Ану, брате, вийми сопілку та й заграй!

Той грає. Сопілка й говорить:

— Ой, помалу-малу, чумаченьку, грай,
Та не врази мого ти серденька вкрай!
Мене сестриця з світу згубила —
Ніж у серденько та й устромила!

А баба, сидячи на печі:

— А дайте лиш сюди, старій, і я заграю!

Він їй подав, вона стала грати,— сопілка й говорить:

— Ой, помалу-малу, матусенько, грай,
Та не врази мого ти серденька вкрай!
Мене сестриця з світу згубила —
Ніж у серденько та й устромила!

А бабина дочка сиділа на печі аж у куточку. І злякалась, що дізнаються. А дід і каже:

— А подай і їй, щоб заграла!

От вона взяла, аж сопілка і їй відказує:

— Ой, помалу-малу, сестрице, грай,
Та не врази мого ти серденька вкрай!
Ти ж мене, сестро, з світу згубила —
Ніж у серденько та й устромила!

Тоді вже всі дізналися, що воно є. По дідовій дочці обід поставили, а бабину прогнали.

(Українські народні казки. Церо слітвідає
України, Київ, 1953).

Рицар Стіг

(Ісландська)

Є переклад Ів. Франка, досі не друкований.

¹ Руни — знаки древнього германського письма. Їх вирізали на дереві, металі, розі, пізніше на камені. Етимологія слова «руна» (готське гіпса «тайна») дозволяє думати, що рунічне письмо використовувалося з магічною метою, на що є натяк і в цій баладі.

² Гривня — злиток срібла, що в старовину правив за гроші.

³ Скалльд — дружинний співець при дворах скандинавських конунгів і значних феодалів.

Балада про Мартіна

(Ісландська)

Ів. Франко гарно переклав цю баладу, давши їй називу «Живий мрець». Наводжу його переклад повністю:

Живий мрець

То був у нас молодий пан Мартин,—
Слуга була в нього стара;
Її він питає: «Як маю Лукію
Вивабить із монастиря?»

«Не вір, пане, в чари, ляж тільки на мари,
І тихо лежи, мов мертвий!
Піде вість по краю й ніхто не пізнає,
Що ти ще здоров і живий».

А в п'ятий день тижня, в п'ятницю святую,
Мартин ураз захорував;
А вже в суботу в дев'ятій годині
На марах мертвий він лежав.

Пішла поголоска по данському краю,
Пішла поголоска у світ,
Що той пан Мартин з невідомих причин
Помер у цвіті літ.

З монастиря вийшли всі монахині,
До церкви походом пішли,
Коли прихожане Мартинове тіло
До церкви з двора принесли.

Відправлено службу за душу усопшу,
Пішли монахині назад,
Зісталася лише наймолодша Лукія
Над мертвим псалтирю читать.

Вона прочитала три першій псальми,
Четвертій ще край не настав;
Коли пан Мартин і живий і здоровий
На рівні ноги устав.

«Послухай, Лукіє, молода, вродлива,
Не бійся мене ти не раз!
За дверима церкви мій кінь шпаковатий
Чека нетерпливо на нас.

«Послухай, Лукіє, моя ти кохана,
Ти ще не зложила монаший обіт;
За дверима церкви жде моя дружина,
Поїдемо весело в світ».

І весело грали військові труби,
Лунав відгомонами ліс,
Коли пан Мартин в супроводі дружини
Свою наречену віз.

А як про се вчули святі монахині,
У кожної стукнуло серце сумне.
«Дай, боже, щоб так у останній годині,
Який ангел узяв і мене!»

(Ів. Франко. Твори, том XVI).

¹ Кляштор — монастир.

² Мари — ноші для мертвих.

³ Псалми — релігійні співи.

Балада про Олофа

(Ісландська)

Серед неопублікованих перекладів Ів. Франка з староісландських балад є одна під назвою «Отець пробує дочку»; можливо, що це наша «Балада про Олофа». Коли це так, то Франко був правий, назвавши її по змісту, оскільки у баладі увага фіксується на взаєминах короля та його дочки, а не на Олофі, який з'являється тільки мертвий.

Балада про Ріббалльда

(Ісландська)

Є переклад Ів. Франка, вміщений в XVI томі творів.

Дочка лісового короля

(Датська)

¹ Лісовий король — міфічна постать германських народних вірувань.

² Ельфи — міфічні створіння германської народної поезії, легокрилі, прозорі істоти, що танцюють на лісових галіявах.

Водяник
(Датська)

¹ Кірха — церква.

² Пастор — приходський священик протестантської церкви.

Пісня про фризів

(Фарерська)

Мова населення Фарерських островів належить до скандинавських мов і займає середнє місце між норвезькою та ісландською. Говорить на фарерській мові щось біля 26 тисяч чоловік, і в той же час фарерці мають багату середньовічну народну поезію, що збереглася в усній традиції. Найтиповіші для фарерської народної поезії — балади, які ще й досі співаються на середньовічний лад і супроводжуються танцем.

¹ Фризи — одно з германських племен, відоме своєю воюючістю, згадується ще у Таціта.

ЗМІСТ

Замість передмови. Леонід Первомайський	Стор. 5
---	---------

КНИГА ПЕРША

ВІРМЕНСЬКА ДУМА ПРО ЛЕНІНА

Ленін-вождь	13
-----------------------	----

УЗБЕЦЬКА РЕВОЛЮЦІЙНА ДУМА

Ачиль-дау	19
---------------------	----

ТАДЖИЦЬКА РЕВОЛЮЦІЙНА ДУМА

Останній бій Червоної Армії з Довлатмандом та Енвер-пашею	22
---	----

ВІРМЕНСЬКА ПАРТИЗАНСЬКА БАЛАДА

Партизан Рубен	27
--------------------------	----

З КАРЕЛЬСЬКИХ ЕПІЧНИХ ПІСЕНЬ

Кімасозеро	29
----------------------	----

Червоний прапор на щоглі	32
------------------------------------	----

Сини Калеви	33
-----------------------	----

ДВІ ПІСНІ ІСПАНСЬКИХ РЕСПУБЛІКАНЦІВ

Балада про бронепоїзд	35
---------------------------------	----

Матрос	36
------------------	----

ТЮРЕМНІ ПІСНІ ЯПОНСЬКИХ КОМУНІСТІВ

Солом'яний бриль	38
----------------------------	----

День суду	40
---------------------	----

Пісня бурі	42
----------------------	----

НЕГРИТЯНСЬКІ ПІСНІ ПРОТЕСТУ

Стор.

На залізниці	43
В шахті Джо Брауна	45
Йди геть!	46
Бавовну я збираю	47
Чи дощ, чи сніг	48
Робив я літо й осінь	49

КНИГА ДРУГА

РОСІЙСЬКІ

Заповіт козака	53
Віщий кінь	55
Наймолодший син	56
Допит розбійника	57
Відплата	58
Солдатське побачення	60
Після бою	62
Старий орел	63
Молодцева похвальба	64
Татарський полон	68
Полонянка	70
Втеча невольників	72
Сльози дружини	74
Шинкарка та козак	75
Свекруха-чаклунка	77
Перша зустріч	79
Розбійники і сестра	81
Жереб	84
Туга	85
Пісня жайворонка	87
Жаль	88
Видання дочки	89
Розстання	91
Горе	93

БІЛОРУСЬКІ

Вишивання	94
Над річкою	95
Іван-та-Мар'я	96
Льонок	97
Дурний Мартин	98

СЕРБСЬКІ

Джуро у темниці	102
Будування Скадра	104
Братя та сестра	110
Смерть Омера і Меріми	114
Одруження Йова Несєвича	119
Брати	122
Хасанагиниця	125
Смерть Джура Даничича	128
Предраг і Ненад	132

	Стор.
Свекруха	138
Малий Радойца	140
Наречена	142
Стоян та Лиляна	143
Ображений юнак	146
Вівчар	147
Мисливець	148
На спомин	149
Кара	150
Олень та віла	151
Сонце	152
Три турботи	153
Соловейко	154
Моряк і дівчина	155
Гора і дівчина	156
 БОЛГАРСЬКІ	
Віша Геркиня	157
Янкула	161
Стоян та піринська юда	165
Слухняна дочка	167
Юнак і юнка	168
Стоян та Петкана	169
Старий Димо	174
Мірчо та Бояна	175
Стоян і неволиниці	178
Йован і Яна	180
Татунчо	181
Стоян карає Петрану	184
Стефан і врачанс'кі чорбаджії	186
 ПОЛЬСЬКІ	
Вірність	191
Дівоча наука	192
На перевозі	193
Пан	194
 ЧЕСЬКІ	
Весілля	197
Віночок	200
Відповідь	202
Коханці	204
Солдат у полі	205
Зраджений новобранець	207
Сестра-отруйниця. (Моравська).	209
 СЛОВАЦЬКІ	
Під Белградом	211
Турок іде	212
Собеський і турки	213
Рекрут	214
Вівчар	216
Помилка	217

Лірична сюїта

1. «Із-під гори бистра вода витікає...»	218
2. «Лісе, лісе, лісе високий...»	218
3. «Шинкувала шинкарочка край вікна...»	219
4. «Пішов милив, моя ненько...»	219
5. «Гей, що ж то був за мороз, що спалив тебе...»	220

ЛУЖИЦЬКІ

Ланцюжок	221
Розставання	223
Дивне весілля. (Старолужицька)	225

КНИГА ТРЕТЬЯ**ГРУЗИНСЬКІ**

Юнак і тигр	229
Полювання на тура	232
Апрасіон Мерквіладзе	234
Сон	235
Тапарааванський юнак	238
Перестрів мене в полі кипчак	240

ДАГЕСТАНСЬКІ

Хочбар. (Аварська)	242
Плач по чабанові. (Лезгинська)	246
Пісня чагани. (Лакська)	248
Юнак з Кумуха і дівчина з Азайні. (Даргінська)	250
Давді з Балхара. (Лакська)	254
Дівчина-джан. (Татська)	259

ОСЕТИНСЬКІ

Ацамазова сопілка	260
-----------------------------	-----

ЛИТОВСЬКІ

Битва	263
Вінок	265
В травах зелених	267

Три пісні

1. «Вовчок, вовчура, звірюга з лісу...»	269
2. «Розцвітають у саду майорці...»	270
3. «Он батько виходить, він довго стойть...»	270

ЛАТИСЬКІ

Подяка	271
Брат	272
Білі сурми	274

ЕСТОНСЬКІ

Стор.

Порушені клятви	276
Майє, вбивця чоловіка	281
Корабельне древо	286
Старий парубок	288

ЄВРЕЙСЬКІ

Лист	290
Дівочі сни	291
Пісня балагули	293
Вівчарик	295
Обдуруений чоловік	296

МОРДОВСЬКІ

Кимай та Окся	298
Юнак і смерть	300

ШОРСЬКІ

Лірична сюїта	
1. «Посивілій мисливець, з тайги ідучи...»	302
2. «Шістдесят уже літ...»	302
3. «Тал блідий, що виріс на піску...»	302
4. «Що для нас найдорожче...»	303
5. «Чи є тайга, де б жовтий тал не ріс?»	303

ЦИГАНСЬКІ

Лірична сюїта	
1. «На світанні-розвітанні...»	304
2. «Груди вкрій, дитя кохане...»	304
3. «На березі, де вежі звелися в тумані...»	304
4. «Ось до танцю синьооку...»	305
5. «Давні танці та пісні...»	305

МОЛДАВСЬКІ ТА РУМУНСЬКІ

Погоня	306
Ліс зелений	307
Вершник	309
Пісня пандурів	311

УГОРСЬКІ

Пісня невольника	313
Іштван Фогараши	314
Катерина Кадар	316
Зови мене чоловіком	319
Банді Андьял	320
Дружина Іштвана Герге	322
Зодчий Келемен	324

НІМЕЦЬКІ

Клятий фогт	326
Чернець	328
Генеке на морі	330

ГОЛЛАНДСЬКІ

Мертва мати	333
-----------------------	-----

АНГЛІЙСЬКІ ТА ШОТЛАНДСЬКІ

Стор.

Робін Гуд і герфордський єпіскоп	335
Робін Гуд і гончар	338
Сідло	347
Жінка з ушерського джерела	350

С е р П а т р и к С п е н с

1. Відплиття	352
2. Повернення	353

Едвард	355
Король	357
Три загадки	359

СКАНДИНАВСЬКІ

Чарівна арфа. (Старошведська)	361
Рицар Стіг. (Ісландська)	364
Балада про Мартіна. (Ісландська)	368
Балада про Олофа. (Ісландська)	370
Балада про гру в кості. (Ісландська)	372
Балада про Ріббалльда. (Ісландська)	375
Дочка лісового короля. (Датська)	380
Водяник. (Датська)	382
Пісня про фризів. (Фарерська)	384

П Р И М I Т К I (Склад Л. Первомайський)

Вступне зауваження	389
До книги першої	391
До книги другої	399
До книги третьої	419

Редактор *В. Г. Струтинський*
Художнє оформлення *В. Й. Хоменко*
Художній редактор *А. М. Девялін*
Технічний редактор *С. М. Нлокова*
Коректор *О. Я. Словененко*

Из глубины.
Баллады народов мира.
(На украинском языке)

БФ 02777. Здано на виробництво 18/X 1955 р.
Підписано до друку 29/II 1956 р.
Формат паперу 84 × 108_{1/2}. Паперових арк. 6,937.
Друк. арк. 22,755. Обліково-видавн. арк. 16,581.
Ціна 8 крб. 15 коп. Зам. № 593. Тираж 8000.

Надруковано з матриць Харківської кн. ф-ки
ім. Фрунзе в друкарні б. школи ФЗУ
Головвидаву Міністерства культури УРСР.
Київ, Золотоворітська, 11.

